

EMANUEL VAJTAUER

ČESKÝ MYTHUS
CO NÁM LHALY DĚJINY

ČESKÝ MYTHUS

CO NÁM LHALY DĚJINY

EMANUEL VAJTAUER

pavelkamas.cz

Emanuel Vajtauer

Český Mythos

Co nám lhaly dějiny

Vydalo nakladatelství Nakladatelství Pavel Kamas v Praze roku 2019 jako svou 1. publikaci.

Všechna práva na reprodukci knihy nebo jakékoli její části jsou vyhrazena.

Původní vydání 1942

Copyright © Nakladatelství Pavel Kamas, s.r.o. 2019

Vydavatel prohlašuje, že dílo vydává pro účely historického bádání. Jeho cílem není propagace žádných politických názorů a myšlenek. Tato publikace je určena pro studijní účely.

Odpovědný redaktor Pavel Kamas

Digitalisace předlohy a příprava textu Tomáš Novotný

Grafická úprava a sazba Lukáš Novák

Jazyková korektura Erik Sedláček

Nakladatelství Pavel Kamas, s.r.o.

www.pavelkamas.cz

ISBN 978-80-907542-0-1

Obsah

5	Předmluva
9	Přírodní pevnost nebo křižovatka? <i>Mythus strategický</i>
27	Národ bojovný nebo holubičí? <i>Mythus demokratický</i>
51	Evropský řád nebo „drahá svoboda“? <i>Mythus samostatnosti</i>
93	Se Západem nebo Východem? <i>Mythus slovanské protiříše</i>
135	Domov jen pro jednoho? <i>Mythus o hostech jinonárodních</i>
165	Utajený nový národ <i>Mythus o slovanské sounáležitosti</i>
203	Náš pól činu <i>Životní otázka malého národa</i>

Předmluva

Doba od nás žádá, abychom věděli, co chceme, a znali své pravé místo v převratném dění.

Starý svět se boří, tápeme nejistě kolem sebe a ptáme se dobrého genia své minulosti o radu a vnuknutí.

Ale, bohužel, zde je náš největší kámen úrazu. Kdežto dějiny Evropy jsou nám dobrou inspirací a naznačují cestu vzhůru ke svatému Grálu velkého poslání, dějiny vlastního národa ve formě běžně předkládané jsou jako začarovaný les, z něhož se šklebí, bouří a běsní obludy záští a pohrdání, vzteku a zuřivého zrazování. A komu se přitom sevře srdce a ohlédne se, zkamení a stojí pak podél cesty jako nemá výčitka.

Je třeba najít kouzelný proutek, jehož švihnutím by obludy rázem zmizely a začarovaný a hrůzu nahánějící les se stal opět majestátem, jemuž v staletých korunách šumí zkazky povzbuzení.

Hledal jsem tento proutek pro sebe. Našel jsem jej a se mnou jej najde každý tehdy, když se odhodlá vidět věci v jejich velkých liniích. Dnešní doba není pro malichernosti.

Shledal jsem, že už všechny otázky a odpovědi na ně jsou nám v zárodku dány v dobách, kdy jsme zapouštěli kořeny své národní existence ve středověké půdě a kdy jsme se těšili prvnímu kulturnímu rozkvětu.

Je to doba dětství a jinošství našeho národa. A tak jako ve vývoji člověka tato období znamenají tvorbu charakteru a rozvoj schopností, určujících běh pozdějšího života, tak i v životě národů nalézáme doby mládí, ve kterých je vše vytvářeno už jako v uzavřeném poupěti. V našem národě je dobou dětství a jinošství doba Přemyslovců. V ní najdeme kořeny všeho toho, co dnes dělá Čechy Čechami, a ovšem také kořeny všech našich omylů a mytů dějinných a politických.

Vyvrátit právě ony myty znamená dobrat se správného pohledu na naše skutečnosti národní. Postupuji ve své práci tak, aby, pokud možno, zůstal souvislý obraz vývoje našich zemí. Při tom se povětšinou ve své argumentaci záměrně omezují na počátky našeho národa, na dobu Přemyslovců a heroickou dobu Říše, a jen ve velkých tazích sleduji zášlehy a vývojové tendence, z těchto základů vyvěrající, napříč celou minulostí až do přítomna. Teprve šestá (a částečně třetí) kapitola přináší průřez dobou, ležící mezi obdobími Přemyslovců a současností.

Nepřehledná řada pilných a často geniálních pracovníků nanasla tolik materiálu, že dnes už bohatá náplň faktů volá jen po tom, aby je někdo seřadil do velkých linií a dal jim filosofický, kulturně historický a soudobý smysl. I většina mytů byla našimi vědci kamínek po kamínku rozebrána a stržena, jak dokazují četnými citáty, ale stalo se tak jen v odborných, široké veřejnosti neznámých publikacích. Bylo to vyvrácení pro mezinárodní fórum vědecké, ale ne pro národní fórum politické. To dílo je teprve před námi a moje kniha je jen skromným pokusem o to.

V této práci byly mým cílem veliké linie vývojové v našem národě, a proto mi budiž oduššeno, jestli jsem se kde proběhl proti detailu. Nezmiňoval bych se o tom, kdybych si nebyl vědom základní vlastnosti naší inteligence, která jako

korektor s červenou tužkou pátrá při četbě právě vždy po poklescích a přehlédnutích, jež při zoru, řekl bych letmém, a z ptačí perspektivy jsou často nevyvarovatelné; a potom pro jedno tvrdé „y“ na nesprávném místě, násilněji zasazený kamínek pořádné drobnosti nebo ojedinělý falešný tón odsoudí i dílo nejširšího dechu.

Psal jsem především z vlastní vnitřní potřeby a pak ovšem pro ty, kdož cítí v sobě neodbytný vztlak k velkým obzorům a právě tak jako já mají snahu najíti ve vlastních národních dějinách pevný Archimedův bod, o který je možno se opřít a uvést do pohybu horu nové šťastné budoucnosti národa.

Dr. Emanuel Vajtauer

Praha, 11. března 1943.

Přírodní pevnost nebo křižovatka?

Mythus strategický

Jedním ze základních omylů při pohledu na naši minulost je názor, že jsme žili po tisíciletí v jakési přírodní pevnosti a že právě této vlastnosti našeho životního prostoru děkujeme za to, že tu ještě jako národ existujeme.

Pramenem tohoto mythu přírodní pevnosti je pohled na mapu. Dokladem je PALACKÝ¹, který začíná své dějiny hned v druhé větě takto: *„Popatřice na obraz její [země české] na mapě, uhlédáme podobu nepravidelného čtverohranu, jehožto hrany právě k severu a jihu, k východu i západu čelí. Na pokraji svém odevšad obklíčená jest pohořími, kterážto ze dvou uzlův vybíhati se zdají... Jsou tedy Čechy již přírodou samou ohraničeny, a věncem hor co hradbami přirozenými otočeny. S těchto hradeb pokrajních vinou se do země rozličná odhoří a protihoří, zpovlovna se nížice, až pak se tratí, tu v ouplné rovině, tu ve krabatině.“* Vyličiv

1 František Palacký (1798–1876) byl český historik a politik. Základní vzdělání získal na soukromé škole německo-rakouské hraběnky Marie Walburgy von Waldburg-Zeil-Lustenau-Hohenems, kam ho poslal jeho otec. Zde si osvojil němčinu, ve které později napsal většinu svých významných děl. Vzdělání získal v německých vzdělávacích zařízeních v Prešburgu (dnes Bratislava), Vídní, Praze a Mnichově. V 60. letech 18. stol. byl vůdčí osobností Čechů věrných císaři; Císař Franz Joseph I. jej v r. 1861 jmenoval doživotním členem rakouské Panské sněmovny. O pár let později otočil a stal se panslavistou. Jeho úvahy o historii českého národa ve středověku vycházely z *Rukopisu královéhradeckého*, jenž byl vědou odhalen jako tendenčně germanofóbní padělek Václava Hanky. – p.v.

pak v hlavních rysech přírodní ráz země, říká dále Palacký: „Příroda sama, ukončivši a uzpůsobivši Čechy co zvláštní celek, předustanovila tím hlavní ráz historie české... Národ ve válkách podnikavý mohl odsud, co s přirozené hradby, všechny sousedy sobě podmaniti a jim panovati, Čechy mohly se státi jádrem nedostupným státu na sever, na východ a západ široko daleko rozlehlého. Méně příznivé byly okolnosti národu pokojnému, domácímu, průmyslnému“ (za jaký on docela neprávem považoval dávné Čechy).

Morava byla podle PALACKÉHO v situaci podobné, ale již méně příznivé. Je také přírodou samou chráněna. „Na severu chrání ji naproti Slezsku Sudety, prodloužené to Krkonoše; na východě dlouhotáhlé Tatry stanoví její meze proti Uhersku, na severovýchodu však nachází se tu otvor, skrze kterýž ona s výšiny své vysílá Odru a Vislu až do Baltického moře; na jihu pak, proti Rakousům, nedostává se jí ovšem hranic přírodních, ježto by zde teprv Dunaj působiti mohl.“

Horské pásmo kolem Čech a Moravy přirozeně už dávno vnukalo představu přírodních hradeb. Setkáváme se s ní u nejstaršího českého letopisce KOSMY². I u něho se mluví o ochraně. „V Evropě leží Germanie“ — píše — „a v jejích končinách směrem k severní straně se daleko široko rozkládá kraj, kolem dokola obklíčený horami, jež se podivuhodným způsobem táhnou po obvodě celé země, že se na pohled zdá, jako by jeho souvislé pohoří celou tu zemi obklopovalo a chránilo.“

Představu však nemůžeme nikdy posuzovat jen podle toho, jak se zrodila, nýbrž jak se zachytila, rozvinula a jaké

2 Kosmas (kolem 1045–1125), něm. *Cosmas von Prag*, lat. *Cosmas Pragensis* byl prvním a nejvýznamnějším středověkým kronikářem v Čechách. Vzdělání získal v Praze, gramatiku a dialektiku studoval v Lüttichu. Roku 1099 pobýval s pražským biskupem Hermannem v Maďarsku, kde se seznámil s ostříhomským arcibiskupem Serafinem. Jím byl Kosmas, ač ženat, vysvěcen na kněze. – p.v.

plody vydala ve fantasii národa. A v této fantasii nabyla zeměpisná představa našich zemí povahy dějinné a osudotvorné. Stala se mythem o přírodní pevnosti, ve které se národ zachránil v bouřích dob a proměn. Vrcholu tento mythus dosáhl v dobách bývalé BENEŠOVY republiky. Ve chvílích, kdy jsme se vytrhli ze své odvěké souvislosti, hory jako by vystoupily a zabraly celý náš obzor. Nabyly v naší fantasii znamenitého strategického významu. Stačilo jej toliko zvýšit a zesílit moderními pevnostmi vojenskými. Zajišťovaly naši pevnost. Schoulili jsme se za ně v pocitu dostatečné ochrany. Citovali jsme si pro povzbuzení příležitostný *diplomatický* výrok BISMARCKŮV o „*Čechách, ohromné polní pevnosti, vybudované Bohem ve středu evropského kontinentu*“ a věřili jsme, že strach z této pevnosti zajišťuje nám naši bezpečnost i v případě, že všichni spojenci selžou.

Ještě náš poslední český kronikář J. V. ŠIMÁK³ přičítá pevnostnímu rázu Čech podivuhodné vlastnosti: „*Naše vlast*“ — píše — „*ční svými horami do širých nížin, někdejšího to oceánu, jako vzdorné, tvrdé předhoří, jako pevný, uzavřený, jednotný celek, bohatý s dostatek, aby poskytl svému lidu všeho, čeho potřebí má k životu... Druhdy ještě daleko kolem našich hor se ozýval jazyk slovanský, ale v nížinách zhynuli pokrevenci na Odře, Labi i Dunaji, ba slabá ochrana rovin na dolní Moravě, vydaná útoku, zavinila, že prvotní celek našeho národa na sta let byl potom rozpolcen a okrajní jeho části i ztraceny.*“⁴

3 Josef Vítězslav Šimák (1870–1941) byl český historik, profesor Karlovy university. Velkým vzorem mu byl Alois Jirásek; v Turnově se seznámil se svým pozdějším kolegou Josefem Pekařem. Od roku 1911 byl mimořádným profesorem českých dějin, v roce 1921 se stal profesorem řádným. Velkou část své vědecké práce věnoval svému rodnému městu a kraji Turnově. Účastnil se a řídil řadu archeologických vykopávek na Turnovsku. – p.v.

4 J. V. Šimák: *Kronika I.*, 1923.

I tento velký současný vědec zde výslovně říká to, co se předtím už dávno stalo lidovým i diplomatickým mythem: horské hradby kolem Čech zachránily náš národ. Ti, kdo tuto ochranu hor neměli, jako kmeny na Labi nebo na Odře nebo v jižních Čechách a v jižní Moravě na Dunaji, zmizeli z dějin.

*

Není třeba mnoho dokladů pro to, jak klamná je tato víra. Žádná země není tak skvěle chráněna hradbou hor „*s bezcestnými hřbety horskými, se skalami a strmými vrcholy čnějícími přímo do oblak*“⁵, jako je severní Itálie. Jaké obtíže musel působit přechod Alp! A přece tato hradba nezastavila ani vcelku primitivní vojenskou organizaci otce KARLA VELIKÉHO, PIPPINA⁶, ani vojska KARLA VELIKÉHO⁷ samého. A od těch dob ustavičně proudila kmenová a feudální vojska německých císařů přes tyto nebetyčné velehorské hradby do Itálie, jež byla v technické obraně nesmírně pokročilá. Nikdo neměl síly je zastavit. Jakou přímo hračkou proti tomu ve stře-

5 Einhard: Karel Veliký — 9. stol.

6 Pippin III. Krátký, též Pippin Mladší (714–768) byl první francouzský král z rodu Karlovců. Byl synem majordoma Karla Martella a otcem císaře Karla Velikého. Titul krále získal díky podpoře papeže Zachariáše, který korunovaci potvrdil. Vděčnost papežskému stolci prokázal i později, když vyslal vojska proti langobardskému králi Aistulfovi, jenž ohrožoval papežskou moc, a donutil jej k uznání franské nadvlády – p.v.

7 Karel Veliký (747–814) byl franský král a první post-antický císař středověké Říše římské z rodu Karlovců. Za jeho vlády dosáhla franská říše největšího rozmachu. Stala se jádrem křesťanstva raného středověku a nejvýznamnějším státním útvarem na západě od pádu Západořímské říše. Jeho jméno je také neodmyslitelně spojeno s násilnou christianisací Evropy, jež vyvrcholila Karlovým tažením proti Sasům (772–804). Po jejich podmanění zavedl Karel tvrdý represivní řád (*Capitulation de partibus Saxonie*): urážka církve a např. nerespektování křesťanských svátků byly trestány smrtí. – p.v.

dověku byly poměrně nízké a jen pahorkovitě působící pohraniční české hory!

Vedle toho vidíme, jak se uchoval národ maďarský v rovinách nepatrně horami chráněných. V době, kdy ještě přírodní opevnění něco znamenala, mnohem více nežli hory chránily pustiny, často uměle vytvořené. Římští dějepisci mluví o tom, jak jsou germánské kmeny pyšné na široké pásy uměle udržovaných pustin, které je vzájemně oddělují a stěžují přepad jednoho kmene druhým. Tento stav opevnění byl obvyklý po celé severní Evropě, v nížinách stejně jako v pahorkatinách. Sám uvedený J. V. ŠIMÁK, který horám přičítal onu národ zachovnou moc, brzy nato doznává: *„Jenže za dávných časů ne tak hřebeny horské, jako spíše širošíře pralesy, jež je pokrývaly a se daleko po jejich úpatích táhly, děsivé a neproniknutelné, provázené močály a slatinami, byly hranicemi mezi národy, i když porůstaly jen výšiny nepatrné.“* Podobně tomu bylo v Uhrách. *„Hranici netvořila nějaká linie nebo skutečná čára osídleného území, nýbrž široká, přirozená opevnění zvaná v maďarštině gyepek, v slovanských jazycích seký nebo-li přesekey, v latinských listinách indagines, pásma hor pokrytých hustými lesy na severu, západně a východně a rozlehlé bažiny na jihu v porůčí Drávy. Jen na důležitých místech v nich uměle udržovány průsmyky a průchody tzv. brány (portae). Krajina ležící navenek za těmito seký byla neobydlenou pustinou zvanou záseky, gupelue, ultra indagines.“*⁸

Ale ani tyto pustiny nemohly být vážnou ochranou. Nebyly překážkou KARLU VELIKÉMU, když spojoval jednotlivé germánské kmeny, chráněné podobným přírodním opevněním, a nebyly překážkou, když šel do uherských rovin vyhladit Avary. Ostatně, kde mohly být ideálnější přírodní

8 J. Macůrek: *Dějiny Maďarů*.

podmínky pro záseky v bažinách a pralesích, nežli tomu bylo v kraji na Labi a Odře nebo na Dunaji? A přece tyto pustiny nezastavily ani říšská vojska, ani kolonisační a civilisační vlnu, která se jednoho dne dala na pochod od západu k východu.

Přírodní pevnost neměla tedy onoho významu, jaký se jí pro středověk přičítá.

Nechceme tím ovšem nijak podceňovat přirozenou obrannou hodnotu věnce hor a lesů, zemi obklopujících. Také všechna nařízení Přemyslovců až do městské kolonisace směřovala k tomu, aby hradební ráz českých hranic byl zachován a pomezí hvozdu zůstal neporušen. Nemohlo být ani jinak v době, kdy neobyčejnou obrannou hodnotu má pouhý osamělý hrad na skále. Ale na skutečnou záchranu národa tato přírodní pevnost nestačila.

Jestliže jsme se jako národ zachovali, pak to nebylo proto, že jsme zalezli za hory a ohradili se pralesy, bažinami a slatinami, nýbrž proto, že jsme dovedli náležitým způsobem civilisační vlnu přijmout a jít s ní. Zachránilo nás to, že jsme včas pochopili geniální myšlenku císařů německých a papežů římských rozšířit na celou Evropu „mír římský“ — *pax romana* — a zařadili se do podivuhodné organizace Říše jako její platní a spolehliví vojáci. Zachránilo nás, že jsme přijali vyšší civilizaci mravů a řádů společenských, která k nám z německého západu přicházela v rouše křesťanství. Zachránilo nás, že jsme dychtivě a učenlivě přijímali od západu všechny civilisační vymoženosti, které rozšiřovaly náš životní prostor, ať to byla velkostatkářská organizace, umožňující přechod od chudého pastevectví a lovectví k bohatému využití plodné půdy, dosud lesy zarostlé a močály přikryté, nebo ať šlo o svobodnou obec městskou, přinášející nové živnosti, a svobodnou práci ře-

meslnou a selskou, i činnost obchodní a kutací. S našimi Přemyslovci⁹ to dovedli tehdy i Maďaři za ŠTĚPÁNA SVATÉHO¹⁰ a Poláci za Piastovců¹¹.

Když městská kolonizační vlna dosáhla střední Evropy a velkoryse začala odstraňovat pomezí hvozdy, vysušovat bažiny a tak strhávat předěly mezi národy a činila tím zbytečnými „přírodní pevnosti“, o osudu jednotlivých národů bylo vlastně již dávno rozhodnuto. Na celé tisíciletí určena existence národů již v době, kdy čnely do výše a ještě fakticky i zdánlivě něco znamenaly horské hradby, neproniknutelné pralesy, nepřekročitelné bažiny a pusté pásy krajín dělící národy. **O trvání národů rozhodla jejich přízpusobivost k nové civilisaci německo-římské.**

*

Že jsme správně pochopili svou úlohu ve velkém dění civilisace, na to nás připravilo opravdu něco zcela opačného než vědomí, že se můžeme proti všemu zaštitit hradbami svých hor a pomezích hvozdů. To něco jiného v nás vychovalo odvážné obchodní cesty, procházející naší zemí.

9 Přemyslovci jsou považováni za první etnický českou knížecí a královskou dynastii v Čechách, jejich původ však není genealogicky nijak doložen; vychází se toliko z „tradic“ a pověstí. Zakladatel rodu, Přemysl Otáč, je mýtickou postavou, zachycenou Kosmasem v pověsti o kněžně Libuši. Za prvního historicky doloženého panovníka z rodu Přemyslovců považuje vědecký dějepis Bořivoje I. – p.v.

10 Štěpán I. Svatý (969–1038) byl maďarský panovník z dynastie Arpádovců a christianisátor původních Maďarů. V roce 985 byl i se svým otcem Gézou pokřtěn. Poté, co jediný Štěpánův syn Imre zahynul při lovu medvědů, zbyli jako dědicové trůn už jen synové Gézova bratra Michala. Ti však tíhli ke svým původním náboženstvím. Štěpán se jich zbavil tak, že je nechal oslepit a uši jim dal vylít olovem. V roce 1083 byl prohlášen za svatého. – p.v.

11 Piastovci byli rozvětvenou polskou knížecí a později královskou dynastií, vládoucí v období od 10. až do 17. století. Svůj původ odvozovali od bájněho Piasta Otáče. Sňatky s německými princeznami byli těsně provázáni s německou šlechtou. p.v.

Bylo to vědomí, že jsme křižovatkou. Tuto představu měli vštípit historikové do naší fantasie mnohem důrazněji než představu ochrany za hradbou hor a pomezního hvozdu. PALACKÝ se však o zemských obchodních stezkách téměř nezmiňuje a také ostatní čeští historikové příležitostně zmínky o nich odsunují jen do částí hospodářských. A přece „zemské stezky“ mají význam náležitě politický. Jsou od pradávna politickým nervem země. Být současně pevností a křižovatkou se vzájemně vylučuje. Naši dějepisci od počátku sice velmi rádi mluví o Čechách jako o srdci Evropy, ale přitom by pevnostní hradbou hor a pomezního hvozdu nejraději všechny cévy do srdce vedoucí přervali. A přitom tyto obchodní cesty jsou tak staré, že věky na nich jen velmi málo mohly změnit. Podívejme se jen na mapu silnic a vidíme, že jdou více méně tudy, kudy šly staré zemské stezky¹². Stejně jako před tisíciletími se sbíhají v Čechách na třech křižovatkách: hlavní svazek ve středisku, kde je nyní Praha, druhý svazek v místech dnešní Plzně, třetí přibližně tam, kde je dnes Hradec Králové.

Uvedme z nich nejdůležitější.

Od nepaměti jdou Čechami a Moravou „cesty jantarové“. Jantar je důležitou ozdobou už od doby kamenné a jeho hlavní naleziště je ve východním Prusku. Byl oblíben u žen nejen oněch primitivních národů, které obývaly Evropu, ale i u žen národů civilisovaných, sídlících u Středozemního moře.

V době bronzové jsou Čechy vyhledávány obchodníky s cínem. Naleziště v Čechách jsou na svou dobu znamenitá a pro bronzový průmysl nezbytná. Naleziště cínu přitahuje proto nejen obchodníky, ale i četné kolonizátory, jak svědčí bohaté památky na tehdejší obyvatele, přicházejí-

12 F. Roubík: *Silnice v Čechách a jejich vývoj*.

cí většinou od západu a severu (kultura únětická, lužická, knovízská, slezská a milavečská).

Trvalé jsou také cesty solní. Naprostý nedostatek soli v Čechách a na Moravě nutil obyvatele Čech, ať už byli původu jakéhokoli, aby si opatřovali sůl v zemích sousedních. Středisky obchodu se solí byly na jihu Pasov a Řezno, na severu Halle. Se severem se obchodovalo jak cestami pozemními, tak po Labi. Sám PALACKÝ musí doznat, že *„příroda, odepřevši Čechám soli, této přední potřeby vezdejšího života, zdá se, jako by tím Čechy samé ku promyslné přičinlivosti a k obchodu se sousedy byla pobízeti chtěla.“*

Řezno je pro Čechy také hlavním překladištěm zboží, jež přichází po Dunaji od Byzance, v oné době nejdůležitějšího obchodního střediska. Když Středozevní moře ovládli Arabové, stará obchodní cesta po Dunaji znovu oživila. A starý tábor římský, Ratisbona — Regensburg — Řezno, je v té době ve střední Evropě jediným místem, které budí dojem města. Dnes už si ani nedovedeme představit, jak na obyvatele středoevropských lesů a dřevěných chýší působilo úžasné a přímo pohádkové místo, obehnané mohutnými kamennými hradbami, za kterými se tyčil majestátní římský hrad a podivuhodný císařský palác. Město mělo spoustu studní a jeho vysoké kamenné věže zíraly do dálky jako zkamenělí obři. Za posledních dob Karlovců¹³ je Ratisbona sídlem vlády císařské. Proto sem směřují nejen stezky obchodní, ale i politické. A brzy také i cesty náboženské. Střediskem pro ně je klášter sv. Emmerana — *grande palatium*, jak praví legenda. Trojitým městem — *urbs trifaria* — nazývá starý legenda toto město, k němuž se jako ke hvězdě soustřeďují

¹³ Karlovci, něm. *Karolinger*, byl panovnický rod západogermánských Franků, jehož zakladatelem byl Karl Martell. Od roku 751 dosazovali Franské říši krále. Nejznámějším Karlovcem byl Karel Veliký. – p.v.

všechny paprsky ze střední Evropy. Skládá se ze čtvrti královské (*pagus regius*), ze čtvrti kněžské (*pagus cleri*) a ze čtvrti obchodní (*pagus mercatorum*)¹⁴. Sem směřuje politická váha říše SVATOPLUKOVY¹⁵, sem přijde r. 845 čtrnáct vévodů českých přijmout křest a tím i ochranu císařovu, sem později přijdou všichni páni čeští s Přemyslovcem knížetem SPYTIHNĚVEM¹⁶, aby znovu po velkomoravském intermezzu navázali styk s Říší západní a začlenili se do církve latinské.

V dobách středověkých jsou velmi důležité cesty otrokářské. Civilisace u Středozemního moře jsou civilisace založené na práci otrocké. Evropa na sever od civilisovaných oblastí středomořských je asi v podobné situaci jako byly obydlené oblasti africké za velké poptávky po otrocích v době kolonisace obou Amerik. Věčné války v Evropě za těch časů nejsou diktovány jen malichernými rozmíškami kmenovými. Hlavní příčinou je zájem obchodní. Válka je lovem otroků, kteří se pak prodávají na středomořských trzích. Za osídlení našich zemí Čechy je hlavním střediskem obchodu Byzanc. Karavany otroků chodí proto nejčastěji po tzv. cestě trstenické kolem Litomyšle na Moravu a odtud k Dunaji. Rozmach českého knížectví od doby VÁCLA-

14 W. Wostry: *Drei St. Wenzels-Studien*.

15 Svatopluk I. (dat. nar. neznámé – 894) byl panovník Velkomoravské říše pocházející z dynastie Mojmírovců. Coby spojenec východních Franků praktikoval christianizační politiku. Byl zastáncem latinské liturgie. V roce 880 postavil Říši pod papežský patronát. Za jeho vlády se Velká morava stala středoevropskou velmocí. Po smrti Přemyslovce Bořivoje I. v r. 888 převzal taktéž přímou moc nad Čechami. Těsně před smrtí vyzval své syny k odporu proti východním Frankům. – p.v.

16 Spytihněv I. (kolem r. 875–915) byl český kníže z rodu Přemyslovců, starší syn Bořivoje I.; po nástupu k moci odpoutal Čechy od vlivu Velké Moravy a začal se orientovat na Východofranskou říši, především na Bavorsko; přísahal věrnost císaři, karlovi Arnulfu Korutanskému. Jeho vláda nebyla expansivní; v té době byly položeny základy Pražského hradu. – p.v.

VOVA¹⁷ otce VRATISLAVA¹⁸ přes území, které zabíralo vedle historických zemí Krakovsko, Červenou Rus, hraničilo tak se státem Kyjevským a na jihovýchodě Slovenskem se přimykalo k Bulharům a později k Maďarům, tento velký rozmach není vlastně ničím více než rozšířením lovné oblasti na lidskou zvěř. Jeho oporami jsou opevněná výpadiště v těchto východních a jihovýchodních zemích, ale nic, co by připomínalo nějakou pravidelnou správu státní. Praha je hlavním střediskem tohoto obchodu. Arabský otrokář IBRAHIM¹⁹ popisuje Prahu z roku 965 těmito slovy: „*A město Fraga je zbudováno z kamene a vápna a je obchodem město ze všech nejbohatší. Přicházejí tam z města Krakvy [Krakova] Rusové [tj. Normani] a Slované se zbožím a přicházejí k obyvatelům Fragy ze zemí Turků* [míněni Maďaři]

17 Svatý Václav (kolem r. 908–929 nebo také 935), něm. *Wenzel von Böhmen*, byl český panovník z dynastie Přemyslovců, hlavní patron Čech a Moravy, symbol české státnosti. Skutečný život Václava není spolehlivě zdokumentován, jelikož neexistují autentické dobové prameny. Základem obecně uznávaných výkladů jsou církevní legendy a pověsti. Svatováclavské relikvie – zejména helma, drátěná košile a meč – nejsou původní václavovy osobní věci, nýbrž relikvie s různorodým původem. Kupříkladu nánosník svatováclavské helmy pochází ze Skandinávie, „jeho“ meč byl vyroben až o 400 let později na pokyn Karla IV. – p.v.

18 Vratislav I. (888–921) byl synem knížete Bořivoje a kněžny Ludmily. Jeho život popisují pouze legendy. Za doby jeho vlády spadaly Čechy do sféry vlivu bavorského knížete Arnolfa I. Bavorského. Oproti běžnému výkladu, prezentujícího Vratislava jako bojovníka s Maďary, nechal Vratislav maďarské válečníky na počátku 10. stol. přes Čechy volně procházet; v roce 915 se čeští válečníci po boku Maďarů zúčastnili přepadení Saska. Po jeho smrti se jeho manželka Drahomíra dostala do politického sporu s tchyní Ludmilou, jenž byl – opět podle legendy – ukončen vraždou Ludmily. Někteří historikové uvádějí, že byla uškrtna Varjagy, družiníky kněžny Drahomíry. Varjagové (něm. *Waräger*) byli švédští Vikingové. – p.v.

19 Ibrahim ibn Jákub byl Žid pocházející z Pyrenejského poloostrova. Žil v 10. století. Stal se členem výpravy cordóbského chalífy al-Hakama II. k císaři Oztovi I. Během své cesty si vedl zápisky o politických poměrech Slovanů, hospodářství a sociálním obraze Čech a Prahy jako centra knížete Boleslava I. Jeho zpráva obsahuje nejstarší známý popis Prahy. – p.v.

Mahomedáni a Židé a tolikéž Turci se zbožím a s běžnými penězi a odvážejí si od nich otroky, cín a kožešiny všeliké.“

Dosud jsme mluvili hlavně o cestách, které přes Čechy spojovaly středomořské kultury se severem. Ale civilisace římská zasáhne z Evropy nejprve a nejplodněji Gallii, území flanderské a rýnské. Mezi těmito zeměmi a Středomořím se udržoval čilý a vytrvalý styk.

Ctižádostí pořímštělého evropského západu bylo strhnout na sebe z evropského obchodu, co se dalo. Proto se brzy tvoří cesty napříč Evropou od západu k východu a od východu k západu. Čechami jdou aspoň dvě z těchto cest, jedna severními a jedna jižními Čechami. Po jedné z těchto cest dochází také k prvnímu sjednocení přistěhovačích Slovanů. Sjednotitelem a osvoboditelem jejich od útlaču avarského je franský²⁰ kupec SÁMO²¹, který přišel s celou karavanou ozbrojených kupců, jak tehdy bylo zvykem, a přitom se zapletl do vnitřních sporů, dostal se do čela povstalců a stal se jejich králem.

*

20 Frankové byli jedním z germánských velkokmenů, jenž se na přelomu 2. a 3. stol. zformoval v důsledku aliancí menších kmenů žijících na území Germánie, okupované Římany. První písemné zmínky o Francích se objevují v římských pramenech z konce roku 250. – p.v.

21 Sámó (kolem r. 600–kolem r. 658/659) byl franský kupec, jenž se stal prvním jmenovitě zdokumentovaným panovníkem Slovanů. Kterých konkrétně (kmen, národ), není známo. Přibližně v letech 623/624 měl ve střední Evropě založit Sámovu říši. Další osud tohoto útvaru po Sámově smrti, stejně jako jeho místopisnou polohu, nelze nijak doložit. Historické prameny k Sámovi a jeho říši jsou značně sporé. Jediným soudobým písemným dokladem je *Fredegarova kronika*, která ovšem reflektuje pouze franský pohled na tehdejší dění. Slované dobové prameny neexistují. Dílo bylo sepsáno pozoruhodně chybnou latinou. Kolem roku 630 se měli Sámem vedení Slované dostat do konfliktu s Franskou říší, již v té době vládl král Dagobert I. Sámovi válečníci měli Dagobertovu armádu porazit v roce 631 u slovanského hradiště Wogastisburg, o jehož poloze, velikosti a osudu není nic známo. *Fredegarova kronika* zmiňuje pouze jeho jméno a funkci (*castrum* – trvale opevněné místo). – p.v.

Během let význam cest přirozeně stoupl. Pro kmeny, které na nich sídlily, nebo pro pány, kteří k jejich ochraně vybudovali poblíže nich hrady, staly se cesty výnosným obchodem. Opatrovali je, aby vyhovovaly, a hlídali je, aby se nechodilo jinudy. Když vznikla města, soutěžení o cesty se ještě zvýšilo. Tak například cestě přes Žitavu vznikla na počátku 14. století konkurence v nové a pohodlnější cestě ze Zhořelce přes Friedland a Liberec. „*Ku prosbě žitavských zakázal již r. 1347 král Jan cestu přes Friedland a též Karel IV. nařídil r. 1351 Zhořeleckým, že nemají užívatí nové cesty přes Friedland, nýbrž jen staré cesty přes Žitavu. A dne 29. května 1361 vydal list, v němž praví, že mnohem užitečnější jest opatrovati cestu starou, odedávna užívanou, která vede z Jablonného do Žitavy, než nové cesty kupecké vyhledávati a nařizuje proto, aby cesta ta opravena a rozšířena byla tak, aby s obou stran do šířky, co by bylo lze dohoditi kamenem, který by člověk pravou rukou mohl obsáhnouti, všecko křoví a stromoví s kořene bylo vysekáno. Zároveň nařídil přísně, aby se jinou cestou nejezdilo a ustanovil pana Haška ze Zvířetic, držitele panství jablonského, opatrovníkem a dal mu právo, aby tomu, kdo by proti tomu to nařízení císařskému jednal a jinou cestou jel, kolo u vozu, ne však zboží vzato bylo.*“²²

Na opačné straně Čech došlo k podobnému sporu, když si Cáhlovští stěžovali na konkurenční cestu z Čech do Lince, která šla přes Leonfelden a Frymburk.

Na starodávnost zemských obchodních stezek poukazuje i český název pro silnici. Vznikl ze starého německého názvu *Saumweg*, z čehož vznikly saumnice, súmnice, dnešní silnice.²³

22 F. Tadra: *Kulturní styky Čech s cizinou.*

23 Vacek: *Sociální dějiny české starší doby.*

Jednou z nejstarších a nejživějších cest byla ovšem cesta pro zboží, které v Čechách scházelo a bylo ho nezbytně třeba. Byla to Zlatá stezka pro sůl do Pasova přes Prachatice. „Byla přitom úzká, takže jen dva koně s nákladem podle sebe kráčet mohli. Četné bažiny, přes které vedla, kládami a batěmi musely býti schůdnými učiněny. Poněvadž pak nejvíce navštěvována byla od Čechů, nazývána od Němců obyčejně „via Bohemia“, a jelikož větší částí vedla lesem, jmenována též „via silvestris“. Na sta nákladů přecházelo tu denně. (Tadra.) V Pasově odedávna čtvrť předměstská Ilzstadt vyhrazena byla českým obchodníkům. Byla v ní česká celnice, ve které bylo současně přístřeší pro české obchodníky. V registrech tamějšího kláštera niedernburského stojí zapsáno: „Každý Čech k nám přichází s koni nákladními čili se soumary odvádí na pobřeží, jež slově Ilzstadt, jeden denár.“ To bylo za přístřeší i clo. V úterý každého téhodne docházeli Čechové bromadněji na předměstí pasovské a platili společnou rukou v tamní celnici pět a půl denáru.“ (Vacek.)

Po celé trvání středověku byl velkoobchod obchodem výhradně kočovným. V našich krajinách příslušel k němu zejména prodej soli, koření, vína, kožešin, vlněných látek a později také solených nebo sušených ryb.

„Mezinárodní trh v zemi měnil tvářnost svou podle různých fází obchodu světového vůbec a evropského zvláště. Z počátku 11. století přestali docházeti sem Orientalové — Moslemi, o nichž přijali jsme zprávu Ibrahíma-ibn-Jakuba asi k roku 973. Zato Rusové nepomýjeli trhů zdejších ani ve 12. století, jakož souditi lze z obchodních cest jejich do středního Podunajska (do měst Řezna, Enže a Vídně). Války křižácké pozměnily směr transitního obchodu mezi Německem a zeměmi východními tak, že kupci němečtí brali se raději přes Benátky nežli Uherskem a obchodníci vlašští dopravovali produkty Orientu do Německa, Čech, Polska a Ruska.

Ve 12. stol. rozvinul se již k dokonalému květu textilní průmysl v krajinách dolního Porýnska a výtečné výrobky tamních soukeníků, zejména z měst flanderských či valonských (Arras, Gent, Huy, Poperinghe, Tournay, Ypern), rozváženy byly po střední a východní Evropě. Podobně i města Cáchy, Kolín nad Rýnem, Maastricht a Mety vydávala hojný počet kupců, dopravujících zboží oděvní a potravní na trhy v Podunajsku. Ze severního přimoří, zvláště pak z města Brém, docházely náklady solených ryb, které byly oblíbenou potravou zdejší v čase postním i jindy.“ (Vacek.)

*

Daleko spíše tedy nežli uzavřenou pevností uprostřed Evropy jsou Čechy od pradávna křižovatkou „hostinných“ (Vacek) evropských cest. Tyto cesty jsou, jak správně řekl LIPPERT²⁴ jakýsi *fundus instructus*, který přebírá každý národ, jenž se v těchto končinách průběhem dějin usadil. A právě na osudu těchto neusídlených národů vidíme, jak jsou Čechy v době pohyblivosti národů spíše jakýmsi karavanserajem²⁵, důležitou zastávkou, než pevným sídlem. Čechové se tu udrželi jen proto jako trvalí osadníci, že právě v tu dobu pod vlivem římské civilisace, přenesené na Rýn, mění se způsob života evropských obyvatelů od polokočovného na zemědělský.

Ani na okamžik nesmíme pustit z mysli, jakým magnetem působila bohatství středomořských civilizací na primitivní obyvatelé Evropy. Lidské pramínky stékají ustavičně ze severu do Středomoří a odtud jim vstříc do oblastí ještě zaostalých vyznačuje nepřetržitě expansivní vliv vyšší životní úrovně. Pohled evropských obyvatelů je trvale upřen, zejména v době římského impéria, dolů k Římu a k Byzanci.

²⁴ Lippert: *Sozialgeschichte Böhmens I.*

²⁵ Karavanseraj byl orientální hostinec umístěný u hlavních silnic, který sloužil k zotavení při karavanách. Odpočívali zde lidé i zvířata. – p.v.

Styk se děje obchodem — značný jeho vrchol zvláště za MAROBUDOVA²⁶ panství v Čechách — ale občas také bojem, což je vlastně jen jiná forma obchodu, poněvadž se při něm získává znamenité zboží — otrok. Čím je ústřední římská vláda slabší, tím je římské bohatství pro obyvatele Evropy přitažlivější. Přejde doba, kdy mladí lidé z Evropy po celých stovkách odcházejí dobrovolně do římského impéria a stávají se hlavním jádrem římského vojska. Tyto lidské proudy se zesilují a v době stěhování národů přitáhne magnet římské civilisace celé kmeny se vším kmenovým majetkem. Čechy v tu dobu jsou opravdu jen zastávkou. Po Markomanech a Kvádech přijdou Langobardi, po nich Duryňkové. Ale magnet působí tak, že se evropské země vyliďňují. Germáni odcházejí do římského impéria a na jejich místo se posouvá jiná vlna lidská — Slované. Ale na ně tento magnet působí stejně. Když už přešla vlna stěhování do říše římské, zůstává s ní aspoň čilý obchodní styk, především prodej nejhledanějšího předmětu — otroka.

Zemské stezky mají velký vliv i na státní útvar český. Dokud zůstávají hlavním zbožím otroci a jejich loviště je na východě, rozšiřuje se náš stát v době knížecí na východ až ke Kyjevské Rusi. V době křižáckých výprav strhují na sebe veškeré dění italská města a v té době má náš stát tendenci zvětšovat se na jih ve směru obchodních stezek jižních; na nich vyrůstá velká feudální mocnost rodu pánů z Růže a pánů z Lipé, a za PŘEMYSLA OTAKARA II.²⁷ se

26 Marbod (nar. kolem roku 30 př. n. l.) byl vládce germánského kmene Markomanů. Přibližně v r. 8 př. n. l. přišel se svým kmenem na území dnešních Čech a Moravy poté, co jej před tím opustili Bójové. Jeho říše sahala od Dunaje na jihu po Baltské moře na severu. – p.v.

27 Přemysl Otakar II. (kolem r. 1232–1278) byl pátý král Čech z rodu Přemyslovců, markrabě Moravy a Kraňska, vévoda Rakous, Štýrsko a Korutan. Po matce, Kunigunde von Staufeu (Kunhuta Štaufská), byl německého původu. Opakovaně se ucházel o římskoněmeckou korunu. Jeho vychovatelem byl podle některých pramenů Philipp von Spanheim (v Česku znám jako Filip Salcburský), tou dobou český kancléř. Přemys-

stát ve směru těchto obchodních cest dostává až na břeh Jadranu. Pak přichází období rozkvětu hansovních měst²⁸ a tehdy — za císaře KARLA IV.²⁹ — posouvají se hranice našeho státu stále blíže a blíže k moři Baltickému. Nato se dostavuje třistaletá mezihra, kdy obchod opouští jak břehy baltické, tak břehy středozemní a posouvá se za oceány. To je doba sesouvání střední Evropy do nicoty, doba pohrom a zmatků války třicetileté a bídy po ní následující, jež postihuje nejen Čechy, ale i celou střední Evropu od Sicílie po Skandinávii.

*

Hlavní „*fundus instructus*“ Čech nebyla tedy jejich povaha přírodní pevnosti, nýbrž jejich povaha evropské křižovatky. Nikoli pomezí hory a hvozdy, nýbrž zemské stezky jsou to, co dává pečeť prvním stoletím našich dějin. Zemské stezky a život na nich vzbuzují, vychovávají a pěstují v nás onu vlastnost, kterou jsme vždycky vynikali v oněch dobách: pohyblivost, zvědavost a schopnost přijímat vše

lovo vzdělání se patrně omezovalo na znalosti historie, latinu a němčinu. Podpořil Řád německých rytířů při dvou křižáckých taženích v Pobaltí; výrazně přispěl ke christianisaci původního obyvatelstva regionu, ve kterém bylo později založeno město Königsberg (po anexi SSSR přejmenované na „Kaliningrad“). – p.v.

28 Hansa, něm. *Hanse*, staroněm. Hansa, odtud přešlo do češtiny – skupina, spolek, houf, znamenala svazek německých obchodních měst, která provozovala dálkový obchod. Založena byla v polovině 12. století. Fungovala půl tisíciletí, až do poloviny 17. století. Většinou se jednalo o města na pobřežích, anebo na řekách ve vnitrozemí. Z původního spolku německých obchodníků se původní Hansa rozrostla ve svaz hansovních měst, který prosazoval své zájmy v cizích zemích i vůči vlastním panovníkovi. – p.v.

29 Karel IV. (1316–1378) byl český král z německého rodu Lucemburků, král římskoněmecký, král italský a římskoněmecký císař. Jeho matka Elisabeth byla přemyslovsko-habsburského původu. V anketě České televize z roku 2005 byl zvolen největším Čechem. Je považován za jednoho nejvýznamnějších císařů pozdního středověku. – p.v.

nové včas a přizpůsobit se tomu dobrovolně a ne násilím. Ať šlo o Říši, křesťanství, velkostatek, feudální řád a města, přijímáme je bez zápasu, častěji s velkou horlivostí a s touhou po vlastní iniciativě, jak svědčí sňatky Přemyslovců s kněžnami německými, čeští svatí, udělení titulu královského, dobrovolná kolonisace velkostatkářská a klášterní, zásluhy posledních Přemyslovců o zakládání měst a mnoho jiného. Byli jsme úrodnou lidskou půdou, jež dychtivě sémě přijímala a bohatou úrodu vydávala.

Národ bojovný nebo holubičí?

Mythus demokratický

Hlavní omyl, kterého se PALACKÝ dopustil a na kterém jako na ústřední myšlence založil celé své dějiny, je tvrzení, že mezi Němci a Čechy byl na úsvitu našich dějin bytostný rozdíl. Němci byli národ válečný a bojovný, Češi národ pokojný a rolnický. Němci měli povahu dravčí. Češi povahu holubičí. Němci byl národ panský, žijící ve zřízení feudálním, s velkými sociálními rozdíly. Češi byli národ demokratický, bez pánů a bez otroků, žijící v idylickém řádě patriarchálním. Vzájemný poměr Němců k Čechům byl proto jako poměr dvou protilehlých pólů. Po tisíc let to dopadalo tak, že se Češi přizpůsobovali řádům německým neradi a s odporem, a vždycky si jejich stinné stránky přisvojili po svém a činili je světlými. Vždy jejich odvěký demokratismus prosvítal nebo se výbušně jako za husitství na čas prosazoval. Po tisíci letech se situace obrátila. Doba pojednou žádala od lidí, aby byli demokratičtí, a to byla přece základní vlastnost Čechů a vůbec Slovanů. A proto v době PALACKÉHO to šlo tak daleko, že Němci měli chodit k Čechům a Slovanům do tisícileté školy demokracie.

Nikdy věda nekapitulovala tak důkladně před „ideami doby“ jako v době PALACKÉHO. Tehdy u nás působily myšlenky francouzské revoluce se svými hesly „rovnost, volnost, bratrství“, a PALACKÝ, jimi prostoupen, použil jich

k tomu, aby zkonstruoval vyvýšenost Čechů nad Němci. Proto veškeré úsilí v prvním díle svých dějin věnoval líčení, jak se lišil od sebe společenský stav pravěkých Slovanů a Němců. Co tu psal, nebyla ovšem věda, nýbrž mythos. I česká věda jeho tvrzení musela, i když nerada, bod za bodem vyvrátit, ale, bohužel, učinila tak jen v odborných spisech a studiích, takže PALACKÉHO omyly zůstaly pro veřejnost nedotknuté.

*

Už nejstarší historické zprávy z úsvitu našich dějin nám podávají obraz docela jiný. Dějiny nás neznají jinak než v primitivním feudálním řádu. Nic nemůže být pro onen věk příznačnější než LIBUŠINA³⁰ řeč k rozhádaným bratrům, jak ji zaznamenává z bájně doby našich dějin český Herodot, kanovník KOSMAS. LIBUŠE, sedíc na vysokém stolci, mluví k hrubým mužům: *„Lide velice politováníhodný, který svobodně žiti neumíš a svobodu, kterou žádný dobrý muž neztrácí leda s životem, tu vy dobrovolně opouštíte a nezvyklé porobě o své újmě poddáváte své šíje. Běda, pozdě budete marně litovati, jako litovaly žáby, když vodní had, ježž si učinily králem, počal je usmrcovati. Či nevíte-li, jaká jsou knížecí práva, zkusím o věci té vás poučit málo jen slovy. Předně snadné je knížete dosaditi, ale nesnadné dosazeného sesaditi, neboť v této chvíli jest ten muž pod vaší mocí, ať jej povýšíte za knížete čili nic; jakmile však bude povýšen, vy i vše, co máte, bude v jeho mocí. Před jeho tváří se budou třásti jak v zimnici vaše kolena a jazyk oněmělý přilne k suchému patru. K jeho hlasu sotva z velkého strachu odpovídati budete: „Ano, pane, ano, pane,“ až on pouhým pokynem svým bez vašeho mínění tohoto odsoudí, onoho dá*

³⁰ Libuše je mýtická česká kněžna, dcera vojvody Kroka, manželka Přemysla Oráče, mýtického zakladatele dynastie Přemyslovců. – p.v.

zabítí, jednoho rozkáže vsaditi do vězení, jiného oběsiti na šibenici. Vás samé a z vás, koho se mu zachce, některé učiní sluhy, jiné sedláky, jiné poplatníky, jiné výběřčími, jiné katy, jiné biřici, jiné kuchaři nebo pekaři či mleči. Ustanoví sobě i plukovníky, setníky, šafáře, vzdělavatele vinic a polí, žence, kováře zbraní, kožišníky a ševce. Syny vaše i dcery postaví do svých služeb, také z vašeho skotu, z koní i klisen nebo z dobytka to nejlepší si vezme podle své libosti. Všechno, co máte lepšího ve vsích, na polích, rolích, lukách a vinicích, pobere a obrátí v svůj prospěch.“

Takto LIBUŠE rýsuje hlavní povahu feudálního řádu, který bude zaveden, budou-li si lidé nadále přátí knížete. Ale lid to neodstraší. „K tomu nízký dav zajásá zmateným křikem: všichni jedněmi ústy žádají, aby jim byl dán kníže.“ A LIBUŠE jim tedy vyhoví a za knížete označí PŘEMYSLA ORÁČE. KOSMAS tedy klade zavedení feudálního řádu u nás ještě do doby bájí, před dobu historickou a knížete dává povolát z kmene jiného, než byl středočeský kmen Čechů.

*

V severní a západní Evropě mají na zavedení feudálního řádu významný vliv vnější okolnosti. Na Západě zakotví feudalismus v době Karlovců. Povšimněme si především jeho vojenské stránky. Doba Karlovců je dobou neklidnou. Arabové opanují nejen hlavní cestu národů, Středozemní moře, ale svými výboji ve Španělsku získávají půdu k výpadům do západní Evropy. Jádrem jejich vojska jsou rychlí a obratní jezdci, znamenitě vyzbrojení, a proti nim je franská pěchota ve značné nevýhodě, ozbrojená sekerami a vcelku primitivními zbraněmi. Karlovci jsou nuceni budovat nejen pravidelné vojsko, ale především pravidelnou jízdu. Jízda je vůbec hlavní znak středověku. V římském světě měla nepatrný význam, hlavní váha spočívala na

pěchotě a technických zbraních. Římský jezdec neznal sedla ani třmenů. Teprve východ, ať už arabský nebo avarský, postavil jezdce jako hlavní bojovou jednotku v dobách, kdy nebylo už možno postavit pěchotu ukázněnou a pěšáka zatížit brněním tak jako jezdce.

V mase selského obyvatelstva franského se začíná tvořit voják jako specialista. Ti, kdo do války netáhnou, musí za něho pracovat. Výzbroj jezdce je zvlášť nákladná. Je také nutno stavět opevněná místa a obsadit je stálými posádkami. Tak vzniká první dělení franské společnosti, ve které — pokud trvala v kmenové organizaci — dosud každý dělal všechno. V Gallii toto rozvrstvení společnosti bylo o to snazší, že z dob římské společnosti se tu zachovalo mnoho životních návyků podobných feudalismu.

Jezdec a hrad se nakonec staly jedním z typických stránek vojenské povahy feudalismu. KARLOVO feudální vojsko přešlo i přes naše kraje. Na bojích proti Avarům, kteří stejně jako Arabové byli především vynikajícími jezdci, účastnili se jistě i naši předkové. Dochované zprávy mluví o účasti MOJMÍROVĚ³¹. Po zdolání Avarů zůstala Morava takřka jako krajní marka říše KARLA VELIKÉHO. RASTISLAV³² a SVATOPLUK měli zajisté značně početnou jízdu

31 Mojmir I. (r. nar. neznámý – asi 846) byl první, historicky jmenovitě doložený vládce Moravanů (*dux Maravorum*). O jeho původu není nic známo; o jeho vládě a hranicích jeho státu existují pouze hypotézy a dohady historiků různých názorových proudů. Oficiální česká historiografie jej pokládá za sjednotitele slovanských kmenů na Moravě, západním Slovensku a v okolních knížectvích. – p.v.

32 Rastislav (r. nar. neznámý – 870) z dynastie Mojmirovců byl druhým velkomoravským knížetem. O jeho životě do roku 846, kdy jej coby svého vazala dosadil na trůn východofranský král Ludwig der Deutsche (Ludvík Němec), není nic známo. Na Rastislavův popud a za jeho vlády se uskutečnila cyrilometodějská misie, rozhodující fáze christianisace slovanské Evropy, která mj. etablovala slovanský církevní jazyk. Kolem r. 850 začal razit politiku nezávislosti na Východofranské říši; v r. 854 podpořil vzpouru prefekta bavorské Východní marky Ratpota směřující proti Ludvíku Němci; r. 858 uzavřel Rastislav mír s Ludvíkovým synem Karlmannem, mezitím vládcem Východní marky, se kterým pak společně

a hradní opevnění, o jednom z nichž dokonce mluví současné prameny jako „*illa inefabilis munitio* — ona úžasná pevnost“.

Druhá vlna podnětů k feudalismu přichází k nám a do Německa s Maďary. Už předtím je evropský sever v ustavičném válečném neklidu. Vlna za vlnou přicházejí z Dánska a ze Skandinávie na svých lodích skupiny Vikingů, přepadávají místa slibující nějakou kořist, bojují, ale i obchodují, pronikají na svých lodích řekami hluboko do zemí. Usazují se nakonec trvale v Normandii (r. 912) a v Anglii. Zmocňují se také Ruska, kterému dají panovnický rod Rurikovců, pevný řád státní a vojenský, a odtud podnikají výpravy proti tehdy nejbohatšímu městu na světě, Cařihradu. Vyskytly se i domněnky, že rod Piastovců a dokonce i Přemyslovců je původně rodem vikingským, který se stejně jako Rurikovci jazykově přizpůsobil svým poddaným. Vpády Vikingů usplížily v Evropě stavění opevněných míst, tvrzí a hradů, a nutily obyvatelstvo, aby se část členů společnosti věnovala válečnickému řemeslu. Maďari urychlili tento vývoj válečníka. Přijížděli na rychlých koních a vyžadovali, aby proti nim byla postavena zbraň nejméně rovnocenná, pokud však možno předčící je těžkou výzbrojí. Pod nárazem Maďarů se říše Karlovců rozpadá, slabí králové nemohou přinést ochranu, a proto začíná každá země spoléhat sama na sebe. Tehdy přebírá vedení Sasko, kdysi hlavní nepřítel říše Karlovců, jimi pokořené a podmaněné, ale uchovávací si nadále tvrdé jádro bojovnické a vůdcovské. Se jménem JINDŘICHA PTÁČNÍKA³³ je spojeno obrození

vyrazili proti samotnému Ludvíkovi. Díky podpoře ze strany Rastislava se Karlmannovi podařilo ovládnout Bavorsko až po Inn. Na oplátku přestal Karlmann podporovat blatenského knížete Pribinu, který pak v boji s Moravany zahynul. Rastislav se tím dostal na vrchol moci a stal se významným politickým hráčem Evropy. – p.v.

33 Heinrich I. (876–936) byl východofranský panovník, vévoda Saský a král Východofranské říše. – p.v.

vojenské síly německé Říše. Hlavní své úsilí věnoval vybudování jízdy, aby byla v převaze proti jízdě maďarské. Tato jízda potom nejen porážela drancující Maďary, ale podrobila Sasku ostatní země germánské a také slovanské. Vedle jízdy věnoval JINDŘICH velkou péči budování hradů.

*

Je nepředstavitelné, že by celý tento neklid doby a její velké vnitřní a vnější revoluce přešly kolem Čechů, aniž se jich dotkly. Ke změnám nebylo třeba Němců. Vedle nich se zřítila velická říše SVATOPLUKOVA. Bavorý se ocitly v krajní tísní za ustavičných maďarských náporů. Nebezpečí bylo před všemi branami země, jestli ne dokonce přímo uvnitř. A Češi nebyli národ, který se přikrčil za svými „přírodními hradbami“ a čekal, jak se věci vyvinou. Všechna současná a pozdější svědectví o nich mluví jako o divokých bojovnících. Mnich KRISTIÁN, podle PEKAŘE³⁴ náš nejstarší kronikář, říká o svých krajanech: *„Národ, jenž se nad jiné národy za divočejší samou povahou svou pokládá.“* Stavěli jistě také těžce oděnou jízdu jako v Německu. *„První zmínka o jíздеcké hotovosti u nás naskytá se k r. 871, letu válečnému, kdy pro bezpečnost vévodské dcerky z Čech, když vezena byla za muže na Moravu, ubíralo se v průvodu jejím*

34 Josef Pekař (1870—1937) byl přední český historik přelomu 19. a 20. století, profesor a rektor Karlovy university. Již roku 1890 svým článkem v *Athenaeu* dokázal, že *Rukopis královehradecký* je padělek. Kritisoval Masarykovu historickou metodu a odmítl myšlenku, že by smyslem českých dějin byla náboženská myšlenka humanity, čímž zahájil dlouhý „spor o smysl českých dějin“. Ve 20. letech 20. stol. se stal chauvinisticky laděným národovcem (*Objev Bretholzovy čili od které doby sedí Němci v naší vlasti*). Ve svém nejrozsáhlejším čtyřsvazkovém díle *Žižka a jeho doba* (1928–1934) hodnotí Žižku – podobně jako Palacký – spíše jako válečníka a náboženského fanatika, na rozdíl od Palackého však upírá husitství nadnárodní význam a představuje je jako hnutí ryze středověké, pro současnost těžko pochopitelné a v důsledcích spíše škodlivé. – p.v.

více než 664 jízdních štítníků.“ A Fr. VACEK k tomu dodává: „Známa je horlivost, s jakou Jindřich Saský pracoval o zjednání jízdního vojska k boji proti Uhrům, těžkooděnců na koních, kteří by vydrželi sebe prudčí útok jízdních lučištníků. Podobně, trvám, v Čechách nárazy uherských čet vedly k rozmnožení jezdeckva a rozšíření těžké armatury (výzbroje pancéřem a přilbicí, krom štítu, meče anebo kopí). Podle druhů zbraně připomínají se ve vojstě českém: štítníci, kopiníci, lučištníci, prakovníci, střelci (při velkých samostřilech) a rytíři bojující mečem.“

Vytvořit jízdní čety nebylo asi pro Čechy oné doby žádnou obtíž. IBRAHIM-IBN-JAKUB³⁵ počítá koně za jeden z hlavních předmětů obchodu u Čechů a výrobu sedel za jednu z největších domácích produkcí. V národě, kde je koní přebytek, nemůže býti nouze o jezdce.

Shon ve stavění hradů zachycuje KOSMAS historkou, jak BOLESLAV³⁶ dal postavit hrad po něm pojmenovaný. „Umlínil si založiti hrad po způsobu římském. A ihned svolal přední muže, všechny do jednoho, na jedno místo a doveď je do lesa u řeky Labe, a označiv jim místo, vyjevil jim tajné přání srdce svého řka: „Zde chci a káži, abyste mi po způsobu římském vystavěli hradní zeď velmi vysokou dokola.“ K tomu oni odpověděli: „My, kteří jsme ústa lidu a držíme odznaky svých hodností, my ti odřikáme, protože ani

35 „V městě Frága [Praha] vyrábí se sedla, uzdy a tlusté štíty, kteréž se užívá v těchto zemích.“, uvádí Ibrahim ve své zprávě. – p.v.

36 Boleslav I. (asi 915–967 či 972) byl český kníže z rodu Přemyslovců, mladší bratr sv. Václava, kterého dal podle legendy zavraždit. Byl nejen úspěšným válečníkem, ale také obchodníkem. Praha byla v době jeho vlády metropolí obchodu s otroky severně od Alp; byli jimi zpravidla obyvatelé východních slovanských území vyznávající svá původní náboženství. Boleslav kontroloval významnou část (asi 1 000 km) tehdejší obchodní magistrály vedoucí ze Španělska přes Francii, jižní Německo, Prahu, Krakov a Kyjev až do Číny. Jeho vztahy k východofranskému králi Ottovi I. byly zpočátku nepřátelské (Saská válka), později však po jeho boku bojoval v Bitvě na Lechu proti Maďarům; bezprostředně poté se také zúčastnil Ottova tažení proti Polabským Slovanům. – p.v.

neumíme, ani nechceme učinit, co nařizuješ, vždyť ani naši otcové nic takového dříve nečinili. Hle, stojíme před tvýma očima a raději skláníme své šíje pod tvým mečem, než pod nesnesitelným jhem roboty. Učiň, co chceš; neposlechnemeť tvého rozkazu.“ Tu kníže vzplanul strašným hněvem a vyskočil na zpuchřelý kmen, jenž tam v lese právě ležel, a vytasiv meč zvolal: lenochové a líných otců synové! Nejste-li polomuži a tvory, kteří nestojí ani za špinavou slupku z brušky, dokažte slova svá skutky a zkuste, zda je lehčí skloniti šíji pod mečem či pod robotou.“ A tu nastala podívaná pamětihodná a úžas budící nad smélostí knížete: kdyby byl měl tisíc pravic na jednom těle a v každé zbraň, nebyl by se tak četný zástup třásl o nic méně. Kníže spatřiv, že jsou bledí jako stěna, chytil jednoho, který byl mezi staršími, za kštici a řav, jak mohl nejsilněji, usekl mu hlavu jako slabou makovici a řekl: „Tak to chci, učiním tak, plať na místo rozumu vůle.“ Ostatní, vidouce to a pozdě toho želejíce, padli knížeti ke kolenům a prosili ho s pláčem za odpuštění: „Pane, již nám odpusť viny, již ve všem poslechneme tvých rozkazů, již dobrovolně činíme, čeho si přeješ, nebuď na nás dále krutý.“ I ihned podle vůle knížete vystavěli hrad se silnou a vysokou zdí podle římského způsobu, jak jest ji ještě dnes viděti; hrad slove po svém zakladateli Boleslav.“

Sotva bychom si představili, že by zmíněný kníže tak snadno zkontroloval zástup tak mocný a jistě ze stejně divokých mužů se skládající, kdyby za knížetem nestála naléhavá potřeba země. JINDŘICH PTÁČNÍK podobně nutil své poddané, aby stavěli hrady. Podle svědka téhož století, WIDUKINDA³⁷, spojil ke stavbě jednoho hradu vždy devět větších velkostatkářů. Polnosti devátého, který měl zůstat

³⁷ Widukind z Corvey (asi 925–975) byl významný saský kronikář a historik; je autorem díla *Res gestae Saxonicae sive annalium libri tres* (Tři knihy o činech Sasů), jednoho z nejdůležitějších pramenů informací z rané doby otonské (Heinrich I., Otto I.). – p.v.

trvale v hradu, byly od osmi obdělávány. Z veškeré žně třetina přešla do hradu.

Dřívější hrady bývaly velká opevněná místa, kam utekli všichni členové kmene v době nebezpečí. Ve vzrušené době, o které mluvíme, se stavějí blízko kmenových hradů menší hrady vojenské, panské. U nás je Budeč příkladem hradu kmenového, kdežto Praha, která podle novějšího bádání byla založena právě v oné neklidné době, v druhé polovině devátého století, byla příkladem hradu panského.³⁸

*

Naše historická doba už nezastihla společenské kmenové soustavy. Do dějin vcházíme se soustavou hradskou. Jsou to už hrady úředníků knížete. A je to současně správní řád, opírající se o hradské středisko kraje. Tato soustava se podobá značně ústavě krajské, jak byla běžná v německých krajích v 9. a 10. století. Tam „franský „Grafio“ (hrabě) zastával úřad královského náměstka v širším území, kdež poručena mu byla moc soudní a policejní řízení věcí vojenských a správa finanční (Vacek).“ Latinský název hraběcího úřadu zněl „comes“ a z toho vznikl v češtině „kmet“. Úřad hradského kmeta byl jaksi pokračováním vlády kmenových vévodů v „zemi“, to znamená v sídle bývalých kmenů. „Jako vévoda měl jméno své po vrchním řízení věcí válečných, tak i krajský kmet sluje někdy „popředníkem vojenské moci“ nebo „polním vůdcem“, ježto jménem knížete řídil mobilisaci svého kraje a byl velitelem všech bojovníků toho území. Pro případ nepřátelského útoku z ciziny péče kmetova obracela se k tomu, by opevnění hradu stálo na dobré míře, by strážcové bran zemských bděli nad pomezím, a rychlí poslové by donášeli zprávy o potřebách kritické doby. Hradský

38 K. Guth: Sborník svatováclavský I.

kmet měl v evidenci starosty domů a vsí, zemskou robotou povinných, i rozděloval jim veřejné práce, jedněm opravy bradu, jiným úpravu cest a mostů, jiným podtínání lesa atd. Na poručení kmeta povinni byli sedláci skýtati potraviny pro vojsko a někdy i se svými potahy stavěti se v úřadu vo-zatajstva... Velitelstvím nad vojskem plnil hradecký kmet jen částku úkolu, který spočíval někdy na bedrách vévody té „země“. Zbývalo ještě hájiti mír v „zemi“ samé, aby pokojní obyvatelé její nebyli zbavováni dobra, k němuž asociace jejich, prv národní a potom státní, především směřovala. Na skoku mezi rušiteli míru vnějšími a domácími byli tak zvaní škůdcové zemští, kteří, probíhající z území do území, ukládali nejvíce o obchodníky, aby zmocnili se jejich majetku. Kmetu hradeckému jako strážci knížecího míru v kraji připadalo tudíž starati se o bezpečnost veřejných cest, propůjčovati obchodníkům dostatečného průvodu a očišťovati krajiny od lidí škodlivých, což dalo se náhlým soudem a popravou zločinců kdekoliv přistižených. Všechna tržiště v kraji, z nichž největší bývalo v podhradí, zůstávala zprvu pod ochranou krajského kmeta; jemu příslušelo také rozhodovati o tom, zdali jeví se potřeba nových tržišť, a kde je zakládati, kterou cestou mají bráti se lidé, docházející k trhům, kde povinni jsou obchodníci platiti mýto a p. Souhrn práv nebo povinností tuto naznačených nazvati lze policejním oborem moci kmetovy.“ (Vacek.)

Už Julius LIPPERT³⁹ poukázal na to, že všechny hrady i z naší doby bájí se vyskytují uprostřed krajin, které pat-

39 Julius Lippert (1839–1909) byl rakouský a český historik a politik německé národnosti, v závěru 19. století poslanec Říšské rady a Českého zemského sněmu (*Böhmischer Landtag*). Počátkem 60. let 19. stol. ještě jako student spoluzakládal *Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen* (Spolek pro dějiny Němců v Čechách). V roce 1894 se stal druhým prezidentem *Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen* (Společnosti pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách). Už během učitelského působení v Litoměřicích

řily k lesní obranné soustavě a nikoli uprostřed krajin obdělávatelných. Ukazují na čistě vojenský ráz země, který má už mnoho známek doby feudálně-vojenské a ve které se rozpouští dřívější útvar kmenový.

Možno říci, že kdyby naši předkové byli pokojný národ zemědělců, jak tomu chtěl PALACKÝ, pak by hospodářské ukazatele postavily Prahu docela jinam, než stojí dnes. Prvotnímu zemědělství se otevírají nejprve kraje rovinaté, ony, kde je dnes zlatý pruh země české, a vůbec možno říci obecně ty, kde se dnes daří pšenici a cukrové řepě. Mohli bychom si pak představit středisko Čech někde na soutoku Vltavy s Labem, tam, kde stojí Mělník, nebo kolem hory Řípu, uprostřed mezi rovinou labskou a rovinou v Poohří. A nikoli na zalesněných a nehostinných kopcích pražských s kotlinou, jak praví LIPPERT, vcelku nepatrnou nad ne-sjízdnou řekou s prudkými „prahy“. Politickou historii Čech podle svědectví Prahy určovaly děje zcela jiné nežli zemědělské.

Jak úzce byly i počátky našeho křesťanství spjaty s vojenským a hradským rázem země, svědčí naše jméno pro kostel. Pochází z církevního latinského názvu pro hrad, *castellum*. První kostely u nás tvořily součást hradu, někdy dokonce hradebních zdí. Připomeňme si přitom, že křesťanství k nám prvně přišlo r. 845, kdy 14 českých vévodů přijalo křest v Řezně. Potom se na čas mluví jen o církvi moravské, ale v r. 895 se dají všichni vévodové ze země spolu s knížetem Čechů SPYTIHNĚVEM pokřtít v Řezně, kde zároveň žádají Říši o ochranu. To všechno směřuje

vydal roku 1870 knihu *Geschichte der königlichen Stadt Leitmeritz* (Historie královského města Litoměřice). Přehraničně zaujal i svými pracemi zabývajícími se historií (původních evropských) náboženství. Knihou *Christenthum, Volksglaube, Volksbrauch* (Křesťanství, lidová víra, lidový obyčej) udělal velký dojem i na Freidricha Nietzscheho, jehož nábožensko-historické poznatky do značné míry vycházely právě z Lippertova díla. – p.v.

k oné době, kdy hrad a jízda začínají hrát svou významnou roli, určující ráz celého středověku.

V těchto nebezpečných dobách přirozeně také k plné platnosti přichází i pomezí hvozdy, hory a bažiny jako hrad zemský. Brány zemské, prosekané hvozdy, jsou silně opevněny a dozor nad nimi přejímá ústřední moc a správa knížete. Tehdy byly Čechy při nejmenším podřízeny ještě dvěma knížecím rodům. Jedním je rod Přemyslovců, vládnoucí nad Čechy, a druhým rod Slavníkovců⁴⁰, vládnoucí nad Zličany. Teprve za BOLESLAVA II.⁴¹, kdy rod Slavníkovců je zákeřně vyhuben, bdí nad kotlinou zemskou jen jediný rod panovnický, Přemyslovci.

*

K feudálně vojenskému útvaru společenskému vedly nás nejenom uvedené bezprostřední podněty, ale také naše vnitřní založení a schopnost učit se u jiných, vyspělejších.

Měli jsme všechny předpoklady stát se národem bojovným. U loveckého a pasteveckého národa je k tomu ostatně vždy malý krůček. Ještě ve starých sídlech jsme přišli do

40 Slavníkovci byl významný, patrně s Přemyslovci a německou šlechtou Liudolfingů (Ottonů) spřízněný panovnický rod, jehož rozkvět i zánik spadá do 10. století. Jejich vztah k Přemyslovcům je stále předmětem diskusí. Příčina vzájemné rivality obou rodů měla spočívat v jejich vzájemné konkurenci v oblasti produkce mincí. V září r. 995 čeští velmožové v Libici téměř všechny členy rodu povraždili. – p.v.

41 Boleslav II. (asi 932–999) byl český kníže z rodu Přemyslovců. Vnitropoliticky byla Boleslavova vláda provázena rivalitou vůči slavníkovskému panovníkovi Soběslavovi, jenž se orientoval na Polsko a Sasko. Byl to zřejmě Boleslav, kdo na Soběslavův hrad v Libici poslal vojenskou družinu vyvraždit Slavníkovce. Zúčastnil se tažení římskoněmeckého krále Ottý III. proti slovanskému kmeni Luticů. V zahraniční politice patřil k nejdůležitějším spojencům bavorského vévody Heinricha I.; poté co Herinrich podlehl svému rivalovi Ottovi II., mu poskytl Boleslav v r. 976 útočiště. Na sklonku života se zhoršenou ekonomickou situací své země snažil zlepšit ražbou nových mincí a obchodem s otroky. Na rozdíl od svého otce, který obchodoval pouze s nekřesťany, prodával Boleslav II. i ke křesťanství konvertované obyvatele Čech a Moravy. – p.v.

těsného sousedství, ne-li přímo pod moc Gótů, kteří se ve II. stol. po Kristu tlačili podél Visly do rovin jižního Ruska, do předpolí říše byzantské. Z této doby pochází naše slovo „meč“ z gótského meki, naše slovo „brnění“ z gótského brunja (latinsky *brunea*), i naše slovo „hrad“ z gótského *gards* (ohrada, srv. gótské *veinegards*, vinohrad). Od Gótů máme i výrazy týkající se společenského uspořádání, jako je císař z gótského *kaisar*, kněz (kníže) z gótského *kuni*, chléb z gótského *blaiifs*. Po Gótech přichází vojenská škola avarská. Moderně řečeno, Avari používali Slovanů jako své „potravky pro děla“. S jejich pomocí se šířili na západ. Jak zaznamenává starý kronikář FREDEGAR⁴², Avari za bojů setrvali v táboře a Slované bojovali. Když zvítězili, tu se vrhli Avari na kořist, když však byli poráženi, tu jim přicházeli na pomoc a bitvu rozhodovali.

V zimě se dávali Avari živit od svých poddaných Slovanů a s jejich ženami a dcerami veřejně obcovali (*strato sumebant*). Z té doby u Čechů překvapuje všechny cizince přehraha tmavých vlasů⁴³, a byli to synové těchto potupných poměrů, kteří se nakonec pod SÁMEM vzbouřili proti svým „otcům“ a Avary porazili.

Doba SÁMOVA přináší velké změny společenské. Za ní dochází k „vítězství monarchistického principu nad particularismem slovanských národů“. „... Od té doby počaly se v domácím obyvatelstvu lišit dvě vrstvy: svobodný lid a lidé urození.“ (Vacek.) Vojenství je však za každých dob zaměstnání velmi nákladné. Brnění, meč, přilba, koňský postroj,

42 Fredegar je tradované, avšak nedoložené jméno autora latinsky psané kroniky z doby raného středověku. Vedle kroniky *Liber Historiae Francorum* jde o jeden z hlavních pramenů historie Franské říše 7. století. Údajné jméno autora, Fredegar, se poprvé objevilo až v 16. století, těžko jej lze tedy považovat za autentické. Někteří historici se domnívají, že dílo má až tři autory. – p.v.

43 „Zvláštní je, že obyvatelé země Bújima [Čechy] jsou snědí, černých vlasů, zatímco světlý typ je u nich řídký“, uvádí Ibrahíмова zpráva. – p.v.

to vše je v té době nesmírně drahé. Musí se k tomu hledat hospodářské zdroje. V té době podle VACKA se mění poměr Čechů k zajatcům. Až dosud zajatci bývali propouštěni za výkupné, nebo když je nikdo nevykoupil, bylo jim po čase, když si zajetí odpracovali, ponecháno na vůli, aby se vrátili domů nebo zůstali jako přátelé v zemi vítězů. Od doby SÁMOVY zajatci, kteří nebyli vykoupeni, stávali se otroky. Tehdy byl otrok na mezinárodním trhu dobrým zbožím. Válka je vlastně průmyslovým podnikem na výrobu živého zboží. Zajatců se také používá k hospodářským pracem na statku vítězově. Ale poněvadž tehdy způsob života u nás je lovecký a pastevecký, mužské síly nejsou tak hledané jako ženské, které mohou tkát, příst a vykonávat všechny domácí práce. Mezinárodní obchodníci s otroky se také podle toho řídí. O tom svědčí celní poplatky. Tak se připomíná asi k r. 905, že slovanští obchodníci, přicházející z Čech do Podunajska (dřívějšího Horního Rakouska) prodávat vosk, otroky a koně, platili na trhu ze soumarského uzlu dvě hrušky vosku nebo jeden „skot“ (scotus = 1½ denáru), z uzlu na zádech neseného hrudku vosku, z otrokyně nebo hřebce po „tremise“ (tremisa = 4 denáry), z otroka nebo klisny pouze „saigu“ (saiga = 3 denáry).

Za doby SÁMOVY stejně jako za dob avarských byly lovištěm otroků krajiny na západ od nás. „Kdo přirovná zmínku letopisce Fredegara o „řádění“ Slovanů za vlády Sámovy ke zprávě Jordanově o „řádění“ Slovanů v provinciích Východní říše, přisvědčí k mínění našemu, že již v 7. století těžili bojovníci zdejší ze zajatců dosti velkou měrou. Také z pozdějších dob docházejí žaloby na ně, že olupují sousední země o dobré lidi. V klášteře fuldském ochraňovala se paměť toho, kterak Slované ze země naší podnikali z počátku 9. století loupežné výpravy do krajín Východního Franska. Jeptišky kláštera v Milzu doznaly přitom veliké škody na statcích

a ztráty na lidech, jež Slované odváděli do zajetí. O častých výpadech Čechů do Bavorska slyšíme r. 869. Zástupy českých bojovníků plenily zemi bavorskou, pálily tamní vsi a jímaly ženy jako kořist válečnou.“ (Vacek.)

Za císařů saských nastal obrat. Západ jednou provždy přestává být lovištěm zajatců. Češi jsou nuceni obrátit pozornost jinam. Zbývá jim východ a jihovýchod. VÁCLAVŮV otec VRATISLAV získává Krakovsko a za Boleslavů spadá pod moc českých knížat i Červená Rus. Tento rozmach na východ je umožněn jen přátelstvím a spoluprací Čechů se saskými císaři.

Za BOLESLAVŮ se mění také hospodářská základna českého knížectví.⁴⁴ Vlivem přátelského poměru k Západu a do značné míry patrně i působením německých manželek Přemyslovců a jejich krajanských družin, jakož i vlivem klášterů nastává přechod od hospodářství spíše pasiveckého a loveckého k intensivnímu obhospodařování půdy. Do Čech se dostává velkostatek, jak jej už dávno zná evropský Západ. Tím se také mění osud zajatců. Velkostatek potřebuje mnoho sil, neboť je to nejen továrna na obilí a dobytek, ale také továrna na všechno zboží potřebné, řemeslné. Mužští zajatci mají nyní stejnou, ne-li větší cenu než zajaté ženy. Zajatec už není jen zbožím, nýbrž pracovní silou. Z počátku jsou velkostatky neveliké a roztráštěné, ale později se rozrůstají, až tvoří velká *latifundia*⁴⁵. Osud otroků nemusí být přitom nijak trudný. Někteří mají své pozemky, řemeslné síly jsou zvláště váženy a povoluje se jim později i práce pro volný trh. Každá válka je příležitostí pracovní sílu rozmnožit přivedenými zajatci.

44 J. Šusta: *Otroctví a velkostatek v Čechách*.

45 Latifundie (z lat. *latifundium*, rozsáhlý pozemek) byly, resp. jsou zemědělské velkostatky ve vlastnictví jedné osoby nebo rodiny, někdy i obchodní společnosti, spravované centrálně z jednoho místa. V Evropě vznikaly už od antického Říma a v novověku zejména v koloniích. – pv.

Už existence četných obchodních cest napříč zemí nutila naše předky k vojenské organizaci i v dobách, jež se nevyznačovaly válkami. Obchod byl jedním z bohatství země, a proto se musel opatrovat. Tehdy se necestovalo bezpečně. Aby se kupcům nic nepříhodilo od rozličných lapků a zbojníků, musely o to pečovat stále vojenské organizace, které skýtalý v zemi kupcům bezpečný doprovod. Tento „provod“ býval usídlen na hradištích a hradech, z nichž krajiny ovládal. Bylo nutno pečovat o pohodlí na cestě, vyspravovat stezky, přemostňovat potoky a bažiny. Bylo třeba přidržovat obyvatelstvo, aby se robotnou prací o tyto nutnosti staralo. Bylo tedy u nás v zemi ustavičně mnoho jezdců a pěšáků na pochodu, objíždkách a obchůzkách, vojenských specialistů, o které se ostatní společnost musela starat a poslouchat je. Všechno to tvořilo vydatně živnou půdu pro vzrůst šlechty a jejich vojenských družin. Knížata si je dovedla držet kolem sebe a zaměstnat je vojensky. *„Šlechta česká, jak se nám jeví v dějinách 10.—12. století, byla sloupem moci knížecí. Za tou příčinou i vliv její na volbu nového knížete zůstával vždy o své váze.“* (Vacek.) Byla to šlechta „bujná“, abychom použili KOSMOVA výrazu, který Čechy nazývá bujnými a Lučany v Poohří pyšnými. *„Po boku vévody spatřiti lze od počátku počet svobodných Čechů,“* praví VACEK, *„kteří k němu svazkem družné oddanosti se upoutavše, jeho „věrnými“ byli nazýváni.“* Je to týž zjev a sociální útvar, jenž se v popise germánských řádů nazývá „comitatus“, později pak u Franků má jméno „trustis dominica“. Vévodská družina Čechů čili kmetstvo českého vévody byla původně sborem osvědčených bojovníků, jejichž služeb potřeboval vévoda ne tak na ochranu země, jako spíše k výboji a výpravám za hranice svého knížectví. Prodlením času (přízní

svého vévody) vzrostli tito bojovníci ve vojenské pány (korouhevní pány) a mocné šlechtice, zastávající kromě vyšší válečné služby nejdůležitější politické úřady v knížectví. V pramenech českých dějin přicházejí zmínky o nich dost často, avšak s tím rozdílem, že cizí autoři „prohlédající k bojovnické stránce kmetství, nazývají členy vévodské družiny „milites“, kdežto domácí zpravodaji užívají promiscue názvů „comites“ a „milites“.“

Služby knížeti nebo králi prokázané byly odměňovány jednak kořistí, jednak žoldem, jednak udělením pozemků. Nesmí nás mýlit, že složitý systém feudálního léna a práva se k nám dostal ze Západu velmi pozdě, téměř na samotném sklonu feudalismu západního. U nás jej zavedl poprvé olomoucký biskup BRUNO⁴⁶ (1245 až 1281). Feudální základna však byla u nás již od nejstarších dob, a to jak vojenská, tak hospodářská. Měla ovšem všechny známky různorodého původu a byla uvedena v harmonický řád teprve pozdní nápodobou západní ciziny.

*

Vznik feudálního řádu by bylo možno si představit z prosté dělby práce ve společnosti. Jedna část společnosti se věnuje trvale vojenství, druhá musí pracovat pro válčící. Neklidné doby nájezdů a hroutících se říší, jako je doba

46 Bruno von Schauenburg (asi 1205–1281) byl olomoucký biskup, poradce a diplomat ve službách krále Přemysla Otakara II.; pocházel ze starého severoněmeckého šlechtického rodu. Byl průkopníkem církevní správy: založil úřad biskupského soudce, dále úřad scholastika; věnoval se také správě biskupského majetku, který významně rozšířil a zvelebil. Založil město Kroměříž s hradem, dal zde vysázet vinohrady a vyhloubit vinné sklepy. Po požáru katedrálního kostela sv. Václava v Olomouci v r. 1265 tento obnovil a rozšířil již v gotickém stylu. Je pokládán za otce kolonisace středověké Moravy, v důsledku níž se zalidňovaly dosud neobydlené oblasti zejména na severu (území mezi Odrou a Ostravicí, Opavsko). Kolonisty založená Ostrava je poprvé zmíněna v jeho listině z r. 1267. Založil několik hradů: Mírov, Blansek (Blansko), Flunštejn, Šaumburk atd. – p.v.

9. a 10. století, vynucovaly si vojenskou organizaci jako stálou pohotovost. V těch dobách muselo před vojenskou pohotovostí ustoupit vše stranou. Když přišel knížeční kůň, PŘEMYSLOVI volci ustoupili kamsi do oblak, jak tomu symbolicky chce naše nejstarší báje. Vojákům museli sloužit všichni, kteří nešli do vojska. Za ně museli ostatní sít a žnout, pro ně pěstovat dobytek, na ně zhotovovat oděvy a zbraně, jim odvádět velký díl z obchodu. A když se tito jezdcí — rytíři — vrátili z polního tažení a hrady přestaly být výpadištěm pohotové síly proti nepříteli, vojáci nejevilí chuť vracet se k práci mírové a uplatňovali velkopanský svou převahu nad pracující částí společnosti. Ale k tomuto vývojovému feudálnímu rozestupu společnosti jen zřídka docházelo. Přítomnost zajatců-otroků a vlivy vyspělejšího pořímštějšího sousedstva vnitřní proces urychlují. I lovecká a pastevecká společnost se rozestupuje na pány a otroky. PALACKÝ shledává u Němců na úsvitu dějin systém otrocký a hluboké společenské rozdíly, zatímco u Čechů v patriarchálním režimu byli prý všichni svobodní a sobě rovni. Ale tuto rovnost u nás už žádný dějinný svědek nezastihl. *„Jakmile světlo historické rozšiřuje se nad Čechami, přicházejí hned zmínky o lidech bohatých a chudých, svobodných a otrocích a pánech a jejich sluhách. V 10. století kníže byl majitelem mnohých statků a velikého počtu otroků —“* praví bedlivý znalec našeho starověku VACEK. Hned od dob historických je tu systém otrokářský a velká sociální nerovnost stejně jako u Němců.

PALACKÝ vykresluje v roce 1848 v prvním vydání svého díla ideální patriarchální společnost dokonalé rovnosti, ale druhý náš největší dějepisec V. V. TOMEK⁴⁷ ve svém

47 Václav Vladivoj Tomek (1818–1905) byl český historik, archivář, konzervativní politik a pedagog. Proslul zejména dvanáctisvazkovým dílem *Dějepis města Prahy* a pětisvazkovými *Základy starého místopisu pražského*. V roce 1848 vstoupil do služeb německé Karlovy university;

Dějepis města Prahy sedm roků nato maluje na základě listinného materiálu pravý opak obrazu PALACKÉHO. U něho je to společnost s hlubokými společenskými rozdíly, ve které práce sluší a náleží jen parobům, otrokům. A PEKAŘ líčí dobu sv. VÁCLAVA takto: „*Těmi „muži“ sluší rozuměti tutéž vrstvu plně svobodnou či chcete-li urozenou, která později (od 13. stol.) sluje šlechtou; žili z práce a dávek poddaných jako jejich šlechtičtí potomci; dobývati si živobytí vlastní rukou bylo i v desátém století považováno za známku nesvobody. Kníže a „mužové“ jeho byli vlastním národem či kmenem českým, Čechy ve vyšším nebo pravém slova smyslu; k „Čechům“ tedy (a podobně „Chorvatům“, „Pšovanům“ atd.) nebylo počítáno obyvatelstvo nesvobodné, jež žijíc z lovu, chovu dobytka a rolnictví, zavázáno bylo dávkami naturálními k výživě knížecího dvora; k nim ovšem nenáleželi ani otroci, zaměstnaní prací všeho druhu ve dvorech knížecích i ve dvorcích Čechů svobodných. Otroků si musíme představit v každém knížetství počet nemalý; byli původu domácího, otroci rodem i otroci z trestu, byli i ze zajatců nabytých v bojích s nepřáteli...“*⁴⁸

Ze všeho, co řekl o době sv. VÁCLAVA, může tento nejoriginálnější a nejsvědomitější z našich dějepisců, Josef PEKAŘ, uzavíratí: „*Co pověděno, prozrazuje, že v životě státním a společenském nebylo valného rozdílu mezi svobodnými Germány, zejména saskými a normanskými, a kmeny českými.*“

*

Na nedostatek feudalismu si věru v našich dějinách stěžovat nemůžeme. Stačí jen připomenout osudnou roli feudálů

po jejím rozdělení na německou a českou část v r. 1882 se stal prvním rektorem její české odnože. Byl trvale konzervativně a prohabsbursky orientován. – p.v.

⁴⁸ J. Pekař: *Svatý Václav* (Svatováclavský sborník).

usedlých na životních nervech, jakými byly naše zemské stezky za PŘEMYSLA OTAKARA II., jehož pád přivodili. Za husitských válek byli to opět naši šlechtici a městští patriciové, kteří nechali rozpory mezi městy a venkovem, a kupci a řemeslníky vykvasit až do ničivého povstání. A z „demokratického“ husitství hlavními vítězi vycházejí posílení feudálové⁴⁹. Roku 1547 přinutil FERDINAND I.⁵⁰ patricie městské k podřízení zájmům celostátním. Než velkostatkářští feudálové ani potom nedovedli své snahy zharmonisovat s potřebami státními. Jejich vzpoura proti moci státní je 70 let po vzpouře městské hlavní branou, kterou vchází neštěstí války třicetileté do prostoru středoevropského.

Přitom naše vojenská vrstva, jež po celý středověk tvořila hlavní českou obec politickou, neměla ani ve své povaze nic, co by ji odlišovalo od Němců. Češi se dokonce Němcům samým zdáli ve středověku příliš krutí a bojovní. Známa je charakteristika středověkého autora *Slovanské kroniky*, kněze HELMHOLDA⁵¹, který vytýká Čechům (stejně jako Polákům), že „*kdykoli jsou povoláni na zahraniční výpravu válečnou, projevují sice v boji statečnost, ale jsou velmi ukrutní, loupíce a vraždíce; neušetřít ani klášterů, ani chrámů, ani hřbitovů.*“ Václav NOVOTNÝ⁵² omlouvá v III. knize svých dějin, v souhrnu starých zpráv o české bojov-

49 J. Pekař: *Žižka; a polemiky s dr. Slavíkem.*

50 Ferdinand I. Habsburský (1503–1564) byl římskoněmecký, český a uherský král, římský císař a rakouský arcivévoda. – p.v.

51 Holmold von Bosau (1120–1177), český Helmold z Bosau, byl saský kněz, kronikář a farář v Bosau v dnešním Šlesvicku-Holštýnsku. Je autorem latinské Kroniky Slovanů (*Chronica Slavorum*), důležitého pramene dějin Svaté říše římské. – p.v.

52 Václav Novotný (1869–1932) byl český historik a profesor Karlovy university. Od roku 1904 byl mimořádným a od roku 1915 řádným členem *Königliche böhmische Gesellschaft der Wissenschaften* (Královské české společnosti nauk), od 1923 až do smrti tajemník její I. třídy; Společnost vydávala týdeník *Gelehrte Nachrichten*, jehož autoři publikovali většinou německy. Ve své vědecké práci se zaměřil na husitství, mistra Jana Husa, náboženské dějiny a postupně celé starší české dějiny. – p.v.

nosti a statečnosti, tuto vlastnost Čechů. „Právě proto, že plenění tvořilo podstatnou součástku pojmu vítězství, hrozná pověst Čechů znamenala také jejich slávu. I v žalobách slyšíme bezděčné přiznání, že tato vlastnost imponovala. Sice po plenech v jednotlivých krajinách zpravodajové tamní naříkají na ten barbarský a zlý národ, ano mluví i o lidu brozném, bohem i lidmi nenáviděném, a odtud arci vzniká představa o lidu zlém a převráceném, jež bývá stálým označením Čechů, i když neběží o události válečné. Zajisté nad jiné výmluvným dokladem této pověsti Čechů jest, když daleko na západě již v polovici 12. století souvěký básník Isengrima, chtěje naznačiti potupnou porážku, užívá metaforu o „slovanském napití“ a o „českém víně“, a neméně příznačná pro tehdejší veřejné mínění o Čechách na západě jest epizoda, již do svého díla vkládá německý básník „Reinharta“ o slonu, jenž obdržev Čechy v léno, raději odtud utekl, poněvadž by jinak od svých nových poddaných byl býval zabit.“

To všechno tedy mluví o něčem jiném než o holubičí povaze českých obyvatelů, věnujících se orbě a „promyslu“. A o jejich lačnosti slávy hovoří právě jména z doby VÁCLAVOVY. Upozornil na to prvně PEKAŘ: „Ideál slávy vojenské nebo slávy světské a mocenské vůbec má v těchto rodných jménech místo přední... Vojenský nebo politický program značného rozpětí, shrnutý ve zkratku jména, tlumočí nám názvy Bořivoje a Strojníra, a co ideálu slávy se týče, kde našli bychom nahromaděno najednou tolik výzev, tolik žádostí a slibů o lesk moci a okázalého zdaru než u knížete Vratislava a obou synů jeho? Jméno otcovo nepotřebuje výkladu: zato zastaviti se třeba nikoli bez podivu u jmen obou historicky proslulých synů jeho: Václava a Boleslava. Obě jména vyjadřují tutéž žádost, zpovídají tutéž touhu: Větší sláva, více slávy! volají do budoucnosti.

Obojímu zvolání měl osud vsutku dopřáti sluchu — obojímu jiným způsobem.“

*

Věda neponechala tedy z původního protikladu Němců a Čechů ani vlákna. Ale přesto mythus PALACKÉHO trvá dále, zevšeobecněn lidovou literaturou, novinami a špatně školenými učiteli a profesory.

Na tomto neskutečném dějinném protikladu se uměle pěstovala zášť Čechů proti Němcům. Tři generace po PALACKÉM jí byly zamořeny. Zatímco před rokem 1848 se zdárně vyvíjel u nás bohemismus, názor o společných dějinných osudech národa českého a německého v našich zemích, z něhož mohl plynout pocit tisícileté solidarity obou národů v tomto prostoru a tím plodná spolupráce, po vyjití PALACKÉHO dějin, propagujících mythus trvalé války Čechů s Němci v českých zemích a po nešťastné politice v roce 1848 tímto mythem diktované, se cesty obou národů začaly rozcházet. A čím dál tím více byl poměr obou národností otráven jedem umělé nenávisti od mládí vštěpované. Dějiny tří generací po PALACKÉM ukazují, jaké škody může napáchat mythus, i když konec konců nedoložený, stane-li se základem národní výchovy.

Věda PALACKÉHO mythus rozbila. Zdálo se jeden čas za bývalé republiky, že jej i národní politika odstraní a vrátí se k novému „bohemismu“, k myšlence spolupráce obou národů v naší vlasti. Ale zůstaly jen dva pomníky tohoto pokusu o revisi a spravedlivého hnutí, které k svému cíli nedošlo. Byla to kniha Emanuela RÁDLA *Válka Čechů s Němci*, a malý, ale obsažný spisek Josefa PEKAŘE *Smysl českých dějin*. První ukazuje neudržitelnost názoru o věčné válce Čechů s Němci a dokládá to novým výkladem

všech hlavních fází českých dějin, druhá statečně zjišťuje ve velkém filosofickém pohledu, za co vše děkujeme Němcům v životě a kultuře. Bohužel úkol, který převzal BENEŠ z návodu západních mocností, držet Čechy jako vojenskou baštu v týle Německa, nepřipustil, aby ušlechtilé snahy najít nový poměr k Němcům mohly zapustit kořeny a nést ovoce. Stává se to úkolem teprve generace naší.

Evropský řád nebo „drahá svoboda“?

Mythus samostatnosti

V polemice s německým dějepiscem HÖFLEREM vyhrotil PALACKÝ svoje základní romantické pojetí dějin v tuto větu: *„Höfler hledá a nalézá nesrovnatelnou slávu Němců ve známé Widukindově „magnum latumque imperium“ (velké a širé Říši), já se Slovanů ji pozdravuji raději ve stále usilované, i když ne vždy udržené „cara libertas“ (drahé svobodě).“*

„Drahá svoboda“ je heslo francouzské revoluce. PALACKÝ byl hesly revoluce zasažen v dobách, kdy se formoval jeho duchovní pohled a kdy mladý duch přijímá pravdy a polopravdy z dobového ovzduší s plnou silou citového zápalu. Myšlenky francouzské revoluce vychovávají jej v národního romantika. V 21 letech si zaznamenává při četbě o životě KOSCIUSZKOVĚ⁵³ — v srpnu 1819 —: *„Ač mi zbráněno nositi meč pro dobro národu a vlasti, ale nezbráněno horliti pro slávu a samostatnost naši...“* Heslo svobody u něho vykryštalisovalo tedy v ideál národní samostatnosti. V té době ještě vůbec nemá možnost posoudit, zda je pro náš národ

53 Tadeusz Kościuszko (1746–1817) byl polský a americký generál, pevnostní inženýr. Účastnil se americké války za nezávislost na straně George Washingtona. Roznítil protiruské hnutí v Polsku a byl nejvyšším vůdcem povstání v roce 1794. Byl zastáncem osvícenství, demokratem a podporovatelem hnutí za zrušení otroctví. Kościuszkého biograf Storožynski jej považuje za „opravdového knížete tolerance, jenž se zasadil o sedláky, Židy, Indiány, ženy a všechny diskriminované“. – p.n.

samostatnost dosažitelná i žádoucí, můžeme-li se jako samostatný národ udržet jak vojensky, tak hospodářsky. Vždyť ještě o rok později si zapisuje: *„Vždycky mi na mysli bylo, abych se dal do spisování všeobecné historie pro Čechy; ale povědomí nezralosti mé toho nedopouštělo. Předsevzetí tato a sepsání Plutarcha Slovanského zůstanou na budoucnost. Mezitím esthetiku dohotovím a dříve po Evropě ku poznání ducha národů putovati budu.“* Během let mnoho ze svého romantismu slevuje. Zkušenosti ho především přesvědčily, že národní samostatnost byla by „záluďným snem“. Místo toho chce monarchii rakousko-uherskou poslovanit.

Ale při psaní českých dějin zůstává mladistvým romantikem, jak svědčí jeho výrok o brýlích *„cara libertas“*, kterými posuzoval dějiny. Tento výrok neučinil ve svém mládí, nýbrž ve svých 73 letech, tedy na sklonku života, kdy jeho životní dílo bylo už dokončeno a kdy neúspěchy v politice jej znovu vracely k mladistvému romantismu.

Dějiny posuzovat ideály 19. stol. znamenalo ovšem odsoudit se k tomu, nevidět dobře v epochách, ve kterých ony ideály nejsou ani v podvědomí národů. U PALACKÉHO se to projeví zvlášť výrazně při popisování slavné doby našich dějin, kdy jsme byli součástí Říše v její epoše heroické.

*

Ustanovení Říše římské národa německého je možno považovat za jeden z největších divů evropských dějin. Říkám slovo div a míním tím opravdu cosi jako zázrak. Představme si jen, že ten národ, který se po celá staletí hájí statečně proti pronikání Římanů, který v době, kdy Řím je na největší vojenské výši, dovede se zásluhou svých Arminiů ubránit osudu, kterému podlehl Gallové a Iberoové, že ten národ, který si uchoval německou řeč v dobách,

kdy Keltové svoji řeč mění za latinskou, tento národ pojednou dobrovolně otevírá všechny brány vlivu římskému, přejímá jeho civilisaci a ve svých horních vrstvách i jeho řeč, zabodává římskou orlici ve svých leženích a hradech, vnáší do své obce římské právo, přijímá římskou tógu za slavnostní roucho pro své vůdčí vrstvy, chápe Evropu jako jednotný celek, přináležející do hranic římského impéria, ze svých hradů vidí už nejen neveliký kraj, který obzírá, nýbrž hranice celého známého světa tehdejšího, na jehož pomezí chce vnést, veden svým severským imperátorem, korouhev s římskou orlicí a římským křížem.

To vše je takovým divem, že bychom mu nevěřili, kdyby nebyl historickou skutečností. K tomu přichází to vše v době, kdy římská říše už prakticky neexistuje, když římská civilisace doby AUGUSTOVY je sutinami věků téměř zasypána a německý národ je většinou ve stavu primitivní kultury bardské, negramotný i ve svých hlavách nejvyšších.

Je to div ještě z jiného hlediska. Celé 19. století se marně pokoušelo, jednou vojensky, jindy hospodářsky, dosti často i revolučně, spojit Evropu v jeden organický celek, ale čím snadnější se to zdálo dopravně, rozvojem silnic, státních a mezinárodních pošt a revolucí železnic, jež nedbaly hranic stejně jako později automobil, tím obtížnější to bylo mocensky. Evropa, vyzbrojena mezinárodní technikou, mezinárodními financemi a mezinárodní vědou, kapitulovala dokonale před tímto úkolem ve století NAPOLEONA a páry. Zato Evropa středověká, kdy se země od sebe oddělovaly záměrně bažinami a pomezními hvozdy, přirozenými i uměle vytvořenými, kdy z Prahy do Krakova museli jít obchodníci tři neděle, kdy lidé jsou drsní a nesnášenliví, žijíce ustavičně s pravicí na jílci meče, a kdy místní zájmy jsou tak silné, že Lučan se cítí nepřitelem Čecha, Čech Zličana, Chorvata nebo Doudlebce, ač jsou to lidé pokrevní

a sousedé, tato Evropa, neschůdná a barbarská, skutečnu-
je ideál jednotícího státního řádu, ve kterém nadnárodní
řídící moc nalézá plnou harmonii s vládnoucími vrstva-
mi místními. Evropa vytváří jediný celek při veškeré své
mnohotvárnosti. Francouz GERBERT⁵⁴, přítel a učitel císaře
OTTO III.⁵⁵, s pýchou zjišťuje, že severský císař je pánem
nad všemi zeměmi, které kdysi byly podřízeny Římanům:
*„Síly dává Italie, bohatá ovocem, Gallie a Germanie, bohaté
lidmi, a nescházejí nám ani statečné říše Skythů (Slovanů)...
Naše, naše je římská říše —“*⁵⁶

Z dějepisných učebnic jsme se naučili přijímat založení
Říše římské národa německého jako něco samozřejmého.
Ve skutečnosti je to zjev tak jedinečný, jako kdyby upro-
střed roviny, kterou hnutí kůry zemské nikdy nezvlnilo,
náhle vyrostla hora, otevřela se na svém vrcholku a začala
chrlít lávu a oheň.

Je to událost nezměrného dosahu. Civilisaci, kterou za
Rýn a Dunaj nedovedly v plném rozsahu vnést legie řím-
ské, za kterou později musely germánské kmeny v době

54 Silvestr II., známý také jako Gerbert z Aurillacu (kolem r. 950–1003), byl první papež z francouzského kléru a osobní přítel německého císaře Otty III. Pozoruhodná je jeho kariéra zejména ve světle jeho obyčejného, chudinského původu – ve své době byli za biskupy a papeže voleny pouze osoby pocházejících z vysoce urozených šlechtických rodů. Společně s Ottou III. usiloval o obnovení římské říše, jež měla být řízena dvojí mocí: světskou – císařem a křesťansko-duchovní – papežem. Byl významným, všestranně vzdělaným učencem, především v přírodních vědách a filosofii. Do Evropy přinesl arabské znalosti matematiky a astronomie (arabské číslice). Zasloužil se o obrodu užívání abakusu. Sestrojil první hydraulické varhany. Pro město Magdeburg vyrobil mechanické hodiny – první přístroj tohoto typu. Jako papež brojil proti svatokupectví a konkubinátu, tehdy hojně rozšířenými mezi duchovenstvem. – p.v.

55 Otto III. (980–1002) byl římskoněmecký král a císař z dynastie saských Liudolfingů (Ottonů). Během doby jeho vlády se těžiště moci přesunulo do Itálie. Nejmarkantnějším rysem jeho dlouhodobého politického působení bylo obnovení římské říše (*Renovatio imperii Romanorum*) spoluprací s papežem Silvestrem II. – p.v.

56 W. Wostry: *Drei St. Wenzels-Studien*.

gótské jít do hranic impéria, jestliže chtěly užívat jejího dobrodiní, tuto civilisaci pojednou dobrovolně a nenasytně vstřebávají do sebe kmeny, zůstávší v původních sídlech, v nichž až dosud odolávaly nepřemoženy.

*

Když si uvědomíme jedinečnost tohoto činu, pak ovšem pochopíme, že se nedá vysvětlit prostě tím, že jednoho dne se naskytla příležitost, aby římský papež vložil na hlavu franského krále KARLA korunu římských imperátorů a za svolání kněží a přítomných Franků: „*Carolo Augusto a Deo coronato magno et pacifico imperatori vita et victoria*“ založil nové římské impérium. Musela k tomu být půda zvlášť připravena, aby tato událost, odehrávající se daleko od zemí germánských v srdci Itálie, měla tak ohromný vliv na vývoj evropského severu.

Když KAREL MARTEL⁵⁷ v bitvě u Poitiers zastaví pochod Arabů, poprvé se mluví o „záchraně Evropy“. Evropa se objevuje jako cíl a program. Karlovcům se podaří zastavit nebezpečí arabské, Evropě hrozící, a podaří se zlomit i nebezpečí avarské, přicházející z druhé strany. Arabové jsou zatlačeni za Pyreneje a velké avarské hrinky⁵⁸ v rovinách uherských jsou rozmetány za pomoci osvobozených kmenů slovanských. Velká říše vyžaduje i velkého aparátu správního. A tento aparát je dán místními kmenovými

⁵⁷ Karl Martell (mezi 688 a 691–741) byl franský majordomus, později de facto vykonávající funkci krále; jeho vojenské aktivity rozšířily Franskou říši a daly základ pozdější expansi králů karlovske dynastie, zejména jeho vnuka Karla Velikého. Byl aktivním christianisátorem. Udržoval dobré vztahy s papežem. Svedl velké množství bitev; nejznámější a z celoevropského pohledu nejdůležitější byla Bitva u Tours a Poitiers, ve které Frankové společně se svými langobardskými, saskými a frízskými spojenci porazili maursko-arabskou armádu umajjského emíra Abd ar-Rahmána, proniknuvší do Galie; bitva je považována za konec muslimské invaze do Evropy. – p.v.

⁵⁸ Hrink je kruhové opevněné centrum užívané Avary. – p.v.

náčelníky. Ale je to pouto příliš slabé. Jde o primitivní kmeny, jejichž zájmy a duševní obzory nepřesahují oblast vlastního území, a pokud přesahují, pak je to jen myšlenka na lup a na obchod s otroky. Ale je tu ještě jedna síla, která představuje skutečný tmel ve službách císařů. Je tu katolická církev s celou sítí biskupů a kněží. Každý kněz je rozený administrátor, v tu dobu snad on jediný umí psát a používá společné evropské řeči — latiny. Má-li se nová říše udržet, musí mít vzdělané administrátory, a ti byli právě jen v církvi a v latinsky mluvících městech Gallie a Itálie.

V Římě se udržuje tradice impéria. Je tu sice ještě jedno impérium, jehož sídlo je v Byzanci, ale toto impérium už nemluví latinsky, nýbrž řecky, a stačí vojensky jen natolik, aby se uhájilo v hranicích území, kde se mluví řecky. Jeho síla nestačí už na to, aby uchránila papeže před nájedzy Langobardů a Arabů. V církvi se pak udržuje tradice, že římské impérium je poslední na světě. LACTANTIUS⁵⁹, současník KONSTANTINŮV⁶⁰, napsal: *„Padne-li Řím, blava světa, kdo může pochybovat o tom, že nastane konec všech lidských věcí, ba země samé.“* SVATÝ AUGUSTIN⁶¹, otrěsen tím, že Řím padl do rukou Vizigóta ALARICHA⁶², píše kni-

59 Lucius Caecilius Firmianus Lactantius (asi 260–317) byl římský teolog a spisovatel berberského původu pocházející ze severní Afriky. Diocletianus ho povolal jako učitele rétoriky do svého sídelního města Nikomédie, kde Lactantius přestoupil na křesťanskou víru. Je považován za jednoho z otců církve. Lactantius věřil, že Země je plochá deska. – p.v.

60 Flavius Valerius Constantinus (mezi 272 a 285–337) byl římským císařem. V roce 313 vydal Edikt milánský, jímž ukončil pronásledování křesťanů; roku 325 svolal do města Nikaia první ekumenický koncil; centrum říše přesunul z Říma do Konstantinopole. – p.v.

61 Aurelius Augustinus (254–430) byl biskup a církevní učitel, jeden z nejvýznamnějších raně křesťanských filosofů a teologů. Byl ortodoxním stoupencem nauky o dědičném hříchu. Učil, že člověk je od přirozenosti neschopný konat dobré skutky. Zemřel během nájedzu Vandalů roku 430. – p.v.

62 Alarich I. (asi 370–410) byl vůdce germánského kmene raných západních Gótů („Vizigótů“). Narodil se v oblasti dunajské delty na území dnešní rumunské župy Tulcea. Jako první dokázal po 800 letech vy-

hu „*Civitas Dei*“, ve které vyslovuje přesvědčení, že římská říše je poslední říše na světě a že po ní přijde už jen říše nebeská. Z Apokalypsy bylo možno vyčíst totéž. Církevní otcové tomu všeobecně věří a spojují tuto víru s předpověďmi bible a epíštol o příchodu Antikrista. Papežové nepřestávají varovat, že oslabení říše znamená připravování Antikrista a tím konec světa. Obnovit říši římskou se tedy jevilo dílem záchrany světa.

Tehdejší pokřtění barbaři na severu a západu Evropy jsou docela jiného druhu než křesťané východní. Byzanc zůstala stále sídlem vysoké řecké kultury a její vzdělanci byli jemní duchové, kteří se pouštěli s vysoce vzdělanými arabskými filozofy do debat o nejvyšších abstraktních lidských pravdách. Západní křesťané naproti tomu byli duše prosté, neschopné abstraktního myšlení. Všechno brali doslova. Svět byl kolem nich samý zázrak. Papež byl skutečným zástupcem Boha na zemi, s ním stále a osobně hovořící, hroby apoštolů Petra a Pavla byly skutečným zřídlem zázračné magické síly, každý ostatek svatého vyzařoval skutečné kouzlo, uzdravující pouhým dotekem. Tito křesťanští novokřtění věřili doslova všem předpovědím svatých knih a církevních otců, a proto upřímně věřili, že obnovují říši římskou, zabráňují příchodu Antikrista a tím konci světa. Vždyť „falešný prorok“ Arabů sahal už svou mocí až k jejich hranicím.

A tak se noví imperátoři severští mohli naplno opřít o své křesťanské poddané. V církvi se mluvilo latinsky a četly se všechny poklady latinského ducha. VERGILIUS⁶³

plenit Řím, přičemž ušetřil všechny v kostelích se ukrývajících křesťany, jelikož v té době byli Vizigóti již sami obrácení na křesťanství. Historici se shodují, že vyplnění Říma bylo vedeno především materiálními motivy. – p.v.

63 Publius Vergilius Maro (70 př. n. l.–19 př. n. l.) byl nejslavnější římský básník Augustovy doby, která je označována za zlatý věk římské literatury. – p.v.

a PLÚTARCHOS⁶⁴ zaplňovali myslí církevních vzdělanců snad stejnou měrou jako Nový zákon, Žalmy a SVATÝ AUGUSTIN. V nich žila říše římská dál, jako by ALARICH nebyl nikdy dobyl Říma, jako by ODOAKER⁶⁵ nebyl nikdy učinil konec západnímu císařství a CHLODVÍK⁶⁶ nebyl nikdy porazil SYAGRIA⁶⁷. Latinci nesli dále říši ve svém duchu.

A na těchto latinsky vzdělaných mužích stavěl svou říši KAREL VELIKÝ. Tehdy měla ještě Gallie silný městský živel, který byl latinský, a tento živel se ocitnul v krizi, podle našich dnešních pojmů bychom řekli v nezaměstnanosti, poněvadž dobytím Středozevního moře Araby byl smrtelně zasažen veškerý obchod a průmysl, na němž města spočívala.⁶⁸ KAREL VELIKÝ a už jeho předchůdci obrátili zahálující energii městského obyvatelstva k prvnímu organisování Evropy. Proto do jisté míry není obnovení říše římské za KARLA VELIKÉHO tak heroickou událostí jako její nové založení v podobě Svaté říše římské národa německého za císařů saských. Za KARLA VELIKÉHO byli Sasové ještě pohany. Teprve po četných tvrdých zásazích,

64 Plútarchos (asi 46–asi 127) byl řecký spisovatel, historik a plátónský filosof. Byl poctěn přátelstvím římských císařů Traiana a Hadriana. Přibližně od roku 95 se stal knězem dělfského Apollónova chrámu; je mj. autorem zásadních děl zabývajících se otázkami věštění a dělfské teologie. Byl přátelský k cizím náboženstvím; zastával názor, že každý národ by měl uctívat Boha po svém. – p.v.

65 Flavius Odoaker (asi 433–493) byl germánský vojevůdce a italský král z kmene Skirů, narozený v Panonii ve středním Podunají. Stal se prvním neřímským panovníkem poté, co sesadil západořímského císaře Romula Augusta. – p.v.

66 Chlodvík I. (asi 465–511) byl franský král z germánského rodu Merovejců (*Merowinger*), původně král sálských Franků z Tournai, který sjednotil všechny Franky pod svoji vládu, a je proto považován za zakladatele Franské říše, jejímž hlavním městem učinil Paříž. Po vítězství nad Aлемany v bitvě u Zülpichu přestoupil na křesťanství. – p.v.

67 Syagrius (datum nar. neznámé – 486/87) byl poslední samostatný římský vládce na území Západořímské říše, kde vládl Galii. V bitvě podlehl Chlodvíkovi I., který jej dal později popravit. – p.v.

68 H. Pirenne: *Středověká města*.

při kterých teklo mnoho krve, byli obráceni na víru křesťanskou. Ale i nadále si uchovali Sasové vědomí své germánské svébytnosti. Mezitím se říše KARLOVA rozdělila i jazykově. Gallie se pofrancouzštila, sever zůstal německý. Obrácení na víru křesťanskou, Sasové vnesli svou energii a svůj kmenový nacionalismus do nové víry. Jsou tu energické snahy z církve křesťanské učinit církev německou. Pomníkem tohoto úsilí je především zrýmovaný Nový zákon, Heliand. Spasitel je v něm jakoby odpoután od doby AUGUSTOVY i přenesen do doby karolinského feudalismu. Apoštolové v něm představují spíše rytířské pány než hlaseatele Spasitelovy pokory. Vše v tu dobu nasvědčuje tomu, že se křesťanství u Němců stane záležitostí jazykově právě tak jen německou, jako bylo na východě v tu dobu záležitostí čistě řeckou. A přece se tak zásluhou císařů saských nestalo. OTTO VELIKÝ⁶⁹ nedopustil, aby se římská civilisace zastavila u starých římských měst na Rýně, a dokonce aby se odtud stáhla jen na Seinu a Loiru. Naopak, učinil pololatinický Rýn novým ohniskem římské civilisace. V nové národnostní říši, kterou založil vlastně už jeho otec JINDŘICH PTÁČNÍK, podmaniv si oblasti slovanské na východ od Labe, římská církev zůstala hlavním a takřka jediným pojítkem, neboť úřednická městská nadstavba organizační, o kterou se ještě mohl opírat KAREL VELIKÝ, ustoupila feudálnímu poměru cti a věrnosti mezi císařem a místními vládci. Za doby císařů saských městské civilní vrstvy už nebylo.

Zatímco říše KARLA VELIKÉHO byla tedy pro množství latinského živlu, o který se KAREL mohl administrativně

69 Otto I. Veliký (912–973), syn Heinricha I. (Ptáčníka), byl saský vévoda, východofranský král, král italský a první, zakládající římskoněmecký císař Svaté říše římské. Za jeho vlády zaznamenala Říše kulturní rozkvet, později nazývaný jako „ottonská renesance“. Jím založené arcibiskupství magdeburské sehrálo rozhodující roli v christianisaci Slovanů. Widukind z Corvey jej nazýval totius orbis caput (hlavou celého světa). – p.v.

opírat, skoro přirozeným navázáním na zaniklou říši římskou, u císařů saských byla říše činem heroického odhodlání a veliké konstruktivní síly vladařské. Císařové saští stáli na křižovatce: buď budovat říši jen pro Němce, nebo ji budovat pro Evropany. Tehdy se ovšem neříkalo ještě Evropané, nýbrž křesťané. Domácí živelná tradice saská pudila ke kmenové germánské sobeckosti. Ale tradice KARLA VELIKÉHO, tradice SVATÉHO AUGUSTINA a tradice papežů, kteří se stali jedněmi z feudálních poddaných saských císařů, hnaly k veliké státnické myšlence: budovat evropskou říši křesťanskou! Založit velkou rodinu národů! A bude věčnou a nehynoucí slávou císařů saských, že se odhodlali k velikému evropskému poslání. Svatá říše římská národa německého, kterou založil OTTA VELIKÝ, je věky překonávajícím pomníkem, kolik idealismu a kolik mohutné státnickosti je skryto v německém národu, když na samém počátku svého státního života dovedl zapřít své vysoce vyvinuté kmenové sobectví a po staletí se věnovat poslání celoevropskému.

Bylo cosi zázračně živelného v jejich státnickosti, jako bylo od nepaměti v jejich válečnické udatnosti. Za nejnepříznivějších poměrů vytvořili dílo, které přetrvalo tisíceletí a na které se může znovu navázat na základně už vyšší a zralejší.

*

Jestliže jsme po uplynutí tisíciletí mohli předložit světu visitku, že tu nejen ještě existujeme, ale že jsme národem plnokrevné západní kultury, pak jen proto, že saští císařové vytvořili Říši a že jsme se dali pod její ochranu. Dějiny vyprávějí jen o tom, co se událo, ale mnohdy ještě většími dějinami je to, co se nepříhodovalo. U nás nejpodstatnějšími dějinami je to, že jsme nezahynuli jako například

Slované polabští. Svatá říše římská národa německého znamenala velkou ochranu pro toho, kdo se zapojil jak do jejího okruhu svatého, to jest křesťanského, tak do jejího okruhu mocenského, to jest německého. Němečtí císařové obnovili seč byli „*pax romana*“ pro země evropské, a to právě v době, kdy bojovný feudalismus mohl být trvalým neštěstím evropského lidstva. Pouhou existencí Říše byly zastavovány bojovné touhy v samém zárodku. O kolik válek mohlo být v evropském prostoru více, kdyby tu Říše nebylo! Kolik národů uniklo tragédiím zániku tím, že se do Říše začlenilo! Němečtí císařové nebyli ovšem tak všudypřítomní jako císařové římscí, poněvadž neměli jejich státní administrativy, ale tam, kde bojovnost jednotlivých feudálů nebrala ohledu na mírové poslání Říše, pocítili provinilci velmi často, že si s Říší ve vážných věcech zahrávat není dovoleno.

Pocítil to na sobě například ctižádostivý polský BOLESLAV CHRABRÝ⁷⁰, když obsadil Čechy a cíť se dosti silným, chtěl se učinit na Říši nezávislý. Jen císaři německému vděčí Češi za to, že nebyli popoštěni už od roku 1002 a že jejich domácí rod Přemyslovců mohl ještě přes dvě stě let vésti zemi k velikému rozmachu.

KOSMAS vypravuje historku, jak kníže OLDŘICH „vrátiv se do vlasti od císaře, vešel do velmi pevného hradu Dřevíče a poslal odtud jednoho věrného bojovníka s úkolem, aby unikla do hradu pražského v noci zvukem trouby postrašil nic netušícího nepřítele. Věrný služebník ihned rozkaz vykonal a vystoupiv v noci uprostřed hradu na vyvýšené místo, jež slove Žiži, zatroubil a mocným hlasem několikrát volal: „Utíkají, utíkají Poláci v hanebném zmatku, přepadněte je, přepadněte, Čechové, zbraní prudce!“ Na ten hlas přepadl

⁷⁰ Boleslav I. Chrabrý (967–1025) byl polským knížetem pocházejícím z rodu Piastovců. Dva měsíce před smrtí se se souhlasem papeže stal prvním polským králem. Dočasně byl také vládcem Čech. – p.v.

Poláky strach a leknutí, což se stalo z podivného božího dopuštění a z přispění svátého Václava. Rozprchnou se všichni, jeden zapomenuv na sebe i na zbraň, neoděn na neoděného vskočí koně a prchá, druhý jak usnul i bez kalhot pospíchá na útěk. A někteří utíkajíce se zřítí s mostu, jenž byl stržen na úklady nepřítelům, jiní přeletní na útěku po příkré cestě, kde se obecně říká na opyši hradu, v úzké zadní brance pro těsnost východu se umačkali a sám kníže Měšek jen stěží s málo muži vyvázl. A bylo tomu tak, jak bývá, když lidé utíkají ze strachu, že se i šustotu vánku lekají a leknutí jim ještě více strachu nahání; tak těmto, ač je nikdo nehonil, se zdálo, jako by skály a stěny za nimi křičely a na útěku je pronásledovaly.“

Tento rozkošný a patrně vyprávěný příběh je téměř symbolický. Stačil trubač, aby nepříteli obrátil na útěk, když tento věděl, že německý císař vešel ze Sas do země, pobil polskou posádku na hradě Žatci, zmocnil se hradu Dřevíče na Slánsku a blíží se ku Praze. Tak nám byl zachován český panovnický rod a Čechy se nestaly Polskem.

Za méně než čtyřicet let se situace obrátila. Tentokrát to byl český kníže BŘETISLAV⁷¹, který musel pykat za nemilosrdné zpusťování lenní a křesťanské země Polské. Tehdy, jak známo, byly do Prahy přivezeny ostatky SVATÉHO VOJTĚCHA⁷² a zlato z vyloupených kostelů, mezi jiným zlatý kříž třikrát tak těžký, jako vážil sám kníže BOLESLAV CHRABRÝ. První se proti tomu ozvala duchovní hlava

71 Břetislav I. (kolem r. 1005–1055) byl kníže Čech z dynastie Přemyslovců. Kosmas jej poprvé zmiňuje až v souvislosti s Judith von Schweinfurt, dcerou Heinricha von Schweinfurt, kterou měl Břetislav coby svoji pozdější ženu unést ze schweinfurtského kláštera. – p.v.

72 Svatý Vojtěch (asi 956–997) byl pražský biskup z rodu Slavníkovců, křesťanský misionář Maďarů a Staroprusů, kteří jej zřejmě kdesi u Baltského moře zabili. Neúspěšně se snažil shánět peníze na vykupování otroků, jež česká knížata prodávala kupcům z Orientu. Byl blízkým přítelem císaře Otty III.; papež Silvester II. jej v r. 999 svatořečil. – p.v.

říše, papež. Bylo nutno mnoho odprošovat, mnoho platit a mnoho církvi nahrazovat, než se papež usmířil. Mnohem těžší trest však čekal knížete od císaře. KOSMAS tuto událost zaznamenává s plnou svou vypravovatelskou a řečnickou vervou a způsobem, který zachycuje plasticky několik našich národních postojů dějinných. Zastavíme se proto déle u této epizody.

KOSMAS píše: *„Císař poslav po vyšetřovatelích vzkaz, pohrozil Čechům válkou, nepošlou-li mu v ustanovené lhůtě až do posledního halěře peníze z lupu v Polsku.*

K tomu Slované pravili: „Vždy jsme byli bez újmy našeho práva a jsme až podnes pod panstvím císaře Karla a jeho nástupců; náš národ se nikdy nevzbouřil a zůstal i tobě ve všech válkách a zůstane vždy věren, jen když se k nám budeš chovati spravedlivě. Neboť takový závazek nám uložil Pipin, syn krále Karla Velikého, abychom jeho nástupcům na císařském trůně platili ročně 120 vybraných volů a 500 hřiven — hřivnu naši mince počítáme po 200 penězích; — to dosvědčuje pokolení našich lidí za pokolením. To ti každého roku platíme bez odporu a chceme platiti tvým nástupcům. Ale jestliže bys chtěl nás obtěžovati mimo obyčej práva nějakým jařmem, jsme hotovi raději umříti, než snášeti nezvyklé břímě.““

Je to první přiznání se k Říši, které je v českých dokladech, a má proto pro nás velkou důležitost. Ukazuje, že naše nejstarší říšská tradice se paměti připíná až na KARLA VELIKÉHO, který je nám symbolem nejvyšší důstojnosti, takže český jazyk ze jména Karl si vytvořil jméno nejvyššího vládce v zemi: Král. *„Abychom tomuto poměru rozuměli,“* říká J. B. NOVÁK⁷³, *„nesmíme přenášeti naše názory na suverenitu do doby, které tento pojem byl cizí. Jediným*

⁷³ Jan Bedřich Novák (1872–1933) byl český historik a archivář, od roku 1916 ředitel Českého zemského archivu a od roku 1925 ředitel Státního historického ústavu v Praze. – p.v.

*suverénem tehdy byl císař a býti členem říše římské nebylo úhonou, nýbrž předností.*⁷⁴

Kosmas dále praví: „K tomu císař odpověděl: „Králové mají zvyk vždy něco nového přidávati k předešlému právu. Neníť všechno právo ustanoveno v jednom čase, neboť každý nástupce na trůně královském rozmnožil řadu práv. Neboť ti, kdo spravují práva, nespravují se právy, protože právo, jak se obecně říká, má nos z vosku a král má ruku železnou a dlouhou, aby ji mohl natahovati kam mu libo. Král Pipin učinil, co chtěl, ale neučiníte-li vy, co já chci, ukáži vám, kolik mám malovaných štítů, anebo co zmožu ve válce.“

Nedošlo k dohodě, nýbrž k válce. Císař s vojskem se přiblížil k hvozdu dělicímu Čechy od Bavor a poznal, že Čechové v něm zatarasili cestu. „Rozmrzen jsa, maličko se odmlčel, potřásl třikrát hlavou, pojal strašný hněv císaře, a otevřel ústa, aby pronesl tato slova: „Byť i vystavěli hradby vyšší než lesy, byť i vyzdvihli věže až do výše oblak, nic nezmohou záseky Čechů proti Němcům, tak jako nadarmo bývá roztažena síť před očima ptactva. Ať vystoupí nad oblačky, ať se ukryjí mezi hvězdami, bídný a ztracený lid v nich nenajde ochrany žádné.“ Takto pravil a kázal, by všichni se do lesa vrhli a sám před nimi napřed vystoupil na vysokou horu uprostřed hvozdu stojící.“

Tehdy Čechové získají válečnou lstí chvilkové vítězství a dosáhnou toho, že vojsko císařské odejde.

„Zatímco se toto tam dalo, Sasové s vévodou Ekkehardem vtrhli do Čech a jednu malou krajinu okolo řeky Bíliny nepřátelsky zpustošili. Když se vévoda jejich doslechl zlé zprávy, že Slované dobyli nad císařem vítězství, zastavil se u Hněvina mostu nad řekou Bilinou, jsa na velikých

74 J. B. Novák: *Idea císařství Římského a její vliv na počátky českého politického myšlení*, Český časopis historický, 1924.

rozpacích, zda se má pokusiti o štěstí v boji, či s takovou hanbou domů se vrátiti. Rozhodl se však dříve zkoušeti smýšlení knížete a zkoušeje ho po poslech, radil mu přátelskými slovy: „Ty, jenž se nyní raduješ z vítězství v boji, byl bys mnohem lepším vítězem, kdybys byl zvítězil prošením. Proto se nevynášej marně příliš nad sebe, neboť tvrdo jest proti ostnům se zpěčovati. Neboť ten král, který s malým počtem, jako by vás šetřil a litoval, chtěl vejíti do vaší země, brzy přijde, nenaleznete-li zatím u něho milosti, na vás s takovým množstvím vojsk, že jim ani vaše studně stačiti nebudou a vaše zemička sotva je pojme; potom budou poslední věci horší nežli první. A proto znova tě napomínám a radu ti dávám, abys nepozbyl všeho, co snad máš. Po svých věrných přátelích posli císaři, a to ne skoupě, mamon, to je ten král, který všechno přemáhá, rozhněvané udobřuje a nepřátele smiřuje. Pošli jej, ať se za tebe přimluví a milost císařovu ti získá.“

To je hlas rozumu, který tak velmi často považujeme za hlas slabosti, vždy k naší velké škodě.

„Kníže Břetislav, jsa tím vzkazem pohněván, pohrdl prospěšnou výstrahou a opřev ruku o jilec, pravil: „Řekněte svému Ekkehardovi: O radu mi není zle a nemysli si, že napomínáním něco pořídíš. Tebe ať poslouchají Sasové, tvrdší než skála a nějací bezradní lidé, kteří myslí, že něčemu rozumí. Já však, jestliže do tří dnů z naší krajiny, zdržuje se všeho násilí, nevypjdeš, tímto mečem ti hlavu setnu a obličej ti položím k zadku. Málo mi záleží na tom, co se děje v císařském dvoře. Pokud Břetislavovi visí po boku meč, nepoteče mléko, nýbrž taktéž krev z těla císařova.““ Také tato řeč je typická pro nás v mnohých historických situacích. Velmi často přeceníme svoje chvilkové úspěchy, ztrácíme rozvahu, nalézáme silná slova a provádíme nerozvážná gesta. A přece pro nás bývalo vždy určující to, co zdůraznil

vévoda Ekkehard⁷⁵, že proti Německu jsme byli zemí, kterou bylo možno kdykoli v případě potřeby přejeti na plocho válcem válečným. A poslední věci bývaly pak vždy horší nežli první.

A také po BŘETISLAVOVĚ zpupném činu přišla brzy odplata. „Císař Jindřich, vždy přeslavný vítěz, chtěl pomstítí pád svých znamenitých reků, třemi cestami vtrhl do země České, skoro celou ji nepřátelsky poplenil a zapálil mnohé hrady, jež Čechové nemohouce jich hájiti, opustili. A když přitáhl k hradu Praze, zastavil se s prapory před ním na kopci Šibenici. Nedověděl jsem se nic, co by se tam stalo pamětihodného, toliko, že biskup Šebíř potajmu v císařův tábor se za noci uchýlil z hradu, boje se, tuším, aby jako odbojník proti svému pánu nebyl zbaven cti stolice biskupské. Vida to kníže Břetislav, neví, co učinit má, duch bouří se všestranným bolem. Již lituje, že kdy bojoval proti císaři, již lituje, že pohrdl výstrahou vévody Ekkeharda. Již volí raději prosbami bojovati a prosbami přemoci toho, jehož předtím přemohl v boji; i pokusil se těmito slovy ukrotiti brozný hněv císařův: „Vedeš, císaři, války, jež triumfu nemají míti. Naše země je tvou komorou, my jsme tvoji a přejeme si býti tvoji. Neboť je známo, že ten, kdo proti svým poddaným zuří, je ukrutnější než ukrutný nepřítel. Hledíš-li k síle svého vojska, my pro tebe nejsme ani co by za řeč stálo. Proč ukazuješ svou moc jako proti listu větrem zmítanému? Vždyť vítr se tiší, když jej nic neruší. Jsi již vítězem, jímž chceš býti a ověňči vavřínem již, své vítězné ověňči skráně!““ A pokořiv se, byl BŘETISLAV poté, zejména na přimluvu své choti JIT-

75 Ekkehard (dat. nar. neznámé –1023) byl pražský biskup německého původu, zřejmě příbuzný císaře Heinricha II. V mládí vstoupil do benediktýnského řádu. Byl mnichem českého kláštera Břevnov, později opatem kláštera v Nienburgu (v dnešním Sasku-Anhaltsku); v pozdějších letech byl povolán do úřadu probošta pražské kapituly. Během svého působení v této funkci pořádal pravidelné biskupské synody, které mu umožnily ovlivňovat klerus a tím i lid. – p.v.

ky⁷⁶, princezny německé, přijat na milost, když se předtím dostavil do Řezna, veřejně se ponížil v potupném rouše viníka a bos padl před císařovým trůnem a zaplatil velkou válečnou náhradu.

Ve vypravování KOSMOVĚ jsou zaznamenány postoje pro nás typické. Lehce se dáme strhnout, a v tu chvíli si neuvědomujeme celou utajenou sílu Říše a význam jejího vyššího soudcovského poslání. Okamžitý úspěch nás snadno svede k přecenění sebe a své síly. Pak jsme hluší ke všem moudrým domluvám EKKEHARDŮ a přicházíme k rozumu, až když už naše bezprostřední zkáza je očividná. To je onen „Boleslavský komplex“ v nás, jak řekl tragicky zesnulý Reinhard HEYDRICH, a tento komplex občas vítězí nad zdravým a spásitelným komplexem svatováclavským.

*

Na štěstí jsme v dějinách měli a máme v sobě látky, ze kterých byl uhněten sv. VÁCLAV a sv. VOJTĚCH. VÁCLAV je příkladem Čecha, který roli Říše pochopil v celé její mocenské naléhavosti i její duchovní útěsnosti. Nebyl z těch, kteří poznávají věci teprve, když ho udeřily a zdrtily. Měl dar vidět velké věci velkými a světlo poznávat po světle a ne po jeho stínu. A stejně tomu bylo i u SVATÉHO VOJTĚCHA. Tomuto velkému Čechu bylo dopřáno, aby spolu s císařem OTTOU III. vypracoval duchovní poslání Říše a za toto poslání účinně položil život.

SVATÝ VOJTĚCH byl v tak důvěrných stycích s mladým a idealistickým císařem OTTOU III., že po jeho smrti císař putoval na jeho hrob do Hnězda. Kdyby byl býval dobrý poměr mezi BOLESLAVEM II. a SVATÝM VOJTĚCHEM, tímto důvěrníkem císařovým, bylo by „svaté město“ Praha už tehdy královstvím a sídlem arcibiskupství. (V. Chaloupecký.)

⁷⁶ Judith von Schweinfurt. – p.v.

Za doby SVATÉHO VÁCLAVA připojují se Čechy jak politicky, tak církevně k mocnému kmenu saskému, který přebírá vedení Evropy. Od té doby se Češi dívají více na Mohuč než na Řezno. Symbolem připojení Čech k politice saské jsou ostatky SVATÉHO VÍTA⁷⁷, patrona země české, které obdržel SVATÝ VÁCLAV a které dodnes, uloženy v majestátním dómu, vydávají svědectví důvěrného a citového poměru Čech k tehdejší obrozující se Říši.

Byl to ostatně zase císař německý, který slávu patrona naší země učinil slávou celoevropskou. Na jeho popud byla sepsána latinská legenda o SVATÉM VÁCLAVU jak z pera duchovního řezenského, tak z pera duchovního italského. (W. Wostry.)

Politický význam tohoto náboženského spojení našich zemí s Říší vystihuje v plné závažnosti Josef PEKAŘ ve svém SVATÉM VÁCLAVU: *„Třeba míti na paměti,“ píše, „že velcí národové západu od dávných dob se pyšnili a rostli slávou svých svatých, v nichž spatřovali tituly svého prvenství mezi národy a pomocníky a ochránce ve svém usilování ať veřejné, ať soukromé povahy, třeba vzpomenouti, že na příklad národ saský, nemaje světce vlastní krve a vztahuje také rámě po pomoci nadpřirozené, ozbrojil se pouhou myšlenkou, že je držitelem ostatků legendárního svatého, umučeného před staletími v Římě, ostatků přenesených na saskou půdu a jedině ve přispění svatého Víta, jak vyznává Widukind, hledal vysvětlení pro rychlý mocenský vzrůst saského kmene a pro císařskou slávu Otonů. Čechové měli však napříště spolehnouti na přispění světce vlastního rodu, z prastaré domácí rodiny panovnické vzešlého a sama knížete, světce, jehož*

⁷⁷ Svatý Vít (dat. nar. neznámé – asi 304) je mýtická postava mučedníka; o jeho životě neexistují žádné dobové prameny; římsko-katolická církev jej uctívá jako svatého. Jeho údajné ostatky, které cestovaly napříč Evropou (Paříž, Corvey an der Weser, Praha), mají být uloženy v Chrámu sv. Víta v Praze. – p.v.

moc nadpřirozenou nepřestávaly zvěstovati zázraky — tu teprve mohli Čechové soupeřícím národům pyšného západu popatřili jako rovní rovným v tvář: Dosáhli zajisté před světem i před Bohem stejného s nimi stupně národní urozenosti, stejného titulu kulturního šlechtictví.“

*

Kdo jiný spíše než naši historikové měli vidět velikost zjevu Říše a mohutnost jejích císařů? Ale našim historikům vůbec chybělo jakékoliv pochopení i jen podstaty, natož pak velikosti říšské myšlenky. PALACKÝ píše své dějiny pod dojmem snah vycházejících z Německa, aby Říše byla znovu vzkříšena. Mysle na poslovanštění Rakousko-Uherska, je zásadně proti Říši. A poněvadž byl opravdu „především politikem“, jak správně říká německý státní ministr pro Čechy a Moravu K. H. FRANK⁷⁸, přenesl svou politickou nenávist proti Říši i do minulosti. Proto onen státnický zázrak, kterým bylo oživení ideálů říše římské za KARLA VELIKÉHO, zaznamenává jen nenávistnou větou: „Když již takto všickni národové, na západu, severu a jihu České země bydlící, podrobeni, a veliký jich podmanitel, 25. dec. 800 v Římě na císařství Římské korunovaný, domněle starochloubného Říma právo ku panování nade všemi národy jako by dědičně nastoupil, nemohlo dlouho trvati, aby o Čechy, potud nepokořené, se pokusiti a vojska svá proti nim vyslati neměl.“ Tedy: „Domněle starochloubného Říma právo ku panování nade všemi národy jako by dědičně nastoupil“ — to je vše, co dovede o tak veliké události v životě evropského lidstva říci PALACKÝ. A k ještě heroičtějšímu činu OTTY VELIKÉHO nemá vůbec slova ocenění. Vypravuje jen o bojích BOLESLAVA proti OTTOVI jako

⁷⁸ K.H. Frank: *Čechy a Morava v Říši*.

o „žádosti a úsilí, vymaniti se od Němců a navrátiti české zemi dávnou její nepodlehlost.“ A podrobení se BOLESLAVA OTTOVI je pro něho a jeho následovníky jen aktem sebezáchovné moudrosti. Odhodlal se k tomu, když viděl, že by se Praha (ač to byla spíše Boleslav) udržet nemohla. „*Takovouto pak srdnatost a mohutnost císařovu pováživ otec Boleslav, umínil prý raději podrobiti se jemu, nežli podniknouti zkázu poslední; pročez přišel osobně do ležení Ottova a „tu pod korouhvemi stoje, krále slyše i odpovědi dáváje, odpuštění prý zasloužil.“*“ Zde raději ponechává PALACKÝ slovo současníku WIDUKINDOVI. Po PALACKÉM NOVOTNÝ, stejně jako ŠIMÁK v tom vidí akt politické moudrosti BOLESLAVOVY. Podle NOVOTNÉHO by byl BOLESLAV ohrozil národní samostatnost svého lidu, kdyby se včas nebyl zřekl samostatnosti politické, podle ŠIMÁKA pozdější služba BOLESLAVOVA králi německému byla „*jistě nikoliv z lásky, nýbrž ze železné nutnosti; spíše akt státnické dovednosti, že dovedl v pravý čas a bez újmy svého lidu najíti vhodnou cestu k sebezachování.*“ Že je cosi antický velikého v císařích, kteří zvedají svého mana z prachu pokoření a obdařují jej přes všechnu dosavadní vzpouru novými lény a že je cosi dojímavě mohutného v myšlence říšské, která zabraňuje císaři, aby poraženou zemi si prostě a nenávratně podrobil, to nevidí ani jediný z našich dějepisných vypravěčů, kteří se nedovedli vymanit ze zaujatosti a slepoty PALACKÉHO v této věci.

Musel přijít anglický dějepisec Svaté říše římské národa německého BRYCE⁷⁹, aby teprve plně ocenil velikost a skvělost císařů německých. Přehlížeje jejich činy, nemůže nijak utlumit svůj obdiv a dosvědčuje, „*že mezi německými císaři ve srovnání ať už s císaři východními nebo mohamedánskými panuje vznešenost ducha a smysl povinnosti k Říši, v níž*

79 Bryce: *The Holy Roman Empire.*

vládli, jež připomíná staré římské postavy. Trajan a Marcus Aurelius našli by spíše své pravé nástupce v lesích německých, než v palácích města Konstantinova.“

*

Na takových případech, jako je BOLESLAVŮV a BŘETISLAVŮV, možno zvláště dobře vidět neodpovědnost našich různých dějepisců. Z bojů neposlušného a odbojného mana udělají snadno pouhým rozjetím pera válečnou epopej, vynášejíce do nebe přechodné odbojnickovy válečné úspěchy, a pak jen jako mimochodem se také zmíní, jak odboj skončil neúspěšně a trapně, a jak bylo třeba v něm ustat „ze sebezáchovné nutnosti“. A je samozřejmé pro ně, že císař nejednal ze říšské odpovědnosti, nýbrž ze zjištěnosti. To má často ovšem kořeny hluboké: už starý KOSMAS mluví o mamonu jako o nejlepším přímluvčím u císařů. Schází úplně představa o tom, že říšská politika a ochrana nad celou Evropou je podnik nákladný a nemůže se hradit jenom z peněz vládnoucího kmene německého.

A přece jak velkorysími se jeví císařové mnohým i našim knížatům, toho nejlepším svědectvím je jednání SOBĚSLAVA⁸⁰ po bitvě u Chlumce, ve které štěstí přálo zbraním SOBĚSLAVOVÝM. Císař si vzkázal pro SOBĚSLAVA a ten, jak praví kronikář (pokračovatel KOSMY, mnich sázavský), *„nestrachuje se ničehož protivného, vzav s sebou několik z velmožů, odebral se ke králi a stoje, první jej oslovil takovýmito slovy: „Nepopudila nás, králi nejhlavnější, rozpustilost naší opovážlivosti k ukřivdění tobě, nepohnula nás hrdá*

80 Soběslav I. (asi 1090–1140) byl český kníže. Kvůli sporům o knížecí stolec s Otou II. Olomouckým se dostal do sporu s římskoněmeckým císařem Lotharem III. V Bitvě u Chlumce ho Soběslav porazil a zajal; krátce nato se však Lothar se Soběslavem usmířil a navázali spojení, načež Soběslav obdržel mj. hlasovací právo při volbě německého panovníka. Čechy se za jeho vlády staly pevnou a mocnou součástí Říše se silnou šlechtickou vrstvou. – p.v.

smělost ku prolití krve tvých velmožů. Nezamýšleliť jsme za-
 jisté žádného ublížení nebo pohanění tvé Velebnosti, nýbrž
 jak jsme ti častěji předtím oznámili po poslích našich, pod
 jarmo nového zákona, jehož také otcové naši sněsti nemohli,
 nechtěli jsme sklonití šijích svých a hle! Soud boží dal zjevné
 svědectví o naší obapolné spravedlivosti a odstranil všelija-
 kou příčinu nenáležitě rozmíšky mezi oběma stranami. Tedy
 již přestaňte příčiny všeliké nesvornosti; navrať se jednota
 svornosti. Všechnu právní povinnost, kterou předkové pro-
 kazovali královské velebnosti, chceme neméně i my statky
 i osobou svou dle místa i času konati.“ K tomu odevece král:
 „Kdyby nás byl kníže Otto [moravský] největším násilím pro-
 seb nedonutil, abychom se tvému předsevzetí protivili, ne-
 byla by mohla mysl naše naprosto žádným způsobem býti
 pohnuta, aby komukoli z knížat bývalo volno i jen prstu proti
 tobě vztáhnouti. Když tedy svoluje a přeje ti Bůh, požívej cti
 a stolce otcovského knížectví a zachovej svazek vzájemné lás-
 ky a přátelství nám a celé Říši bez porušení.“ A takto pravě,
 odevzdal mu svou rukou znamení vévodství, korouhev, a tak
 dali sobě navzájem políbení a kníže Soběslav s největší slávou
 a ctí i u velikém plesání svého lidu navrátiv se do líbezného
 hlavního sídla, po šestnáct let držel jest stolec.“

Jaká důvěra v laskavost a lidskou velikost LOTHAROVU⁸¹,
 když se mu SOBĚSLAV, ač přechodně vítěz a zhoubce mno-
 ha císařových lidí, vydává do rukou téměř bez průvodu
 a počítá jen s jeho velkomyslností! A LOTHAR skutečně
 přijímá výsledek s mentalitou dokonalého rytíře, jako by
 byla bitva jen jakýmsi „soudem božím“, v němž Bůh sám
 rozhodl, na čí straně je právo. Velkým gestem císařským

81 Lothar III. (1075–1137) byl saský král a římskoněmecký císař. Pocházel ze saského vysokého šlechtického rodu. Za jeho vlády došlo k oži-
 vení německé východní kolonisace, která trvala až do 14. století; během ní
 zaznamenaly české země výrazné prolnutí říšskoněmeckou kulturou, což
 se projevilo zejména zakládáním měst na podkladě německého práva. – p.v.

získává si poté SOBĚSLAVA trvale. Jak daleko do této velkomyslnosti měli na příklad králové čeští, o tom vypravuje tentýž kronikář. „Kněžic Soběslav [nejde ovšem o Soběslava knížete, o kterém právě byla řeč] vtrhnul času nočního se šedesáti brannými vojáky do hradu Olomouce; skoro všechny, které tam zastihl, dal rozličným zhanobením potupiti. O tom hned pověst létavá dotkla se uší krále Vladislava; kterýž sebrav vojsko, řečený hrad oblehl; ale když spatřil, že silnou hlídkou bojovníků byl jemu a jeho lidem vchod do hradu učiněn nepřístupným, vidělo se mu býti opatrněji, spíše chytrostí než bojem zkusiti mysl mladistvého knížete. Vyzval jej skrze posly k míru, aby slíbil a stvrdil, jakou by chtěl přijmouti výminku míru. Kněžic tedy co beránek nejprostější, ničeho zlého se nenadívaje, vešel králi do rukou; mír a výminka míru stvrzeny jsou svátostí přísahy. Tu biskup Jan moravský, tam všechno panstvo české přísahal, jak král kázal, k utvrzení míru a víry. Ale kdež víra? Přísahy jsou zrušeny, úmluva o mír zrušena; chopen, spoután kníže výtečné ctnosti a na hradě Přimdě náramně pevném zavřen pod přísnou hlídkou k dlouhému trápení.“

Jaký rozdíl v jednání císaře a v jednání krále českého! U císaře velkomyslnost přímo antická, u krále věrolomnost víc než barbarská.

A jakou vděčnost dovedli projevit císařové za věrnou službu, ličí nám opět pohnutými slovy náš kronikář. „Císař Friedrich, vzav s sebou knížete Vladislava a bratra jeho Děpolta, vtrhnul s vojskem silným do Polska, podrobil knížata té země Boleslava a Měška pod panství své, vzav nesmírné peníze v zlatě i ve stříbře, a konečně pro utvrzení a trvání míru přijal syny jejich co rukojmě, i navrátil se s obdržením vítězství dle přání svého. O kteréhožto míru zavření zvláště knížete Vladislava výtečná pilnost se zasadila. Neb se tou měrou prokázal tehdáž ochotným po vůli císařově, že chtěl

sám o sobě a se svými řečená knížata buď přinutit ke vzdání se, buď, kdyby bylo potřeba, sám první s nimi napřed svést bitvu. Ale císař, jak řečeno, dosáhnuv slávy, které si přál, navrátil se do svého sídla a když se již počínal rok od narození páně 1158, s knížaty říšskými radil se, jakou by měl knížeti českému za jeho přičinění vzdáti odměnu. Když tedy někteří z nich pravili, že by se jim vidělo býti slušné, aby mu dle štědrosti císařské nejlepšími dary ve zlatě a ve stříbře odměna učiněna byla; císař uživ rady volnější povolal kníže k sobě a takovým slovem ušlechtilým k němu promluvil: Stálost statečnosti tvé nám se velice zalíbila. Neboť také upřímnost věrnosti tvé k nám objevila se v celé Říši, kterak ty věrně, kterak oddaně a kterak vroucně miluješ stav náš, ano celou Říši, poněvadž ses nikdy neváhal v potřebách našich a obce celé Říše životy své i svých vystaviti v nebezpečnosti. Tedy tuto výtečnou statečnost při tobě spatřující, rádi vidouce a přejíce sobě, abys byl i napotom k naší Jasnosti císařské věrný a neproměnlivý, uzavřeli jsme počtiti tebe ctí, kterou bys sám chtěl dle naší štědrosti. Nicméně však, poněvadž víme, že země tvá oplývá zlatem a stříbrem i hojností všech vzácných věcí a že ti nic z toho není vzácné, vezmi z milosti Boží a naší dobrotivosti korunu královskou, kterou ti odevzdáváme, i důstojnost moci a cti královské v říši tvé. A to řka, dal přinést korunu zlatem, perlami a drahým kamením divně okrášlenou, již totiž on císař sám, jak se pravilo, užíval o největších slavnostech. Takovou tedy ctí božským řízením povznešen navrátil se slavný kníže Vladislav k svému domovu s náramným plesem a radostí.“

Král a mládež kolem něho je tak nadšena vděčností císařovou, že se císaři nabídnou zúčastnit se jeho tažení proti Milánským. Král VLADISLAV⁸² drží hodnost císařova číšní-

82 Vladislav I. (dat. nar. neznámé –1125) byl český kníže z dynastie Přemyslovců. Podporoval katolicismus a kolonizaci v rámci svého panovnického území. V roce 1112 si vzal dceru švábského hraběte Rixu

ka⁸³ s právem volby císaře. Za jeho vlády také země česká opouští starý znak zemský, černého orla, a nabývá zemského znaku bílého lva o jednom ocasu. (Dalimil.)

Stejně velkomyslně a vděčně se zachoval FRIEDRICH II⁸⁴., když pomoci krále českého PŘEMYSLA OTAKARA I.⁸⁵ se mu dostalo císařské koruny. Dne 26. září 1212 vydává v Basileji Zlatou bulu sicilskou, kterou dává českému vládci řadu výsad za služby, které „*veškerý lid Čech od dávného času věrně a oddaně prokazoval římské říši.*“ (Z předmluvy

(*Richenzu*) von Berg, čímž se stal přízněncem polského knížete Boleslava II, jenž byl ženat se Salomeou von Berg. V lednu 1114 dosáhl Vladislav I. významného diplomatického úspěchu. Na svatbě římskoněmeckého Heinricha V. s Matyldou Anglickou v Mohuči zastával jako kníže úřad nejvyššího číšníka. Tato událost byla předstupněm pro právo českých panovníků náležet mezi kurfiřty a volit německého krále. – p.v.

83 Číšník, něm. *Mundschenk*, *Hofschenk*, byl ve středověku vysoký dvorní hodnostář, jenž měl u dvora na starosti nápoje, především víno; za doby Karlovců měl také na starosti správu královských vinic. U větších panství se funkce číšníka vyvinula ve dvorní úřad, jenž byl u vysoce urozených rodin dědičný; byl také spojen s vysokou mírou odpovědnosti a důvěry panovníka. Obdobně jako u antických ochutnávačů světoval vladař své zdraví de facto do rukou svého dvorního číšníka. – p.v.

84 Friedrich II. (1194–1250) byl sicilský král, římskoněmecký císař pocházející z dynastie Štaufů; jeho praotcem byl slavný Friedrich „Brabarrossa“. Z 39 let své vlády coby římskoněmecký panovník strávil celých 28 let v Itálii. Za jeho vlády skončila arabská kolonizace Sicílie a ostrov byl definitivně začleněn do evropského kulturního prostoru. V jižní Itálii vybudoval bohatou síť citadel; nejznámější z nich je Castel del Monte. Jeho dvůr se stal centrem poesie a vědy. Od r. 1215 vzdoroval papeži Řehoři IX. opakovaným odkládáním křižáckých výprav, za což ho papež r. 1227 exkomunikoval. Za Friedrichovy vlády bylo sociální postavení jedince určováno cti (*honor*). Friedrich byl výrazným kontrahentem církve. Ta se ho pokusila v r. 1245 sesadit z trůnu; na Sicílii došlo k několika pokusům o atentát na vzdorovitého císaře. V roce 1211 byl Friedrich v Norimberku arcibiskupem Siegfriedem, arcibiskupem Albrechten, lantkrabětem Hermannem I. a českým králem Přemyslem Otakarem I. zvolen tzv. „jiným císařem“ (*alium imperatorem*) jako opoziční panovník vůči úřadujícímu Ottovi IV. – p.v.

85 Přemysl Otakar I. (1155–1230) byl český král z dynastie Přemyslovců. Jeho matkou byla Němka Judith von Thüringen. Podařilo se mu prosadit povýšení země na dědičné království. Královskou korunu obdržel r. 1198 od Philippa von Schwaben jakožto odměnu za loajalitu vůči Říši. Za jeho vlády, jakož i za vlády jeho syna Václava proběhla další volná kolonizace dosud neobydlených území. – p.v.

k bule.) „Zejména pak pojistil Otakarovi, a nástupcům jeho důstojenství královské na věčné časy a osvobodil je napotom všech tax plativých za přijímání regalií od císařů; uznal, že mají právo připojit k zemi své opět všechna pomezí, jakýmkoli způsobem odcizená; investitura biskupův v říši jejich že má slušeti jen na ně sami, avšak pod těmiže výminkami, jako někdy náležela císařům; ke dvoru císařovu choditi že nebudou povinni, leč by rozepsán byl sjezd do Bamberka, Norimberka neb Merseburka; konečně necháno jim na vůli, kdykoli císařové pojedou na korunování, pomáhati výpravou tří set oděnců jako posavad, aneb spláceti povinnost takovou pokaždé třemi sty hřivnami stříbra. Jinými dvěma zlatými bullami zapsal Otakarovi zámky Floss, Schwarzenberg, Lichtenstein, Donín, Milín, Reichenbach a jiné, bratrovi pak jeho Vladislavovi, markrabí moravskému, císařské manství v obojích Mokřanech.“ (Palacký.)

Touto bulou stává se český král nejmocnějším manem říšským.

*

V souvislosti s tím je nutno pohovořit o názoru obecném u vzdělců, se kterým se setkáváme v různých náznamech i u našich historiků, a na kterémžto předpokladu byla dokonce založena naše bývalá republika: že totiž naši knížata a králové a vůbec země česká byly tehdy nejsilnější a územně nejmocnější, když říšští císařové a tím i Říše byli nejslabší. To jaksí odpovídá mínění, že si feudál může nejvíce dovolit tehdy, když císařská moc, jej kontrolující, je nejslabší.

Vcelku je možno sledovat věčné komíhání pravomocí mezi císaři a jejich leníky. Až do bojů za investituru⁸⁶

⁸⁶ Pojmem investitura se ve středověku označovalo uvedení do úřadu, ať již šlo o uvedení vazala v držbu léna nebo o uvedení církevního hodnostáře do úřadu. – p.v.

mají císařové své many pevně v rukou, dokonce i mana největšího, papeže. Potom však nastává soupeřství mezi duchovní hlavou Říše, kterou je papež, a světskou hlavou, kterou je císař — dva meče k obraně křesťanstva, které Bůh na zemi zůstavil, duchovní papeži a světský císaři — a za tohoto soupeření feudální knížata využívají situace a získávají stále více moci hmotné i právní. Nakonec to dospělo tak daleko, že si feudálové osvojí právo rozhodovat volbou, koho zvolí za císaře, a že kupováním voličů rozdají císařové všechny své statky v Německu a chudnou. Bylo věčnou tragičností a kletbou císařů, že jejich jmění se ve službách Říše tenčilo, zatímco jmění papežů a církve rostlo. Císařové trpí věčně nedostatkem peněz. Nakonec vždy útočištěm jsou jim vlastní statky rodinné. Když se pak stane, že císařové ztratí i své panství na jihu Itálie po smrti FRIEDRICHA II. HOHENSTAUFSKÉHO, císařská moc se ocitá majetkově na dně. Z tohoto hlediska je do jisté míry pravda, že i moc českých knížat a králů roste v témže tempu a z téže podstaty jako moc ostatních německých feudálů. Ale přitom je nutno si uvědomit jedno. Moc českých knížat a králů neroste z odporu proti císařům, nýbrž jako **odměna za věrné služby vládcům Říše**. Tak je tomu za BOLESLAVŮ. Ti za pomoc císaři dostávají volnou ruku proti nezávislým feudálům v zemi, jakými byli Slavníkovci a Vršovci, a rušíce jejich moc, neohlížíjí se nijak přitom na to, že se ruší i „*cara libertas*“ těchto jejich soupeřů. BOLESLAVŮM je mimo to dovoleno šířit se na východ. Tak je tomu za VRATISLAVA, který slouží věrně císaři HEINRICHovi IV.⁸⁷,

87 Heinrich IV. (1050–1106) byl římsko-německý král a od r. 1084 římský císař. Vyvinul se v panovníka oponujícího papeži, což vyústilo v tzv. „spor o investituru“ a královou exkomunikaci. Následně r. 1077 Heinrich podnikl slavnou „Cestu do Canossy“, když pěšky jako kající putoval přes Alpy do severoitalského hradu Canossa, aby zde u papeže Řehoře VII. vyprosil zrušení církevní klatby. Historiografie tuto událost hodnotí jako králův taktický krok k odvrácení svého sesazení ze strany

dostává od něho jako první z českých knížat královskou korunu a významné místo mezi říšskými knížaty. Tak je tomu za VLADISLAVA II.⁸⁸, který dostává znovu královskou korunu od FRIEDRICHA I.⁸⁹, načež PŘEMYSL OTAKAR I. ji dostává od FRIEDRICHA II. dědičně Zlatou bulou sicilskou, a to opět za zásluhy o císaře.

Růst moci knížat a králů českých je tedy v přímé závislosti na císařích německých. Jestliže PŘEMYSL OTAKAR II. vyrostl v největšího krále evropského právě v době takzvaného mezivládí v Německu, kdy moc císařů se rovnala nule, pak jeho moc byla ovocem dřívější loajality českých králů k císařům. Ale právě na osudu tohoto našeho největ-

knížat. Již o tři roky později však papež opět na krále uvaluje klatbu. Heinrichovi postupně vyrostla silná oposice z řad (arci-) biskupů a knížat věrných církvi, kteří jej coby krále nechťeli akceptovat. V českém knížeti Vratislavovi II., kterého r. 1085 povýšil na krále, měl Heinrich IV. jednoho z nejvěrnějších podporovatelů. – p.v.

88 Vladislav II. (1110–1174) byl český kníže a od roku 1158 český král z rodu Přemyslovců. V květnu 1147 vyrazil po boku svého švagra, římskoněmeckého císaře Konrada III. na druhou křížovou výpravu do Svaté země. Roku 1156 byl požádán novým římskoněmeckým císařem Friedrichem Barbarossou o podporu proti severoitalským svobodným městům, za kterou byl o dva roky později korunován českým králem. V dalších letech hájil císařovy zájmy v Itálii, Uhrách a Polsku. Zemřel v roce 1174 v exilu na panství své druhé ženy Judith von Thüringen. – p.v.

89 Friedrich I. Brabarossa, ital. „rudovousý“, (1122–1190) byl kníže švábský, římskoněmecký král a od r. 1155 císař římskoněmecké Říše z dynastie Štaufů. Éra jeho vlády se vyznačovala neshodami s klérem, na jehož posici v Říši panovaly značné rozdílné názory; to vedlo až k tzv. „schismatu“, tj. rozkolu mezi císařskou a papežskou mocí. Značné potíže měl císař také se severoitalskými městy, jež se nechťela podvolit jeho moci. Při své korunovaci císařem Fridrich odmítl vzít za uzdu papežova koně, protože toto gesto chápal jako nepřijatelný projev podřízenosti papeži. Teprve po vysvětlení, že toto „gesto“ pochází od císaře Konstantina, se zaběhlému rituálu podvolil. V květnu 1189 jako jediný evropský panovník vyrazil do druhé křížácké války. Po porážce sultána Arslana II. se i s vojskem stáhl do křesťanského maloarménského království. Tam se 10. června 1190 utopil v řece Saleph (dnes Göksu). Jeho smrt způsobila mezi obyvateli Říše nebývalý smutek. Vznikla sága, že císař nezemřel, nýbrž leží v hlubokém spánku v Durýnském pohorí Kyffhäuser, kde čeká na vhodnou příležitost, aby znovu povstal a vyvedl německý národ z poroby. – p.v.

šího krále vidíme, jak slabost císařství byla nakonec i naší slabostí. Přemysl Otakar II. mohl být císařem německým, kdyby právě mocným feudálům německým nebyla už dávno vyhovovala slabost císařství. Český král se jim zdál příliš mocným jak vojensky, tak hospodářsky. Obávali se, že by je nutil ke kázni, které odvykli. A proto tato slabost císařství se jemu i národu nakonec stala osudnou a příčinou náhlého pádu. Feudálové se totiž postavili za tehdy ještě nevýznamného hraběte RUDOLFA HABSBURSKÉHO⁹⁰ a spolu s feudály domácími podrazili nohy králi, který by byl mohl být silným císařem a s feudály případně právě tak zatočit, jako se to už projevovalo ve Francii se strany Kapetovců⁹¹.

Podobně jsme doplatili o půl druhé století později na to, že moc druhé hlavy Říše, papežů, upadla téměř na dno. Kdyby nebylo tří papežů, kdyby neseděl jeden z těchto

90 Rudolf I. Habsburský (1282–1307) byl kníže Rakous a Štýrska, král Čech a titulární král Polska z dynastie Habsburků. Po zavraždění Václava III. a sním spojeným vymřením rodu Přemyslovců mu byly Čechy dány v léno. Někteří čeští stavové favorisovali jako panovníka jeho strýce Heinricha von Kärnten (Jindřich Korutanský), jehož zvolili králem. Německý král Albrecht I. chtěl však mít na českém trůnu svého syna Rudolfa, a tak na čerstvě zvoleného švagra Heinricha uvalil říšskou klatbu. Po společném vojenském zásahu Albrechta a Rudolfa uprchl Heinrich zpět do Korutan. Podle historika Zdeňka Fialy vynikal Rudolf „*střízlivou rázností, chladnou ukázněností a přísnou hospodárností; žil prostě a šetrně, naprosto odlišně od nádherymilovného způsobu svých předchůdců.*“ – p.v.

91 Kapetovci (něm. *Kapetinger*, fr. *Capétiens*) jsou franský šlechtický rod, doložený již v 7. století. Kapetovci jsou největší evropskou a světovou vládnoucí dynastií, která obsadila zatím nejvíce trůnů a patřila v dějinách k nejvýznamnějším šlechtickým rodům. V současnosti vládnou ve Španělsku (větev Bourbon-Anjou) a de facto v Lucembursku (větev Bourbon-Parma). Ovšem ještě v nedávné historii (cca 18. a 19. století) vládli velkému počtu zemí, trůnů a rozdělili se na mnoho větví. Počtem obsazených trůnů překonávají Kapetovci i Habsburskou a později Habsbursko-lotrinskou dynastii, stejně tak i dynastii Oldenburgů, Wettinů nebo Welfů.

Praotcem rodu Kapetovců je Hugo Kapet, známý jako „poslední franský král“ a první král Francie. Všichni panovníci z rodu Kapetovců jsou jeho potomky po meči, jelikož dynastie Kapetovců nikdy nevymřela, narozdíl od velké části tehdejších dynastií. – p.v.

papežů jako vězeň francouzských králů v Avignoně, sotva by bylo u nás došlo k husitskému odboji proti papežství a k veškerému tomu úpadku země, který se po válkách husitských dostavil.

Náš národ dosahuje své největší výše právě v době, kdy na císařském stolci sedí český král původu německého, KAREL IV. LUCEMBURSKÝ, který učiní Prahu středem své Říše. Středisko Říše kolísá poté mezi Prahou a Vídní, a to proto, že od jihovýchodu stále hrozivěji postupuje do středu Evropy moc turecká. Jako za Karlovců bylo hlavním úkolem sjednotit Evropu proti náporu zeleného praporu prorokova, postupujícího ze Španělska a severní Afriky, tak za Habsburků šlo o to, postavit Evropu proti náporu mohamedánského půlměsíce, postupujícího od Byzance. Střed Říše se od západu a Středomoří posunul do střední Evropy nad Alpy. Druhý národní vrchol prožíváme v době, kdy je opět císařský trůn na pražském hradě, za RUDOLFA II.⁹² Také tehdy naše literatura i hospodářství jako za KARLA IV. prožívá zlatou dobu a potvrzuje pravidlo, že vždy je nám jako národu nejlépe, když jsme nejúžeji spojeni s Říší. Zato kdykoli prosazujeme svoje sklony pro „*cara*

92 Rudolf II. (1552–1612) byl císař Svaté říše římské národa německého, král český, uherský a chorvatský. Po dlouhé době učinil z Prahy opět sídelní město královského dvora. Významně podporoval umění a vědu, celkově byl však slabým panovníkem, v posledních letech svého panování prakticky vlády neschopný. Do období jeho panování spadá dlouhá válka s Turky a reforma gregoriánského kalendáře. Arcivévoda Matthias (Matyáš), stejně jako další členové habsburské dynastie nakonec proti císaři otevřeně vystoupili a postupně ho zbavili všech mocenských posic. Kromě rodné němčiny ovládal také latinu, španělštinu, francouzštinu a češtinu. Od roku 1598 se mu rapidně zhoršilo psychické zdraví: nikomu nedůvěřoval, měl strach z čarodějnic a z otravy, myslel často na sebevraždu; svému trápení se snažil utéci nadměrnou konsumací alkoholu. Rudolf postupně přišel o podporu českých stavů. Ty na svou stranu naopak získal jeho bratr Matyáš, jenž se stal 23. května 1611 králem Čech. Rudolf zůstal formálně císařem, kterého Matyáš na Hradčanech z kulantnosti trpěl. Po jeho smrti nastoupil Matyáš i císařský trůn – p.v.

libertas“ jako za válek husitských nebo v době bělohorské, klesáme z výše hospodářské i duchovní téměř na dno.

Symbolem tohoto úzkého spojení naší velikosti s říšskou majestátností je kamenná památka, stará Praha, a z ní zvláště Hradčany. Kdyby nebylo moci a bohatství Říše, byly by Hradčany jen zajímavým hradním komplexem, ale nikdy by netvořily ono velkolepé, každé české srdce rozechvívající panorama nad Vltavou. Její nejnádhernější stavby pocházejí od císařů, ať už to byl KAREL IV., syn české kněžny, nebo cizí nám Habsburkové před i po Bílé hoře nebo MARIE TEREZIE⁹³, jíž vděčíme za to, že nás nerozkouskovali jako v téže době Polsko, nebo ať jsou to Habsburkové století devatenáctého. V této kamenné památce se snoubí česká věřící duše a srdce s imperiální vážností a vznešeností. Pohled na Hradčany nás musí branami stavitelské pohádky den ze dne uvádět do střízlivé skutečnosti, že jsme velcí jen tím, jak se dovedeme spojit s velkými cíly, které po tisíciletí sobě a tím i nám kladla Říše.

*

Češi se dovedli stát v Říši velmi platnou složkou, zejména jako nejsilnější val proti hordám z východu. Přinesli znamenitou pomoc už vojskům císaře OTTY I. proti loupeživým Maďarům. V rozhodující bitvě nad řekou Lech byl sice český pomocný pluk od Maďarů téměř úplně porubán,

⁹³ Maria Theresia (1717–1780) byla habsburská panovnice, jediná žena na českém trůně, zakladatelka Habsbursko-lotrinské dynastie, matka dvou císařů, Josefa II. a Leopolda II., patřící mezi klíčové panovníky éry osvěceného absolutismu. V jeho duchu byl postupně potlačen význam stavů a partikulárních sil ve prospěch centralisovaného státu. Vzápětí po jejím nástupu k moci začala Válka o rakouské dědictví s pruským králem Friedrichem II. Velikým, jenž po zbytek života zůstal Mariiným největším oponentem. Roku 1744 vydala dekret, kterým vypověděla Židy z Čech a o rok později i z Moravy a Slezska. Roku 1758 přikázala Židům nosit zvláštní označení. – p.v.

ale císař českou pomoc velkomyslně ocenil. BOLESLAVOVI se dostalo volné ruky, aby mohl českou moc šířit na východ. Zmocňuje se Moravy a jeho vojska se nakonec ocitají až ve východní Haliči, v Červené Rusi. J. V. ŠIMÁK tyto skutečnosti komentuje ve své kronice těmito, slovanským mythem podloženými slovy: *„Nebylo a není na hanu Boleslavovi, že sloužil králi německému, byť i, bohužel, proti Slovanům. Jistě nikoli z lásky, nýbrž ze železné nutnosti; spíše svědčí o státnické dovednosti, že dovedl v pravý čas a bez újmy svého lidu najíti vhodnou cestu k sebezachování. Neboť tento poměr nebyl pouze obětí, anobrž někdy i výhodu; tentokrát se jeví okolnosti šťastnějšími než před sto lety — králi Ottovi se nezdálo na škodu, rostla-li síla jeho mana. Pod ochranou říšskou mohl tudíž Boleslav šířiti svou moc nejenom nad kmenovými vojvody doma (ačli ještě kteří zbývali), nýbrž i na pomezí východní.“*

Za krále VÁCLAVA se objevilo nebezpečí Tatarů. Je zajímavé, že první nápor Tatarů byl křesťanským světem přivítán s obrovskými nadějemi. Mluví se o tajemné východní říši asijské, kterou kdesi založil legendární kněz JAN a která nyní jde na pomoc západnímu světu křesťanskému, bojujícímu právě v Egyptě a na Blízkém východě proti muslimům. Tyto podivně nesprávné představy o smyslu náporu ČINGISCHÁNOVA⁹⁴ a jeho velitelů mají obdobu jen v tom, s jakými nadějemi v novou větší civilizaci přijalo příchod bolševiků dělnictvo a část intelektuálů Evropy. Později ovšem, když byla Evropa poučena o pravém rázu Čingischánova vojska, padla na ni hrůza, tak jako padla hrůza na

94 Čingischán (asi 1155, nebo 1162, nebo 1167–1227) byl sjednotitelem mongolských kmenů, prvním Velkým chánem Mongolů a jedním z nejslavnějších masových vrahů, vojevůdců a dobyvatelů na světě. Byl znám svojí nesmlouvavostí a mimořádnou brutalitou; své odpůrce a protivníky bez váhání zabíjel, často i po celých kmenech. Když zemřel, byli všichni živí tvorové v jeho blízkém okolí, včetně asi 2000 lidí, kteří se zúčastnili jeho pohřbu, pozabíjeni. – p.v.

Evropu, když poznala pravou tvář Sovětů. Nehráli jsme sice onu roli, jakou nám přisuzovaly podvodné rukopisy. Nelze nám zpívat: *„Zvěstuji vám pověst veleslavnou o velkých půtkách, litých bojích.“* Ani o tom, že *„Jaroslav jak orel přiletěl v tom, tvrdou ocel na mohutných prsou, pod oceli chrabrost udatenství, pod helmici velebystrý věhlas a bojovnost mu z žhavých zraků plála. Rozkacen jak lev hnál se po drážděný, když mu teplou krev se udá zřítí, za lovcem když postřelen se žene, vztekle na Tatary udeřil tak, Češi za ním jako krupobití.“* Ani nelze končit slovy: *„ulekl se tatarský lid krutý, odmetal hned dřevce sáhodlouhá, upaloval, běže ti kdo mohl, tam až, odkud slunce jasné vstává.“* Všechno bylo mnohem prozaičtější. Neměli jsme reka JAROSLAVA, který by sklál chána KUBLAJOVICE, ale stačí, že jsme měli krále VÁCLAVA, který neklidným a bdělým zrakem pozoroval, jak se hroutí říše Kyjevská, jak padá Krakov, a který rychlými pochody šel na pomoc JINDŘICHOVI POBOŽNÉMU VRATISLAVSKÉMU⁹⁵, ale přišel až den po nešťastné bitvě u Liegnitz. A ačkoliv se také zas neshoduje docela se skutečností, co vypravuje legenda o sv. HEDVICE, matce padlého JINDŘICHA, že král VÁCLAV po bitvě u Lehnice Tatary vypudil, přece jen stálá připravenost krále českého, jeho mobilisace zemských branných sil, opevňování měst a hradů, vítězná bitva u Kladska a stálá pohotovost na hranicích Uherska, kam se tatarské hordy po čtrnáctidenním plenění Moravy stočily, měly značný vliv na bezpečnost Evropy. Češi konají tu funkci evropského valu proti stepnímu východu tak samozřejmě, že si mohou císař a papež

95 Heinrich II. von Schlesien (1196 nebo 1207–1241), český Jindřich II. Pobožný, byl slezský kníže a seniorní vévoda polský (*Seniorherzog*) pocházející ze slezské větve dynastie Piastovců. V roce 1241 vtrhla do Polska mongolská armáda pod velením Bátú-chána a Sübeteje; Jindřich se jim postavil 9. dubna 1241, načež v Bitvě u Lehnice utrpěl zdrcující porážku. Mongolové napíchli jeho hlavu na kůl a vystavili na odiv. S jeho smrtí skončilo výhodné postavení Piastovců v Polsku. – p.v.

v době největšího nebezpečí klidně vyřizovat svoji mocenskou řevnivost.

Po nebezpečí tatarském se přivalilo nebezpečí od jihovýchodu, které nikoli náhlým provalem, nýbrž jako rakovina se stále více a více zahlodávalo do těla Evropy. Bylo to nebezpečí turecké, které po šest set let bylo určujícím směrem politického vývoje v jihovýchodní a střední Evropě. A střídavě Praha a Vídeň jsou seismografickou stanicí, zaznamenávající všechny fáze tohoto tlaku, a současně jsou dynamem, v němž se boj proti tomuto východnímu nebezpečí soustřeďuje. Už JIŘÍ Z PODĚBRAD⁹⁶ v letech, kdy Byzanc padá, snaží se zburcovat křesťanský svět pro společný evropský boj proti východu.⁹⁷ Vrcholu doznává pro Prahu tato funkce valu za císaře RUDOLFA II. Císař se pokouší uskutečnit svůj heroický sen mládí a stanout v čele Evropy, bojující proti Východu. *„Prudké vzrušení myslí zachvacuje Evropu. Panický děs z tureckého postupu přechází v mystické bojovné nadšení, připomínající dávné výpravy křížácké... Rudolf II. nadšeně se ujímá akce. Vysílá posly k předním křesťanským dvorům — v čele jednoho poselství je biskup Stanislav Pavlovský — aby je získal pro společné tažení. Z Prahy stává se zpravodajské centrum pro událos-*

96 Jiří z Poděbrad (1420–1471) byl český „husitský“ král, jenž jako jediný český panovník nepocházel z panovnické dynastie, ale z panského stavu domácí šlechty. V rámci husitského hnutí stál na straně kališníků. Poté, co v r. 1452 zlikvidoval tábority jako politickou a náboženskou skupinu, se pokoušel konsolidovat české království rozvrácené husitskou revolucí. Obě jeho manželky, Kunhuta i pozdější Johana, pocházely z katolických rodů. Během Saské bratroválky (1445–1451) pomohl saskému vévodovi Wilhelmovi III. Udatnému. Podporován husitskými kališníky se v předvečer korunovace tajně zavázal papežským legátům zachovat poslušnost papeži a pronásledovat kacíře. Během Bavorské války podpořil knížete Ludwiga IX. proti Albrechtu Achillovi. V r. 1459 uzavřel s kurfiřtem Firedrichem a saským vévodou Wilhelmem Chebskou smlouvu (*Vertrag von Eger*), kterou byly stanoveny hranice mezi Čechami a Saskem, platící z větší části dodnes. – p.v.

97 Josef Kliment: *Svaz národů Jiřího z Poděbrad a myšlenka jediné světovlády*.

ti na východě a veřejnost s napětím hlta zprávy o průběhu bojů, vzrušuje se hrdinnými boji českých pluků u Jagru a Hatvanu, i nešťastným osudem jejich statečného vůdce pana Vilíma Trčky z Lípy, který umírá v tureckém zajetí. Paprocký horlivě slouží svým perem této akci; píše nadšená provolání k evropským mocnostem, aby podporovaly plán císařů, v elegických básních oplakává osud českých hrdinů, padlých na uherském bojišti, a pečlivě shromažďuje zprávy o bojích v obsáhlou kroniku.⁹⁸ Jak se ale všechno nakonec svezle! Papežství a pozdější Habsburkové považují boj proti protestantství za důležitější, než boj proti stále vzrůstající hladině mohamedánství. A čeští protestantští páni hledají nakonec u Turků pomoc politickou a vojenskou. Mís-to velké křížácké výpravy proti Turkům dochází k válce třicetileté. Ale po ní jsme opět součástí evropského valu proti východu. Když v roce 1663 Turci mobilisují Tatarsy krymské a své poddané z jihoruské stepi proti střední Evropě a hrozně zpustoší Slovensko a Moravu, je to český dějepisec Tomáš PĚŠINA z Čechorodu⁹⁹, který svým latinským spisem *Ukalegon*, přeloženým i do jiných řečí, burcuje celou Evropu a dosahuje vydatné pomoci od Říše, a dokonce i od Francie pro Rakousko. Dovede císaře LEOPOLDA¹⁰⁰

98 Karel Krejčí: *B. Paprocký — Zrcadlo Čech a Moravy*.

99 Tomáš Jan Pešina z Čechorodu (1629–1680) byl český katolický duchovní, dějepisec a spisovatel. Vystudoval jezuitskou akademii v pražském Klementinu. Roku 1668 byl jmenován císařským radou a císařským falckrabětem. Roku 1674 jej císař Leopold I. jmenoval biskupem samandrijským. Zabýval se moravskou historií, o které napsal pětisvazkové monumentální dílo *Moravopis*. – p.v.

100 Leopold I. (1640–1705) byl císař Svaté říše římské národa německého, král český, chorvatský, slavonský atd. z dynastie Habsburků. Do doby jeho vlády spadá osmanská expanse (Druhé obléhání Vídne), poslední vlna rekatolisace, jakož i vzestup habsburské monarchie na velmoc a její těsnější spojení s církví. Nařízením *Tractatus de iuribus incorporalibus* zlepšil právní postavení sedláků vůči majitelům půdy; pro vídeňskou chudinu dal postavit Velký chudinský dům. V roce 1670 dal vyhnat Židy z města (*gesera*). Tvrdě potlačil selské povstání v Čechách, načež vydal první robotní patent pro Čechy *Pardubitzer Pragmatica*, kterým

pohnout k energickému úsilí, připomínaje mu za jeho návštěvy v Praze zbožnou legendu českého lidu, že onen panovník, kterému bude dopřáno, aby dokončil stavbu svatovítského chrámu, nad Tatary navždy zvítězí a navždy je z Evropy vypudí. LEOPOLD je legendou dojat a skutečně položí základní kámen k dostavění chrámu svatovítského a činí vážnější přípravy na válku proti Turkům. *„Alespoň ve svých snech a touhách stanul tak český národ doby pobělohorské v čele současného lidstva jako první bojovník, ba, mohli bychom říci, vlastní nositel boje západoevropského křesťanstva proti půlměsíci, ochránce latinské vzdělanosti proti východu,“* praví o této době Zdeněk KALISTA v *Českém baroku*. Naše země nese hlavní finanční tíhu těchto stálých bojů a její synové bojují ve všech armádách, které za prince EVŽENA¹⁰¹ konečně začnou vítězně tuto vlnu tláčit ze střední Evropy.

*

Francie se první vymkla z evropského řádu, jaký ve středověku představovala Říše. V Gallii se zrodil feudalismus, v ní také první vydal svoje nejkrásnější květy — rytířství

mj. omezil zatížení robotou; výnos však čeští páni soustavně porušovali, a tak docházelo k novým nepokojům. Leopold byl všestranně vzdělán; vedle němčiny a latiny ovládal i španělštinu, francouzštinu a italštinu; zajímal se o literaturu, vědu, historii a hudbu. Sám byl velmi aktivním a schopným hudebním skladatelem; napsal něco přes 230 hudebních děl. Příčinil se o založení universit v Innsbrucku, Olomouci a Vratislavi. – p.v.

101 Evžen Savojský, v něm. mluvících zemích znám jako *Prinz Eugen* (1663–1736), byl jedním z nejvýznamnějších vojevůdců Svaté říše římské národa německého v habsburských službách. Významně se zasadil o její velmocenské postavení. Pocházel z vysoce urozeného rodu Savojských-Carignanských – francouzské linie italského šlechtického rodu Savojských. Na svůj multinacionální původ byl značně pyšný – podepisoval se trojjazyčně jako *Eugenio von Savoy*. Poté, co se nepohodl s Ludvíkem XIV., vstoupil do služeb jeho hlavního konkurenta Habsburka Leopolda I. Pro své vojenské úspěchy v četných válkách s Turky se stal symbolem odporu proti osmanské rozpínavosti. Byl také schopným politikem. V dobách míru měl značný vliv na habsburskou diplomacii a organizaci armády. – p.v.

s jeho pěvci a s bohatou literaturou „karolinskou“ a s křesťáckým nadšením — ale Gallie také první pocítí květy feudální anarchie. Než se ve Francii objeví silní vládci, kteří, opírajíce se o nově oživená města, podřídí si feudály a začnou zavádět v zemi monarchistický systém s první správní administrativou vládní, jakou z Evropy znala doposud jenom Byzanc. Feudálové, kteří se nemohou podříditi, mají možnost své anarchistické sklony vybíjet mimo zemi — v jižní Itálii nebo při španělské reconquistě. Zesílíve tedy takto uvnitř, vzepřou se francouzští králové „vrchnostenskému poručníkování“ císařovu. Pařížská universita tomuto boji dodává theoretického ohně, dokazujíc právo země na suverenitu. Příkladu Francie následuje Anglie. A tak se jednota evropského řádu tříští. Trvá sice formálně až do r. 1806, kdy říšskou instituci ruší NAPOLEON¹⁰², ale prakticky už přestává ve dnech, kdy s takovou vervou za ni bojuje hrdinný boj zadního voje — italský básník DANTE¹⁰³. Proti jednotě Evropy vzniká **myšlenka rovnováhy států evropských**, jejímž ztělesněním a nositelem je Francie.¹⁰⁴ Mnoho z evropských dějin od renesance se dá vysvětlit právě tímto rozporem, a mnoho z našeho národního neštěstí je právě proto, že se dáváme od Francie získávat za spojení proti říšské myšlence, udržující se

102 Napoleon Bonaparte (1769–1821) byl francouzský generál, politik a císař Francie. Provedl rozsáhlé reformy státu (např. *Code civil*), jejichž účinky mají vliv dodnes. Byl to on, kdo inicioval rozpuštění Svaté říše římské národa německého: V červnu 1806 byl za jeho dirigátu založen nejprve z 16 německých zemí tzv. Rýnský spolek, jenž byl na jedné straně zavázán k vojenské podpoře Francie a k opuštění Svaté říše římské na straně druhé. Protektorem tohoto státního konstruktů byl sám Napoleon. Císař Franz Joseph Karl poté sám složil císařskou korunu, čímž tisíciletou Svatou říši římskou oficiálně rozpustil. Za jeho vlády byli Židé ve Francii r. 1791 poprvé v historii nějaké evropské země uznáni občany (*citoyen*). – p.v.

103 Dante: *O jediné vládě. S předmluvou o Říši od J. Klimenta*.

104 J. Šusta: *Základy moderního imperialismu*, Český časopis historický.

dlouho ve střední Evropě. Francie nabývá ponenáhu vrchu nad kaleidoskopem drobných říšských útvarů a za KRÁLE SLUNCE¹⁰⁵ učiní pokus myšlenku rovnováhy překonat tím, že sama chce strhnout na sebe korunu a důstojnost říšskou. Ale už je pozdě. Mezitím vyrostl vedle Francie nový dědic myšlenky rovnováhy států evropských. Je to Anglie, která od doby prince EVŽENA SAVOJSKÉHO přebírá poslání Francie a znemožňuje kterémukoli státu, aby Evropu sjednotil v nový evropský řád. Jestliže byla Francie nepřitelem říšské myšlenky, pak jen proto, aby sama jednoho dne po ní natáhla ruku. Francie je úplně mocí evropskou a snadno v ní vzniká evropské poslání. U Anglie je postoj docela jiný. Stala se mezitím už mocí zaoceánskou. Její mentalita se den ze dne od Evropy odpoutává! Evropa se v jejích očích stává jen zázemím, které by mohlo být nebezpečné, kdyby se sjednotilo. A proto se její rovnováha stává hrou, jejímž cílem je udržet Evropu slabou a roztříštěnou.

*

Zatímco zbytek Říše chránil Evropu proti Turkům, prodělával Západ velkou revoluci. Západní Evropa přeskočila

¹⁰⁵ Ludvík XIV. (1638–1715), řečený Král Slunce, byl nejdéle vládnoucím panovníkem ve francouzské historii (72 let). Svoji expansivní politikou dokázal tento syn Anny Rakouské dostat Francii z habsburského objetí, čímž upevnil její postavení coby evropské velmoci. Posledních 20 let 17. století měla Ludvíkova Francie v kontinentální Evropě sotva nějakou vojenskou konkurenci. Jestliže Francie v roce 1660 disponovala všeho vsudy 2 válečnými loděmi, pak nejpозději od Nimwegenského míru 1678–79 dominovala rovněž na moři. Vnitropoliticky znovuposílil vliv katolické církve (*la France touto catholique*), současně se však pokoušel tlumit moc papeže. Tvrdě pronásledoval francouzské protestanty (*huguenoty*), kteří masově emigrovali do Holandska, Pruska, Anglie a Severní Ameriky. Francie se za jeho vlády stala kulturním centrem Evropy; francouzština sloužila v 17. a 18. stol. vybraným a diplomatickým kruhům jako dorozumívací jazyk; ruská šlechta např. převzala francouzské mravy a hovořila více francouzsky než rusky. Ludvík po sobě zanechal nejbohatší království Evropy, po Holandsku s nejvyšší úrovní blahobytu. – p.v.

oceány. Těžiště Evropy, které bylo nejprve ve Středoze-
ním moři a pak kolísalo mezi mořem Středoze-
mním a Bal-
tickým, začalo se přesouvat za obrovské plochy oceánu.
Ani Říše, ani Itálie, které měly stále co dělat s tureckým
nebezpečím, neměly na tomto vývoji podílu. Oceánské
prodloužení Evropy se stalo záležitostí zemí západních —
Portugalska, Španělska, Francie, Anglie a Holandska. Dů-
sledek a vrchol tohoto vývoje je devatenácté století a hege-
monie Anglie. Tehdy v Německu s velkou lítostí shledávají,
že Říše zanechala jako dědictví po sobě nemožnou tříšť
státečků — před válkami napoleonskými více než tři set —
a že zatímco západní země rychle bohatnou ze zámo-
ří a budují impéria každým rokem o tisíce kilometrů se
zvětšující, Německo a s ním Itálie se zmítají v naprosté
bezmocnosti. Celé osmnácté a devatenácté století musí
Německo věnovat svému sjednocení. A když se sjednocení
podaří, koloniální svět je už takřka rozebrán a střední Ev-
ropa, od Německa až po Itálii, je bez životního zámořské-
ho prostoru. Není proto divu, že někteří němečtí dějepisci
hořce žalují na dědictví Říše, jež se projevilo kaleidosko-
pickou roztržitostí severu a středu Evropy, a litují, že
pro velký císařský sen a pro neúnosný ideál evropského
řádu byla opomenuta vhodná doba vybudovat silný stát
národní ještě dříve, než přišla příležitost oceánská (VON
SYBEL, DIETRICH SCHÄFER a GEORG VON BELOW). Jsou na-
kloněni podceňovat ono obrovské civilizační dílo, které
Říše převzetím myšlenky a poslání impéria římského vy-
konala v Evropě, otevřevši ji pro civilisaci, jak to skvěle
vylíčili dějepisci GIESEBRECHT, HAMPE, HALLER, FICKER,
Angličan BRYCE a jiní.

Odpověď na tento spor začíná dávat teprve doba nynější.
Zde opět jednou je nutno se odpoutat od dějinných detailů
a vidět věci v jejich velkých dějinných liniích.

A tu se nám začíná objevovat cosi jako veliký záměr Prozřetelnosti.

Dostává se nám odpovědi na mnohé dosud zneklidňující: Proč?

Střední Evropa byla odsunuta od příležitosti oceánské, aby mohla zasáhnout rozhodujícím způsobem teprve v době, kdy oceánská příležitost se zvrátila ve velké nebezpečí Evropy.

Střední Evropa se uplatňuje ve chvíli, kdy Anglie posunula evropské těžiště za oceány a kdy evropský člověk měl být obětován člověku zámořskému.

Německo promeškalo dobu oceánských galér a parníků, poněvadž je Prozřetelnost uchovala do doby lodí létajících, aeroplánů a vzducholodí.

Odstrčila je od vlády nad prostory mořskými, aby je povolala do doby vlády nad prostory kontinentálními.

Schraňovala její síly a um na dobu, kdy současně s nebezpečím oceánským vyrostlo nebezpečí nové, pro Evropu stejně ničivé. Z velkých asijských plánů hrozí Evropě stepní bolševické nebezpečí. Zase jednou je potřeba postavit velký evropský val proti Východu. Německu s Itálií bylo svěřeno vedení při tomto velkém úkolu.

Německu nebylo dovoleno uplatnit se v době národních států, poněvadž je Prozřetelnost určila pro dobu překonání úzce sobeckých zájmů států národních novým řádem evropským. Vyvolila je pro dobu nového evropského společenství národů, které může s pýchou navázat na slavné období KARLA VELIKÉHO a saských císařů.

Heroická doba středověké Říše byla jen přípravou, jen prvním pokusem Prozřetelnosti, jen laboratorním stadiem říšské myšlenky. Byla, chcete-li, květem, který byl opylen a uschl, a z oplodněného semeníku se sesypalo ovoce, které teprve nyní slibuje dozrát do zázračné sladkosti a lahodnosti.

Všem evropským národům se naskýtá velká příležitost k rozmachu, jaký ochutnaly už v době slávy Říše středověké. Také tentokráte přichází Říše tak nečekaně jako za KARLA VELIKÉHO a za OTTY I. Také tentokráte kvůli této náhlosti možno mluvit o zázraku. Také tentokráte je třeba od Němců heroického sebezapření, aby od cílů čistě národních přešli k cílům evropským. Ale slavná evropská minulost germánských králů je jim závazkem a jistě se ukáží hodnými nového velkého poslání, ke kterému je Prozřetelnost vyvolila. Obětují svůj cíl čistě národní, jako ostatní národové obětují svou „*cara libertas*“.

Se Západem nebo Východem?

Mythus slovanské protiříše

Jedním z historických mythů, který zvláště v poslední době působí mnoho zla, poněvadž nám odnímá možnost vidět věci ve skutečné hodnotě, je mythus cyrilometodějský a s ním spojený mythus říše Velkomoravské.

Mythus cyrilometodějský blouzní o možnosti samostatné všeslovanské kultury a civilisace, kdyby se bylo dílo obou věrozvěstů zachovalo. Mythus říše Velkomoravské kreslí před očima fata morgánu spojených národů slovanských, které mohly učinit zbytečnou Svatou říši římskou národa německého.

Otcem obou mythů je protiněmecká myšlenka, jak ji přinášela zahraniční politika 19. století. Nepřekvapí, že jsou oba naznačeny už u PALACKÉHO a nepřekvapí ani, že na obou mythech spolupracovali i Francouzi.

A. LAPÔTRE, autor jinak skvělé knihy *L'Europe et le Saint- Siège á l'époque carolingienne*¹⁰⁶, vyslovil jádra obou mythů ještě zřetelněji než naši historikové. Pokud jde o církevní stránku mythu, vyjadřuje ji těmito slovy: „Svatá stolice si jistě nijak neskrývala, že zasadí tvrdou ránu vlivu německému, když posvěcovala svou nejvyšší autoritou užívání liturgie v jazyce slovanském. Nemohla nevidět, že zavedení národního tohoto ritu nevyhnutelně

106 Evropa a Svatá stolice v době Karlovců, 1895.

privedí, že v zemích slovanských zmizí kněžstvo cizí a že tak politická vláda německá přijde o svého nejlepšího pomocníka ve vládě náboženské.“ Na tuto myšlenku ovšem sotva mohl připadnout kterýkoliv papež, jehož hlavní oporou proti stále ještě mohutnému vlivu byzantskému byla a mohla být jen silná Německá říše a tehdy ještě nebylo v zájmu papežů ji oslabovat, i když už v nejedné záležitosti vystupovali papežové jako konkurenti císařů. Také v nejstarší naší kronice, KRISTIÁNOVĚ¹⁰⁷, přiměla docela jiná pohnutka papeže k velkému privilegii, které bylo uděleno církvi moravské. CYRIL¹⁰⁸ před papežem vyhraje svou žádost, když se chopí žaltáře¹⁰⁹ a přečte z něho veřejně verš žalmistů, v kterém se praví: *„Všeliký duch chval Hospodina.“* A poukazuje na ten verš, dí: *„Má-li Hospodina chváliti všeliký duch, proč mně, otcové vyvolení,*

107 Kristiánova legenda je latinský spis o počátcích křesťanství a prvních českých světcích; její pravost je dodnes předmětem sporů a nebyla vědecky prokázána, stejně jako skutečná identita jejího autora. Patří k nejdůležitějším zdrojům – v některých oblastech je zdrojem jediným – poznání raného českého státu, resp. prvních zmínek o něm. Etnické souvislosti z ní nelze dovodit, neboť je psána latinsky. Sama sebe datuje do konce 10. století. Její nejstarší rukopisy však pochází ze století dvanáctého. Ostatní texty pocházejí převážně z období 14.–15. století. – p.v.

108 Svatý Cyril (826 nebo 827–869), původním jménem Konstantinos, byl významný byzantský teolog, filosof a diplomat, mladší bratr sv. Metoděje. Oba jsou označováni za apoštoly Slovanů; jsou také patrony Moravy. Již v 17 letech se mu dostalo prvotřídního vzdělání (filosofie, gramatika, rétorika, hudba, aritmetika, geografie a astronomie). Kromě své mateřské řečtiny hovořil také staroslověnsky, později se naučil latinu, syrštinu a hebrejštinu. Na požádání knížete Rastislava jej císař Michael III. vyzval k šíření křesťanství na Moravě. Kromě prvních překladů náboženských textů přinesli jakožto zástupci řecko-byzantské odnože křesťanství taktéž symbol byzantského dvojitého kříže (jenž má např. Slovensko ve státním znaku). Prosadili u papeže zavedení nového bohoslužebného jazyka, tzv. „staré církevní slovanštiny“, o jejímž původu a historii není ve skutečnosti téměř nic známo. Jazykověda pouze „předpokládá“, že byla jednou z vývojových větví praslovanštiny, „jejíž hypotetická podoba se rekonstruuje srovnáváním slovanských i neslovanských jazyků“ (cs Wikipedia). – p.v.

109 Jako žaltář se označuje kniha obsahující žalmy. – p.v.

bráníte zpívati mši slovansky a jiné věci ze znění latinského nebo řeckého v jejich řeč převáděti? Kdybych byl mohl nějak prospěti národu tomu latinou neb řečtinou jako národům jiným, nikterak bych se toho nebyl odvažoval. Ale pozoruje, že lid ten bude tvrdé šíje a nadobro nevědomý a neznalý cest božích, na tuto jedinou myšlenku Bohem všemohoucím v srdci vnuknutou jsem připadl, kterou též přemnoho jsem mu jich získal. Protož mi promiňte, otcové a páni, praví i blažený Pavel Apoštol, učitel národů, v listě ke Korintským: „Jazyky mluvíti nebraňte!“ Tu oni slyšíce to a divíce se víře muže tak statečného, autoritou svou ustanoví a potvrzují, aby se řečí tou v oněch krajinách mše i ostatní hodinky kanonické zpívaly.“

V tom všem, jak vidno, není ani vzdálený dech nějaké myšlenky protiněmecké, jež by mohla být na místě u papežů teprve dvě až tři sta let později, v dobách velikého soupeření papežů s císaři o vládu nad Svatou říší římskou národa německého. A jestliže papež učinil panónské biskupství — jako později i maďarské — přímým lénem papežským a vyňal je z pravomoci jihoněmeckých stolic arcibiskupských, pak mu šlo nejvýše jen o vlastní příjmy, jež tehdy ještě nebyly dost velké, a nikoli o politické oslabování Říše.

LAPÔTRE také vyslovuje jádro myšlenky slovanského společenství, jež na tomto podkladě mohlo vyrůst, nalézáje pro to výraz tak blouznivý, jaký by slušel jen panslavistickému romantikovi: „Bylo opravdu nevyhnutelné, říká, že přitažlivost nového národního kultu, zasazeného jednou v jednom koutu země slovanské, získávala by ponenáhlu okolní kmeny téže rasy. Mohlo by se říci vpravdě, že ač scházelo rukou lidských, vítr s hor moravských a ptáci z rovin dunajských byly by zanesli všude sémě slova osvobozujícího.“

Naši dějepisci, vyrůstající všichni pod tímtéž vlivem protiněmeckého napětí, společného nám s Francouzi, jsou jako fascinováni touto myšlenkou. Polský BOLESŁAV CHRABRÝ je například také jedním nositelem nové říše Velkomoravské, která měla nahradit říši Německou. Po té stránce je téměř groteskní sledovat, jak jinak objektivní vědec V. NOVOTNÝ kárá naše přemyslovské panovníky, že pro tuto myšlenku devatenáctého století neměli ve století desátém a jedenáctém pochopení. Největším šířitelem obou mytů se stal jinak znamenitý vědec profesor V. CHALOUPECKÝ, který ideál říše Velkomoravské a civilisace slovanské podkládá i PŘEMYSLU OTAKAROVII. i německému císaři a králi českému KARLU IV. Nejblouznivěji pak mythus slovanské civilisace a Velkomoravské říše vyslovil v VI. dílu selské epopeje *Naši* Josef HOLEČEK.

Oba myty svádějí dokonce k tomu, abychom viděli svůj „*dějinný úděl v zápase s kulturou západní*“, jak to vyslovil HOLEČEK. To je formulace, která nás přivádí na opačný pól dějinné pravdy. Boj proti němu je proto jedním z nejdůležitějších úkolů. První jej zahájil svou statečnou knihou *Válka Čechů s Němci* Emanuel RÁDL, ale, bohužel, zůstal až dosud osamocen.

*

Deváté století je dobou značné náboženské krise. Minulá století mu odkázala obrazoborecký spor, jehož vyřešení ve prospěch ctění obrazů bylo rozhodující pro možnost pokřestění celého severu a východu evropského, věřícího v bůžky a v jejich podoby. A sotva tento spor je urovnán, řeší se další problém: Má-li každý kmen — o národech tehdy ještě nemůže být řeči — pěstovat křesťanství ve vlastním jazyce či v jednom nebo třech jazycích mezinárodních. Představme si, že by zvítězila původní koncepce papeže

HADRIANA II.¹¹⁰ a že by Řím dovolil každému kmenu jeho vlastní jazyk. Byl k tomu ostatně jen krůček. Na Východě se stalo už zvykem, že se mohla mše sloužit stejně persky jako řecky, arménsky jako syrsky, gruzínsky jako koptsky. V Anglii se v tu dobu části písma svatého překládají do anglosaštiny a bible už dávno byla přeložena do gótštiny (Wulfila). V německých zemích se objevují básníci, kteří ve svém jazyce přebásňují Nový zákon (*Heliand* a *Evangelienbuch* Otfridův), píší ve svém jazyce vyznání víry, modlitby a formule církevní. „*Nyní mnohý muž činí pokus, píše ve své řeči a má naspěch, aby povznesl svůj národ; proč by se měli Frankové tomu vyhýbati a nepočítí po fransku opěvovati slávu Boží,*“ říká v předmluvě ke svému evangeliáři OTFRIED, dovolávaje se zřejmě mise moravské. Němci nejsou proti tomu, aby i jiní národové uctívali Boha ve svém jazyku, jak svědčí usnesení synodu frankfurtského z roku 795, jež zní: „*Aby nikdo nevěřil, že k Bohu jest dovoleno modliti se jen ve třech řečech (latinsky, řecky a hebrejsky, podle řečí na kříži), protože v každém jazyce lze Boha ctíti a člověk v každém jazyce dojde vyslyšení, jestliže se za spravedlivou věc modlí.*“ Nechybělo tedy mnoho a Řím vládl nad organizací, která by byla podobná věži babylonské a nikdy by se nezvládla.

Zůstane nehynoucím pomníkem velké státnické koncepce německého národa, že se všemi silami zasadil o to, aby církevní organizace zůstala evropskou a měla svůj jediný církevní jazyk, i když nebyl německý. Vždyť co povzneslo tehdy barbarskou Evropu na první stupeň civilisace, bylo to, že se jí prostřednictvím církevního jazyka latinského dostalo také celé předchozí skvělé civilisace římské i všech

110 Hadrian II. (792–872) pocházel ze vznešeného římského rodu. Platil za smířlivého papeže. Když byl ještě obyčejným prelátem, byl ženat. Krátce po uvedení na papežský stolec byly jeho choť s dcerou zavražděny příbuzným dřívějším vzdoropapeže Anastasia III. – p.v.

plodů jejího ducha. Čím by byla Evropa bez ní? Mohly národy růst jen ze své vlastní podstaty? Stačilo pár hrdinských zpěvů a pohanské zaklínací formule, vedle překladů Starého a Nového zákona, aby vytvořily duchy tak subtilní jako je náš český HERODOT, kronikář KOSMAS, duch zjemnělý klasickou četbou? Bylo by se utvořilo ono velké společenství evropských národů, které zrodilo společným úsilím společnou evropskou kulturu, o jaké podávají svědectví majestátní románské dómy, velkolepé gotické katedrály a o kouzlu života hovořící chrámy barokní?

Je aktem piety k prvnímu průkopníku správného nazírání, vycházejícího z jiných hledisek než katolických, když ocitujeme z knihy Emanuela RÁDLA jeden soubor jeho dokladů podle citátů z knihy C. H. ROBINSONA¹¹¹. V oněch dobách kmenové rozdrobenosti byli misionáři energickými propagátory celoevropské ideologie, založené na latinské jako na dědictví klasické vzdělanosti a jako na dorozumívacím jazyku mezi vzdělanci. Evropanství misionářů, na rozdíl od lokálnosti pohanských kultur, jest mu vynikajícím rysem oné doby. Věc dosvědčuje příklady: „*Velkým misionářem francouzským byl svatý Martin. Pocházel z dnešního Maďarska, stal se biskupem v Tours a celá střední Francie byla poté polem jeho misionářské činnosti; všude kázal s velkým úspěchem — neznaje domácí řeči: kázal latinsky. Velkým misionářem pro Skotsko byl Columba, Irčan; vůdcem misionářů do Anglie byl Říman Augustin; měl s sebou tlumočníky. Větším a úspěšnějším misionářem v Anglii však byl Aidan. Historik o něm vypravuje: „Protože Aidan uměl jen málo anglicky, tlumočil jeho řeč jeho soudruh, když kázal svým pánům a sluhům.“*“ V Bavorsku až do konce VIII. století biskupové, z nichž někteří neměli pravidelných diecézí, byli cizinci (také patron Bavorska sv.

111 C.H. Robinson: *The Conversion of Europe*.

EMMERAN¹¹², náš JIMRAM, byl cizinec z Akvitánie — pozn. autora) a byli konsekrováni¹¹³ mimo Bavorsko. Veliký apoštol německý, svatý Bonifác, byl Anglosas z Anglie. Na stará kolena, když přehlížel svou činnost pro Němce, psal kaplanovi krále Pipina, aby, až umře, jeho soudruzi misionáři byli podporováni, „*neboť skoro všichni jsou cizinci.*“ Pro náladu misionářů v oněch dobách jsou příznačná slova, kterými odbyl SEVERINUS, misionář v dnešním Rakousku, otázku, z které země přichází: „*Jaký prospěch má z toho služebník Boží, jestliže jmenuje svou vlast, leda že se chlubí... Víš-li, že já, člověk nehodný, opravdu toužím po nebeském království, nač potřebuješ znáti ten pozemský kraj, na který se mě ptáš? Věď, že Bůh, jenž tebe určil na kněžství, poručil mi, abych přebýval mezi těmi, kdo jsou obroženi mnoha nebezpečnostvými.*“

Snad bude divné, jak je možno, aby slovo Boží účinně hlásali lidé mluvící jen cizím jazykem. Záhada není tak velická. Nesmíme zapomínat, že mimo Gallii celé Porýní a celé Podunají jižně od Čech bylo mohutně zasaženo civilisací římskou a že Mainz bylo kdysi Moguntium, z čehož je naše Mohuč, že Regensburg byl Ratisbona (naše Řezno) a že tato města, a s nimi jiná, byla založena Římany a římsky mluvící občané se tam uchovali i po germánském stěhování národů. A křesťanství se nešířilo mezi lidem venkovským,

112 Jimram z Řezna (dat. nar. neznámé –62), psán také jako *Emmeramus*, *Emmeran*, *Emeran*, *Heimrammi*, *Haimeran*, *Heimeran* nebo *Haimbram*, byl misijním biskupem franského původu, který hlásal evangelium v Bavorsku. Svatý Jimram byl uctíván i v českých zemích, neboť Čechy až do založení pražského biskupství roku 973 byly součástí řezenské diecéze. Slovanské redakce životopisu svatého Václava naznačují, že kníže mu chtěl zasvětit kostel na Pražském hradě (nově postavená rotunda byla ovšem zasvěcena sv. Vítu) a že se mu osobně zaslíbil. Jako český patron je Jimram vzýván v jedné z homilií tzv. Opatovického homiliáře pocházející asi z 11. století. – p.v.

113 Svěcení (neboli konsekrace) je v náboženství slavnostní vyčlenění někoho nebo něčeho k liturgické službě nebo bohoslužebnému účelu. – p.v.

nýbrž, pokud jde o severní a západní Evropu, mezi obyvatelstvem městským a mezi knížaty a vévody. Šířilo se shora a ne zespodu. A jak uvidíme později, jeho náboženský obsah byl velmi realisticky spjat s poměry společenskými.

Ale mezi lidem byla zajištěna působnost tím, že si misionáři vzdělávali synky z lidu, kteří pak lidu kázali ve vlastním jazyce. Ostatně mnozí misionáři dříve než se vydali na misii, naučili se řeči toho národa, ke kterému šli kázat. *„Tak víme ku příkladu z druhého století“* — praví A. NAEGLÉ v *Kirchengeschichte Boehmens* — že *„Asiat Ireneus musel kázat v Gallii keltsky. O svatém Gallovi, rozeném Irčanu a žijícím v sedmém století, máme věrohodnou zprávu, že ovládal alemanskou řeč a od svého učitele Columbana dostal výslovný příkaz kázat v této řeči lidu. Totéž čteme o Iroskotovi Kiliánovi a rozeném Anglosasovi svatém Bonifácovi, kteří kázali na území íránském, i když citované prameny nejsou zvláště věrohodné, že ovládali řeč německou. Že apoštol Němců znal dostatečně řeč, o tom se jistě nedá pochybovat. Tam, kde misionáři vstoupili na cizí půdu bez dostatečné znalosti řeči, snažili se mluvit prostřednictvím tlumočnicků... Vážná snaha, věnovaná v četných církevních synodálních ustanoveních a v královských kapitulariích lidovému kázání v řeči domácí v obci, vede nezbytně k závěru, že potřeba ovládati cizí jazyk byla v tehdejších dobře organisovaných snahách misijních ještě mnohem silněji pocítována.“* Že také u nás se kázalo česky, na to poukazuje okolnost, že u prvních německých biskupů v Praze šlo téměř vždy o Němce, kteří uměli česky, jak nám sděluje KOSMAS. A v takzvaných *Památkách Freisingerských* máme uchovánu modlitbu zpovědní, rozjímání o zpovědi a formuli zpovědní z 10.—11. stol. v jazyce slovanském, které jsou přeloženy z latiny. Ostatně i náš Otčenáš svými latinismy (ale zbav nás ode zlého) je svědectvím, že západ-

ní církev nebyla uzavřena domácí řeči, jakmile šlo o pronikání mezi širší lid.

Byl by tedy omyl představovat si, že latina byla jazykem výlučným. V ní se pouze konala mše a několik jiných obřadů, které působily na lidi nikoli srozumitelností slov, nýbrž magikou úkonů. Vyvolávaly jen mystickou náladu a k té cizí řeč svou tajemností spíše přispívala. (Rádl.)

Tím, že jsme přijali latinskou řeč jako jazyk církevní, získali naši vzdělanci rázem celou římskou civilizaci jako stále přístupný vzor. Přitom se středověcí vzdělanci nespojovali jen latinou, ale ovládali i řečtinu aspoň pasivně. Na žádném slovanském národu, který přijal liturgii slovanskou, není vidět, že by jí otevřel pojednou brány k nějaké svérázné domácí kultuře. Řeč a písmo je jen nástroj, kultura je cosi nad ně. A kde domácí kultury nebylo, nemohlo ji také písmo uchovat.

*

RÁDL tvrdí, že tehdy šlo o to, zda se přikloníme ke křesťanství pravoslavnému nebo ke katolickému, západnímu. V tom nemá zcela pravdu. Tehdy jsme ještě na této křižovatce nestáli, i když snad pozdější důsledky mohly k tomu vésti. CYRIL a METODĚJ pocházeli sice z Byzance, ale poslušní byli Říma. Šlo tehdy o to, zda bude říše Velkomoravská závislá na papeži přímo, jako později např. království uherské nebo španělské, či zda bude k Římu patřit prostřednictvím Franské říše. Ale používání slovanské liturgie, které se ujalo u Bulharů a mnohem později u Rusů, bylo by přece nakonec vedlo ke stejné církevní organizaci, jaká byla u Řeků, Bulharů a Rusů.

A tu je třeba říci si něco o základním rozdílu církve východní a západní. Na Východě vzniklo křesťanství jako jednobožství v protikladu k pohanskému mnohobožství. Žilo

uprostřed jádra říše římské ve složité státní a společenské organizaci a uprostřed duchů vysoké kultury. Dostalo se mu brzy soupeře v islámu, který ještě více zdůraznil jednobožství a na křesťanství s jeho božskou trojicí útočil jako na pozůstatek pohanského mnohobožství. Proto byl Východ zapleten do theologických hádek o jedinství trojice a tyto disputace ovšem prostým barbarům v sousedství zůstávaly nesrozumitelné. Mohutný státní aparát, který se udržel jediné v říši byzantské, obstarával všechny potřeby společnosti, tedy i sociální, jako podporování chudých, ošetřování nemocných i správu státní, a odnímal tak od církve všechny sociální a státně-administrativní starosti. Umožnil tím východní církvi, aby vyvinula vlastní jí potom rys mystický. Její zbožní se utíkali do svého nitra. Byl tu proto častým zjevem osamělý poustevník, který se v Rusku zachoval ještě do revoluce bolševické. Mniši východní církve, pokud dovedli vůbec zachovávat vnitřní řád, sídlili nejraději v kláštorech na vysokých pustých skalách, věnujíce se hlavně zbožnému rozjímání.

Docela jinou cestou šla církev západní. Za stěhování národů se úplně rozpadla státní organizace a nezbylo tu nic jiného než organizace církevní. A na ní bylo, aby převzala všechny ty funkce, které stát už zastávat nemohl, poněvadž byl buď příliš slabý nebo nebyl vůbec: péči o chudé, péči o nemocné a správu kraje. Přitom bylo nutno žít se z vlastních zdrojů a z vlastní práce. To učinilo z církve organizaci, která víc než k nebi pohlížela k zemi a k lidem. Západní kláštery jsou nejlepším ukazatelem tohoto vývoje. Nejsou společenstvím poustevníků. Jsou to společenstva velmi aktivních sociálních pracovníků, výtečných lékařů a lékárníků, znamenitých místních správců a především nevyrovnatelných kolonizátorů. Evropa je tehdy dobře obdělávána jen v Gallii a v nížinách u velkých řek, pokud

tam sahal římský vliv. Jinak je porostlá lesy a prostoupená bažinami. Mniši, kteří znají vyvinuté zemědělství italské a galské, jsou si vědomi, že nevyužité prostory severní a střední Evropy dají velký užitek, jakmile se počnou obhospodařovat podle všech pravidel tehdejší zemědělské vědy. SVATÝ BENEDIKT z Monte Cassina je naučil, že pro mnicha platí nejen *ora* — modli se, ale také a ještě značněji *labora* — pracuj! To bylo heslo úplně revoluční v tehdejší společnosti, která práci považovala za úděl jen otroků a pod důstojností svobodného člověka, a mělo veliké společenské důsledky.

Byly to tedy kláštery, které první kolonisovaly a pro pokrok zemědělský otevřely západní Evropu. Porýní, jehož středem se stalo Moguntium (Mohuč), a Podunají, jehož středem byla Ratisbona (Řezno), poznaly nejlépe pozhánání klášterů. Vnímaví Přemyslovci si brzy uvědomili, jak mohutnou oporou panovnickovou jsou tito pilní mniši a jak velké bohatství plyne z jejich práce. Proto je záhy volali do země. A povolávají je z onoho bohatého klášterního podhoubí, kterým bylo Porýní a Podunají. Jejich zásluhou se otevřela naše země novému zemědělství a novým pracím řemeslnickým, které se v kláštorech rovněž intensivně pěstovaly.

*

Kláštery představovaly jakýsi středověký amerikanismus. „*Zmocnit se zemědělsky pralesa, do něhož dosud noha nevkročila, je věru nejtěžší práce pro lidskou ruku,*“ praví A. SCHMIDTMAYER, z něhož citujeme líčení kolonizační práce klášterů u nás. „*Zde se s malými prostředky nedalo mnoho dosáhnouti, nýbrž bylo nutno vynaložiti mnoho peněz, nežli bylo vidět první užitek; bylo k tomu třeba odvahy, ba nadšení, aby se neumdlelo při námaze, a konečně pak*

bylo třeba zvláštního spojení a zkušeností, aby byla práce řádně organisována a rozdělena. Dnes bychom řekli, že to byl úkol pro velkopodnik a ne pro jednotlivého dřevorubce. Středověk měl své zdatné velkopodniky pro otevření pralesů — kláštery.

Postup byl takovýto: Pán země nebo velký majitel půdy věnoval nejprve pozemek. Často byla to už orná půda, často liduprázdný prales. V zemi řídce obydlené půda měla jen málo ceny, v každém případě padala méně na váhu než peníze a práce, které mniši teprve museli vynaložit, aby ji proměnili v půdu pečlivě obdělávanou. Často šlo o neobyčejně rozlehlé pozemky, které byly přiděleny.

Po slavnostně prohlášeném darování mateřský klášter určil opata a první mnichy pro nové založení. Uvažovalo se přitom pečlivě a vybíral se pro každé místo správný muž. Neboť mniši tvořili současně jakýsi druh technického kolegia, ve kterém musel být každý obor zastoupen zvláštním mistrem. Bylo třeba zkušeného architekta, vyzkoušeného hospodáře, lesníka a rybníkáře, znalce ve vysušování bažin. Mnohdy se posílali napřed zkušení mniši, aby se postarali o první těžký začátek. Tak přichází r. 1142 opat Eberwin z kláštera Steinfurtského v Porýní a zakládá klášter Strahovský v Praze. Když jsou hotovy dřevěné stavby pro první ubytování mnichů, vrátí se opět domů a předá vedení svému spolubratru Gozzovi jakožto prvnímu opatovi.

Když byli vybráni a povoláni opat a mniši, započato s prací. Najmou se domácí síly a zaučí, les se vymýťtí, vhodné, s sebou přinesené nástroje umožní teprve tento těžký podnik. Ze dřeva vznikají první stavení a první kostelíček. Současně se odkrývají kamenné lomy a budovy se obklopí pevnými zdmi. Mnozí mniši přicházejí přece z Porýní, kde už se dovedou stavět mohutné románské chrámy se smělou klenbou.

V Čechách bylo nutno se spokojit se skromnějšími rozměry, ale velké vzory jimi přece prohlédávají.

Na klášterní kostel se přimykají celý mnichův, refektorium (jídlna) a hospodářské budovy. Vždy rozměrnější jsou stodoly a chlévy, poněvadž mniši znají už nový, výnosnější způsob obdělávání půdy, hospodářství trojpolní. Zakládají ovocné zahrady a z Porýní přesazují révu, kterou tam zanechali Římané, také nyní do Čech a Moravy. Zařizují se rybníky, aby se v nich pěstoval chutný výběr pro zbožné křesťanské dni postní. Klášter tepelský má sám čtyřicet jezer a rybníků. Hospodářské těleso vedené mnichy je každým rokem větší, řemeslníci a služební lid se usazují vně klášterních zdí a duchovní založení se stává jádrem vesnice nebo města.

Tak jsou tito mniši nositeli nových hospodářských způsobů činnosti. Ale přes čilý výdělečný smysl, snažící se ustavičně klášterní majetek zvětšovat, není nijak udušen duchovní život uvnitř klášterních zdí. Naopak, celý vystupňovaný blahobyt zdá se žádat jen k tomu, aby byly podporovány umění a vědy a vše, co povznáší člověka nad obyčejný pracovní den. Kláštery byly posledními útočišti klasického písemnictví; i když dosud nebyl k tomu čas zralý, aby se vniklo hlouběji do jeho smyslu, zachovaly je přesto před zánikem. S mravenčí pílí jsou staří římsí autoři znovu a znovu opisováni; mít pozoruhodnou knihovnu patřilo k největší pýše opatství. Rukopisy byly ozdobovány jemnými drobnokresbami.“

Někteří naši dějepisci přicházejí k názoru, že do 13. století bylo u nás vcelku málo klášterní kolonizační práce. Soudí tak z toho, že věnovací listiny celkem zřídka uvádějí les, nejčastěji však celé dědiny jako základ jmění klášterů. Nechceme usuzovat sami, kolik je na tomto tvrzení pravdy a zda tento závěr je při nedostatku pramenů oprávněný. Ale i kdyby tomu tak bylo, pak i tam, kde majetek klášterů

pozůstával již z dědin a pozemků již dříve obdělávaných, zbýval tu pro kláštery ještě velký okruh kolonisační práce. Kláštery přinášejí ze Západu racionální velkostatkářské hospodaření, dovedou pole zlepšovat, odvodňovat nebo suché zavodňovat, organisovat polní práci, zakládat a pěstovat zahrady, zavádět nové druhy dobytka a plodin a podobně. Tím z pozemků, které jen tak tak uživily své osadníky dřívejší, učiní výnosné hospodářství, které uživí celý klášter a dědinám pomáhá, aby zvětšovaly svou výživovací výměru a tím svůj životní prostor.

Kláštery jsou první kolonisační etapou ve středověku, po které přišla pak etapa soukromého zakládání vesnic s pomocí povolaných cizinců a zakládání měst královských a soukromých. Kam až tato středověká kolonisace klášterní a městská pokročila, tam pronikla „západní kultura“. Kde se zastavila, tam zůstal orient a stepi, tam zůstala krajina, která jak svou půdou, tak svými lidmi volá teprve po kolonisaci. Tím, že jsme se přiklonili k Říši a západní církvi latinské, byli jsme kolonisováni už před sedmi sty lety a vyšli z této kolonisační pece jako národ nový, národ moderní, národ, který ve všech oborech lidské činnosti se může měřit s kterýmkoliv kulturním národem. Máme nyní v sobě schopnosti sami kolonisovat. Kdybychom byli zůstali u cyrilometodějství a dostali se s ním nakonec do okruhu bezkrevné a upadající byzantské civilisace, byli bychom kolonisováni teprve nyní, jako teprve nyní čeká na kolonisaci Balkán a slovanský Východ.

*

Tvůrci mythu říše Velkomoravské si představují, že tu byla dějinná chvíle, kdy všechny slovanské kmeny nebo národy mohly vytvořit velikou říši, která mohla být protiváhou Svaté říše římské národa německého.

Ale nestačí vytvořit jenom velké impérium. Takovým impériem byla říše Velkomoravská, byla jím do jisté míry říše BOLESLAVA II., sahající až k hranicím Kyjevského knížectví a až po Váh a Dunaj, a přiblížilo se značně k této představě impérium polského BOLESLAVA CHRABŘÉHO. Ale už starý kronikář byzantský vystihl nejlépe slabinu podobných státních útvarů, když zapsal pověst o prutech SVATOPLUKOVÝCH. Nedostatek kázně byl jedním z hlavních rysů tehdejší slovanské společnosti. MAURICIUS o Slovanech napsal: *„Žádných rozkazů neposlouchají a mezi sebou stále se sváří a se nenávidí“*, u Germánů dávno předtím TACITUS vyzvedává jako jejich velkou ctnost: *„Chrániti a hájiti vůdce, i všechny skutky osobní řídití k jeho chvále mají za nejsvětější povinnost.“* S onou věčnou odstředivou silou u Slovanů se říše zakládat nedaly. A tím méně v době, kdy celé kmeny na sebe žárlily anebo kdy z feudálních pánů každý sám o sobě se považoval za tesaného z vladařského dřeva.

Ostatně ani kázeň by sama nebyla stačila. Myšlenka říše se na Západě obnovuje ve chvíli, kdy se rodí a kořeny zapouští systém feudální. Feudálové přísahají věrnost svému císaři, ale císař v primitivní společnosti nemá dostatečný vládní aparát, aby své poddané mohl kontrolovat a donucovat stále k poslušnosti. Jen církev je pozůstatkem universálního aparátu říše římské a jakmile se jednou spjal osud císařství s církví, úspěch byl zajištěn. Církev se stala císařovým vládním aparátem. Vykonávala služby císařovy dvorské kanceláře, byla císařovými buňkami ve všech krajích, vychovávala mu a dodávala zdatné úředníky a tvořila administrativní páteř říše.

Také východní církev přebírala sice na sebe mnohé vladařovy starosti, alespoň u nově získaných knížat, jako u Bulharů nebo Rusů. Ale to, co zaručovalo úspěch Říše

římské národa německého na Západě proti každému pokusu o nějakou východní slovanskou říši, byla větší zralost společenského vývoje. Na Západě se zrodil feudální systém. Zvykli jsme si uvažovat o feudalismu podle jeho stinných stránek, které vykazoval na konci své existence, ale žádný systém nelze soudit podle jeho období senility, nýbrž je třeba soudit podle jeho doby mužného věku. A zde je nesporné, že feudalismus byl velkým pokrokem proti stavu dřívějšímu. Feudalismus znamenal ve skutečnosti první vývojový proces k vyšším společenským formám z původní protoplasmy kmenové organizace. Je to první dělba práce ve společnosti. A první ústrojí nadkmenové. Tam, kde se k této první dělbě společnosti — vojín a ostatní obyvatelstvo — přikročilo, je další vývoj ve zdravém společenském organismu zaručen. Dělba práce pokračuje, tvoří se zárodky třídy řemeslné a obchodní, zásobující a pečující o pána a vojína, kolem hradů se usazuje podhradí, vznikají zárodky měst. Města jsou pak další, druhou etapou vývoje společnosti. Lenní poměr feudála ke knížeti nebo císařovi země zajišťuje spolupráci krajů a je první státní organizací, dostačující v dobách, kdy nákladná a z ústředí placená státní administrativa je nemožná.

Evropa z tohoto hlediska už tehdy vykazuje velký rozdíl mezi Západem a Východem. Na Západě začala diferenciací společenská, bylo dosaženo prvního stupně vývoje. Na barbarském Východě není po tomto vývoji ani stopy. Zatímco Západ rozvinul svůj feudální systém, zůstává Rusko v nerozlišené kmenové společnosti. Společnost tam trvá ve své původní protoplasmě. Později, ve století devatenáctém, chce se dělat přednost z toho, že Rusko nepoznalo feudalismu, ale bylo to neporozumění pravé podstaty společenského růstu. Rusko mělo svou vladařskou družinu a své

kupecké faktorie¹¹⁴, kterým říkalo města, ale to byly cizí útvary, naroubované na národní těleso; strom byl nadále planým, zatímco jen dvě větve dávaly zušlechtěné ovoce. Naproti tomu na Západě byl ušlechtilý druh obsažen v jádře samém, rostl od kořene.

Byzanc, která ovládala barbarský Východ, se vyvíjela opačně než evropský Západ. Ten při bouřích v dobách stěhování národů a za nárazů arabské vlny došel i s Římem na dno své organisace. Města na jihu a na západě odumřela, a pokud zůstala, stala se zemědělskými osadami. Na této cestě dolů setkala se civilisace římská s kmenovou organizací germánskou a v jejím lůně dřímala tak dlouho, než se v ní probudil nový životní kvas. Vzestup potom šel od primitivního ke složitějšímu. Na Východě tomu bylo jinak. Byzanc si uchovala složitou imperiální organizaci i po stěhování národů a dlouho s ní odolávala bouřím dob. Ale pod nepříznivými údery událostí byla nucena přizpůsobovat svou organizaci potřebám doby, a tu vidíme podivuhodný vývoj od složitého k primitivnímu. Zatímco Západ šel normálním vývojem od kmenové organisace k feudalismu a od něho k organizaci městské a nakonec pak národní, Byzanc sestupovala od organisace imperiální k organizaci národní, od kultury latinské ke kultuře řecké, potom od národní stavby k útvaru městskému — příklad polo-samostatných Benátek — a nakonec pak k řádu feudálnímu, k němuž je nucena sáhnout, aby při stále prázdné pokladně si zajistila ustavičně ohrožené hranice. Připoutat se k tomuto vývoji od složitého k jednoduchému znamenalo připoutat se k něčemu, co bylo tak úplně rozdílné od vlastního vývoje vzhůru, že plodné působení bylo vyloučeno.

114 Faktorie je pobočka obchodní společnosti v cizí zemi, mnohdy opevněná obchodní osada. - p.v.

V duchovní oblasti je tomu nejinak. I tam jde Byzanc od složitého k jednoduchému, zatímco Západ roste od jednoduchého k složitému. Třeba jenom srovnat panónské legendy o CYRILU a METODĚJOVI s legendami latinskými o SVATÉM VÁCLAVOVI a SVATÉM VOJTĚCHOVI, abychom si uvědomili rozdíl duchovní atmosféry. Kdežto v byzantsky ovlivněných legendách se řeší spory východní scholastiky, barbarům nesrozumitelné, legendy latinské jsou prosté, každému barbaru přístupné, mluví k srdci a ne k intelektu.

Když se naši panovníci připoutávali na evropský Západ, byli si vědomi vnitřní příbuznosti. Západ byl sice vývojově dál než české země, ale všechny mízy ve společenském těle tlačily ke stejnému růstu zde i onde. Na Západě mohli nalézt vzory, jak spojovat kmeny v jeden větší státní celek, tam byl vzor, jak udržovat pohromadě feudální společnost, tam byly vzory nového zemědělství, vhodného pro severní země, tam odtud přicházely nové vzory městské organizace, tam se stejným způsobem usilovalo vytvořit z otrocké zemědělské a řemeslné práce práci svobodnou, tam toho dosáhli dříve než u nás a lákalo to svým příkladem. Přiklonit se k Západu znamenalo přiklonit se k vývoji, připoutat se k Východu znamenalo připoutat se k zapadající hvězdě.

Budoucnost byla v Západu a nikoli ve Východu. Slované mohli založit sebemohutnější říše kmenové i s nadstavbou církve křesťansko-slovanské a nemělo to budoucnosti. Bylo to opakovat jen staré experimenty s říšemi kmenovými, jako byla říše ERMANARICHOVA¹¹⁵, říše ATTILOVA¹¹⁶,

115 Ermanarich (někdy ve 3. stol. – 376) byl král germánského kmeny Greutungů, patřících ke kmenové rodině Východních Gótů. Jeho říše se rozprostírala na území dnešní Ukrajiny; hranice tvořily pravděpodobně řeky Dněstr a Don. Moderní historiografie předpokládá, že vládl říši sahající od Baltského moře k Černému moři, přičemž na východě sahala až k pohoří Ural. – p.v.

116 Attila, přezdívaný „Bič Boží“ (okolo 395–453), byl nejmocnější král hunské říše, krátkodobého státního útvaru ve střední a východní

říše Chazarů nebo Avarů. To vše mohlo vydržet jen určitý historický okamžik, který nutil k soudržnosti, ale když tyto vnější okolnosti ustaly, útvary praskly jako historické mýdlové bubliny. Proto mythus říše Velkomoravské zůstává neuskutečnitelnou ilusí panslavistů, která nám zbytečně zastiňuje pravé vývojové skutečnosti.

*

Jiný velký omyl cyrilometodějského mythu vyslovil Josef HOLEČEK. Uznává, že bychom byli zahynuli, kdybychom se nebyli připojili k Říši německé a náboženství západnímu. Byl to podle něho nutný kompromis, který nás zachránil před úplnou záhubou. Ale k této záchraně přispělo cyrilometodějství, totiž okolnost, že křesťanství nepřišlo k našemu národu jen prostřednictvím Němců, jimž by se byl k své záhubě vzepřel, tak jako to učinili polabští Slované, nýbrž že přišlo též v sympatičtější podobě od východu. Bylo tudíž ochotněji přijato a tím prý měl aspoň na čas náš národ místo dvou nepřátel, Němců a Říma, jen jednoho nepřítele, Němce. Ač se později oba nepřátelé opět proti nám spojili, *„přece již v duchu českém navždy zůstalo něco z té odolnosti, kterou jej zásobilo Kyrilometodějství.“*¹¹⁷

Na mnohem blouznivější vyjádření této myšlenky ukazuje Albert PRAŽÁK, když mluví o Glagolské mši JANÁČKOVĚ připomněl, co vyjádřil básník ZAHRADNÍČEK ve svých Korouhvích: *„Co naznačoval našemu pokolení Janáček hudebně, naznačil Zahradníček slovesně: „kterak Cyril a Metod*

Evropě, který vznikl v souvislosti se stěhováním národů. Jeho centrem bylo území dnešního Maďarska. Hunové pocházeli z centrální Ásie. Jejich původ je nejasný. Podle ustáleného názoru historiků to byli oni, kdo vyhnáním Gótů z východní Evropy iniciovali kolem roku 375 tzv. „stěhování národů“. – p.v.

117 E. Chalupný: *Dílo Josefa Holečka*.

sestupovali jako dva stromy s úpatí Věčna a rozhrnovali temnoty dějin; jak se jejich prostřednictvím blížil k Moravě sám Kristus; a řeky se najednou rozdychtily napájet křtitelnice, báje lámat ratolesti pro oltáře Božího těla, kameny proměňovat se v kříže a chrámy; ze země jak se k nim pomalu zvedaly věže, z lidu vylinuly se stříbrné písně: vše proměnilo se u nás zázračně ode chvíle, co jsme byli chyceni v čerán těchto dvou božských rybářů a chyceni ne mečem a ohněm, ale sítěmi rodného slova, píšťalami mateřštiny. S tímto slovem navždy se sesnoubila naše země, a zůstane s ním sesnoubena na věky, i kdyby sebe více byla její suknice drásána a drána. Nad ní jak v Kristových svítlnách září bděle plamen duší těchto dvou bratří. Kdekoli narazíš na jejich krok, jako by vybuchlo slunce.”

Toto pojetí ukazuje naprostou neznalost počátků křesťanství v Evropě. Je opravdu pozoruhodné, jak málo pozornosti věnovali naši historikové způsobu, jak bylo v Evropě přijímáno křesťanství pohanskou společností. Přijetí křesťanství je pro ně něčím naprosto samozřejmým, co se odbude prostě daty nebo spory o data pokřtěnění toho nebo onoho knížete a hádkami o tom, který kníže byl vlastně prvním křesťanem a přijal-li křest z Moravy nebo z Řezna, a přitom se dodá, že se ještě dlouho zachovaly mezi národem pohanské zvyky. Ale ze všech těchto dat nám uniká, jaký mechanismus při tom skutečně působil.

Je velký omyl HOLEČKŮV a jiných blouznivců, mluvících o demokratičnosti cyrilometodějství, že v oněch stoletích nějak záleželo na tom, jak se ke křesťanství chová prostá masa lidu. Křesťanství nejde do Evropy tou cestou, jakou šlo do mas římského impéria v době císařů. Tenkrát opravdu záleželo na prostém občanu, zda porozumí myšlenkovému a mravnímu obsahu nového slova Božího. Křesťanství tenkrát šlo a rostlo zespoda. Ale to se změ-

nilo od té doby, kdy křesťanství přijal sám císař KONSTANTIN¹¹⁸, a zvláště od té doby, kdy se křesťanství stalo jediným státním náboženstvím. Pak bylo rozšiřováno hlavně shora. Misionáři nechodili kázat do vsí a na trhy, nýbrž první jejich cesta vedla ke knížeti. Jestliže získali pro novou víru knížete, získali tím i celý jeho lid, neboť lid tehdy dělal to, co jeho vládce. U polabských Slovanů bylo právě největší závadou, že jejich pohanský kněz měl větší moc než kníže. U nás např. podle všech známek kněží pohanských vůbec nebylo, a proto byl odpor po získání knížete slabý.

U knížete většinou pak rozhodovalo něco docela jiného než slovo Boží. KONSTANTIN sám se rozhodl pro křesťanství, poněvadž věřil, že křesťanský Bůh mu daroval vítězství nad nepřáteli. Obdobný případ najdeme v počátcích křesťanství u Franků. Franský král CHLODVÍK má za ženu křesťanku; v jeho království žijí ve městech křesťanští biskupové, ale on sám zůstává se svým lidem pohanem, dokud nepřijde k přesvědčení, že mu k vítězství v jedné rozhodující bitvě pomohl křesťanský Bůh. Současně pochopí, že opře-li se o biskupy křesťanské ve městech, má možnost zahájit s jejich pomocí křižácké tažení proti ariánům na jihu a západu Francie, a tak si vytvořit velkou říši. Skutečně dochází tehdy k prvním křižáckým válkám vůbec a vý-

118 Flavius Valerius Constantinus (nar. mezi léty 272 až 285–337), známý také jako Konstantin Veliký, byl od roku 306 římským císařem a od roku 324 až do smrti nezpochybnitelným vládcem celé Římské říše. Konstantinova změna náboženské politiky Římské říše měla zásadní význam nejen pro křesťanství, ale i pro historii pozdní antiky a evropské civilizace vůbec. V roce 313 vydal Edikt milánský, jímž ukončil pronásledování křesťanů a zaručil náboženskou svobodu všem obyvatelům říše. Zprvu uctíváč kultu Neporazitelného Slunce (*Sol Invictus*) začal v dalších letech své vlády křesťanství všestranně podporovat a v roce 325 svolal do města Nikaia první ekumenický koncil. Konstantinovým dalším významným počinem je přemístění centra říše z Říma do Konstantinopole. V roce 324 se rozhodl přesunout sídlo císařské vlády na východ do řeckého města Byzantion, jež bylo v roce 330 slavnostně vysvěceno a přejmenováno na Nova Roma (Nový Řím) a po císařově smrti na Konstantinovo město. – p.v.

sledkem jejich je, že se CHLODVÍK stane zakladatelem moci franské nad celou Gallií. Křesťanští misionáři působili tedy především na ambice králů a ti pochopivše, jaký jim plyne zisk, když se opřou o mocného spojence v Římě — v našem případě o mocného spojence v Říši, císaře — a jeho všeobsáhlou a zkušenou organizaci, dávají se získat.

Misionáři se obvykle obracejí na ty vévody, kteří mají ambici podrobit si samostatné kmeny sousední a spojit je ve větší útvar státní. Křesťanství přichází do Evropy právě v době, kdy vše tíhne k překonání kmenové roztržičnosti. Svým učením jednoho Boha dává křesťanství ctižádostivým knížatům do rukou dobrou duchovní zbraň. Vyznačující se pohanství tím, že každý kmen má více méně svého vlastního boha a bůžky. Myšlenka, že není více bohů pro všechny kmeny a všechny lidi na světě než jen jeden, kácí bohy a bůžky kmenové. Kníže, který přijme první učení křesťanské, přidává ke své zbrojní moci ještě silnou moc duchovní. V Evropě vidíme pozoruhodný zjev, jak křesťanství jde souběžně s tvořením velkých celků národních. Ba, jestli byla vůbec možná říše Německá, objímající veškerý křesťanský svět v Evropě, pak to bylo právě proto, že tehdy ještě bylo v myslích čerstvé revoluční pojetí jednobožství jako něčeho, co je zároveň souznačné s jedinou vládou také zde na zemi.

Tato stránka křesťanské misie je v oné době znamenitě zachycena v Kristiánově legendě o sv. VÁCLAVOVI. Popisuje se tam, jakými důvody působil Metoděj na českého knížete BOŘIVOJE za jeho návštěvy u SVATOPLUKA na Moravě.

„Bořivoj, skvěje se nejkrásnější podobou a květem nejlepšícího mládí, jednou za jistou věcí svou a lidu sobě svěřeného přijel k vojvodovi svému čili králi Svatoplukovi na Moravu a byl od něho laskavě uvítán a na hostinu zároveň s ostatními pozván. Leč nikterak mu nebylo dopřáno místa k se-

dění mezi křesťany, ale po způsobu pohanů před stolem na podlahu mu kázáno se posaditi. Tohoto příkoří se zželelo biskupu Metodějovi i řekl prý mu: „Ach, že ty takový a tak mocný muž nestydíš se odstrčenu býti od stolic knížecích, požívaje sám též důstojnosti vojvodské, ale raději pro ohavnou modloslužbu přeješ si s pasáky na zemi ležeti.“ Tu dí onen: „V jaké vydávám se nebezpečí takovou věcí nebo co dobrého mi přinese obřad křesťanský?“ „Odřekneš-li se,“ praví biskup Metoděj, „model a zlých duchů v nich přebývajících, staneš se pánem pánů svých a všichni nepřátelé podrobeni budou panství tvému a potomstvo tvé denně bude se množiti jako řeka převeliká, v níž se stékají vody rozličných potůčků.“ „Takto-li tomu jest,“ pravil Bořivoj, „nač váhati s pokřtěním?““

„Staneš se pánem pánů svých, všichni nepřátelé budou podrobeni panství tvému, potomstvo tvoje se bude denně množiti“ — to jsou hlavní argumenty, jimiž se působí na knížata a vévody. Spasení duše přidává METODĚJ stejně jako ostatní misionáři až na konec s menším důrazem.

U českých vojvodů k římské moci, která se staví za pokřtěného knížete, přistupuje v tu dobu ještě důležitější moc německého císaře. Kníže, který první přijme křesťanství, má naději, že si bude moci podříditi ostatní kmeny — své nepřátele — radou a organizační zdatností církevní, což znamenalo stálým stykem a oporou císařského dvora. Proto pozorujeme v Čechách jakýsi „run“ knížat a vévodů za křesťanstvím. Už roku 845 se dává v Řeznu pokřtiti 14 českých vévodů. Bohužel, nevíme nic o tom, kteří vévodové to byli a která území jim podléhala. V roce 895 se do stavují do Řezna všichni čeští vévodové i s knížetem SPYTIHNĚVEM a přijímají západní křesťanství a ochranu Říše. Ústřední poloha území knížete Čechů, kmene usedlého na křižovatce zemských stezek, umožnila mu plně využít opory církevní a císařské, aby postupně sjednotil celou zemi.

Mocenský argument, který padal tolik na váhu, měl ovšem také svůj rub: „*Nepřijmeš-li křesťanství, uvalíš na sebe nepřátelství církve a císaře.*“ Není pochyb, že tohoto nevysloveného argumentu bylo nutno dbát. Němečtí císařové byli s papeži dohodnuti na křesťanské misi v Evropě a byli odhodláni ji prosadit, děj se co děj. Přitom vůbec nepadalo v úvahu, o koho jde. KAREL VELIKÝ použil proti Sasům nejsurovějších prostředků, když viděl, že po dobrém s nimi nic nesvede. Netřeba se divit, že podobné krutosti použili potom císařové saští i proti tvrdošíjným kmenům slovanským. Církev sama je v tu dobu všechno jiné než organizace přesvědčující slovem Božím. Biskupové, zvláště v pohraničních markách, jsou vlastně velcí císařovi feudálové, kteří mají větší hbitost v zacházení s mečem než s monstrancí, a jsou obklopeni bojovnou družinou, jež je o to silnější než vojenské družiny ostatních feudálů, že má k dispozici větší prostředky mocenské a je vybavena větším bohatstvím.

U knížat a vévodů rozhoduje také ještě jiná okolnost. V říšské církvi získávají nejen skvělý správní aparát, který se sám vydrží, ale je to aparát, který vydělává i na ně. Tehdy patří kostely soukromníkům. Kdo je založí, zůstává jejich vlastníkem a těží z nich. „*Kostely a jejich zakládání stávají se předmětem hospodářské spekulace.*“¹¹⁹ Za všechno je nutno platit. Za křest, za biřmování, za uzavírání svateb, za poslední pomazání, za pohřeb. S dary je nutno jít na mši, ke zpovědi, k přijímání. Kromě toho odvádějí poddaní kostelu desátek. Proto také obvod kostelů je přísně vymezen. Farníci z jiné fary nesmí do kostela, ledaže by byli na cestách. (Homiliář opatovický.)

V této souvislosti je nutno také vyvrátit jeden předsudek, který se u nás zahnízl a ke kterému dal podnět sám Kos-

119 V. Novotný: *České dějiny*.

MAS. Vypráví, jak kníže VRATISLAV doporučuje velmožům za biskupa pražského kaplana LANCE „ze Saska, ze vznešeného rodu pocházejícího, muže vysoce důstojného a velmi učeného“, který se mezitím stal proboštem kostela litoměřického. Pánové si však vybrali za biskupa VRATISLAVOVA bratra JAROMÍRA. V radě pak vystoupil dvorský kmet KOJATA a začal se rozčilovat, že má být zvolen za biskupa „cizozemec, jenž do naší země přišel bez kalhot.“ „Nelíbí-li se ti tvůj bratr, proč se ti zdá sprostým naše duchovenstvo nemálo četné a stejně učené jako tenhle Němec? Ó, kdybys měl tolik biskupství, kolik vidíš kaplanů, rodáků naší země, hodných biskupství. Či myslíš, že by nás cizozemec více miloval a lépe této zemi přál nežli člověk domácí? Přece je v povaze lidské, že každý, ať odkudkoli na světě, nejen více miluje svůj národ nežli cizí, ale kdyby mohl, i cizí řeky by do své vlasti obrátil.“

Tehdejší knížata však právě o tom, co o zištnosti cizích pravil KOJATA, měla docela jiný názor. Právě, že tehdy církve je výdělečným podnikem ku prospěchu knížete, jde mu o takové vedení tohoto výdělečného zařízení, které mu zaručuje užitek největší. A v té věci se cizinci ukázali nejprospěšnějšími. Každý domácí člověk, pokud se stal správcem kostela, dbal více na sebe než na pána. To by ostatně nebylo tak zlé, kdyby šlo jen o něho. Ale tehdy se knězi ještě všeobecně žení, a to až do poloviny XII. století, a kněz má kolem sebe celou rodinu, která ujídá kostelní výnos. A ještě ani to by nebylo tak zlé, ale tehdy jsou rodové svazky mnohem silnější, než je znají věky pozdější, a za knězem se přirozeně táhne celý rod a má ruce nastaveny. A tohle u Němců, i když ženatých, odpadá, poněvadž jejich příbuzenstvo je daleko za horami. Když pak ještě k tomu kněz vyšší důstojnosti pochází, jak bylo zvykem, z rodu nikoli nízkého, nýbrž z rodu některého feudálního pána,

přistupuje ke všem nevýhodám domácích kněží i to, že se rod kněží bude chtít povznést nad ostatní. Proto pánové ze žárlivosti na sebe navzájem ani sami nepřejí lidem domácím a jsou v tom s knížetem zajedno. Tento postoj je nejlépe vyjádřen slovy knížete BŘETISLAVA II., když šlo o jmenování biskupa olomouckého. Radil se s WIPRECHTEM VON GROITZSCH¹²⁰ a ten mu navrhoval kaplana HEŘMANA, je-
muž prý na závalu je jedině to, že je cizozemec: *„To, že je cizozemec — pravil kníže — nic nebude na závalu, ale ještě prospěje církvi. Nebude ho vyssávati rodina, nebude jej tížiti starost o děti, nebude ho obíratí tlupa příbuzných. Všecko to, co se sejde v jeho rukou, zůstane nevěstě jeho a matce, církvi. Nechať tedy Heřman, probošt boleslavský, jest biskupem.“* (Vacek.)

*

Pořád ještě přeceňujeme v prvních dobách evropského misionářství prvky kultické a ideologické. Žádný z misionářů nemluví s pohany o vyšší mravní a filosofické hodnotě křesťanství jako v dobách římských debatoval vzdělaný křesťan se vzdělaným pohanem, jak nám to zachytil například G. MINUTIUS FELIX¹²¹ v knize *Octavianus*. Mnohem výrazněji se uplatňuje církev jako nositelka nového způsobu života. Ztělesňuje zcela jiné názory na lidskou společnost, než jaké projevovala společenská organizace pohanů evropských. Přichází více jako zákonodárce vyšší civilizace než jako kazatel nové vírouky.

120 Wiprecht von Groitzsch (1050–1124), česky *Wiprecht Grojčský*, byl německý šlechtic, přítel, bojovník a rádce českého krále Vratislava II. Ten mu v r. 1086 dal za ženu svou dceru Juditu. – p.v.

121 Marcus Minucius Felix byl latinsky píšící apologeta (obhájce) křesťanství žijící ve 2. nebo 3. století. Jeho spis *Octavianus* obhajuje křesťanství; pozoruhodné je, že v něm chybí obvyklá křesťanská terminologie; o Ježíši Kristu zde chybí jakákoli zmínka. – p.v.

Tak její názor na to, že jsme všichni stvořeni k obrazu Božímu, má podstatný vliv na instituci otroctví, která je vlastní této společnosti. Každý pohan, který se stane členem obce křesťanské, přestává být pouhým zbožím bez duše a vlastní vůle a pouhým prodejným dobyt看kem. Církev nemá sice tolik síly ani uvědomění, aby otroctví zrušila, ale ulehčuje podstatně osud zajatců nebo odsouzenců, pokud jsou křesťané. V legendách o sv. VÁCLAVOVI a sv. VOJTĚCHOVI se mluví o vykupování otroků, se kterými tehdy obchodují u nás hlavně Židé. Církev vykoupeného otroka sice nepropouští, ale dosahuje toho, že otrok není prodán do ciziny. Stává se obyčejně poddaným některého církevního velkostatku. Homiliář opatovický žádá, aby křesťané navštěvovali zajatce — a v té době každý zajatec je otrokem. Zde už prosvítá snaha ulevit osud zajatců snad i bez ohledu na jejich náboženství. Později považuje církev odvádění křesťanů do zajetí a tím do otroctví za provinění a stíhá ty, kteří se ho dopustí, klatbou a tresty.

Pro evropského pohana se tak stává výhodou být křesťanem, poněvadž v oněch neklidných dobách je to zárukou lepšího zacházení ze strany vítězů. Josef ŠUSTA o tom praví ve studii: *Otroci a velkostatek v Čechách: „Zásadně se sice názoru středověkému prodávání zajatců do otroctví nepřičilo, avšak křesťané neměli býti prodáváni. Kdo ovšem stál mimo ochranný kruh církve, byl nepřitelem a neprávnyím subjektem. V názoru tom ukazuje se průběh celého kulturního vývoje Evropy vůbec. Římskou veleříší a křesťanstvím rozšiřoval se kruh právní a kulturní koncentricky od Středozezemí dál a dále, barbarů mimo něj ležících a proto bezprávných stále ubývalo. Než teprve ve století předešlém objal kruh ten, nalezením přirozených práv lidských, veškeré lidstvo, ani Turčina a černého otroka v plantážích nevylímaje. Ve středověku bylo křesťanství tímto kruhem. Kdo byl mimo*

něj, byl bez přirozených práv. Ovšem byl názor ten pouze v teorii důsledně šetřen, v praxi zotročovali se křesťané dosti často navzájem. Tak jako Čechové v Polsku, tak prováděli Poláci v Čechách při válečných taženích hony na lidskou zvěř. Ba i ještě pozdě v dvanáctém století (r. 1176) vtrhl vévoda český Soběslav do Rakous a odvlékl odtamtud množství obyvatel do poroby. Než věc ta nebyla již tehda obecně obvyklá a kníže byl proto od papeže z církve vyloučen. Jeví se v tom pokrok kulturní, který během času opravdu takové surovosti mezi vzdělanými národy nemožným učinil.“

Mnoho pro ulehčení osudu otroků učinila církev tím, že zavedla neděle, ve kterých se nesmělo pracovat, ba ani se nesměly konat trhy, při nichž hlavní práce bývala opět na bedrech otroků. Také četné svátky zmírňují těžký život otroků.

*

Říšské křesťanství přinášelo nejen lepší osud otrokům, ale také lepší život ženám.

Pohanská společnost severská holduje především neukázněnosti v životě pohlavním. Žena je jen pro rozkoš a pro výchovu dětí. Muž je samovolným pánem nad jejím životem. Láska nemá vůbec práva. Sňatky se dějí se zřetelem k majetku. Tento zřetel vede pak k tomu, že se pěstují sňatky mezi příbuznými a pokrevenci, aby se majetek nerozešel. Je proto první starostí církve odstranit zlořády života manželského. Její tehdejší zásady, jež vyjadřují vědeckou zkušenost řecko-římské civilisace, by musel schválit každý moderní rasový hygienik. Církev zakazuje sňatky mezi příbuznými, jejichž moderní věda nezvratně zjistila jejich škodlivost. U nás podle Homiliáře opatovického je dovolen sňatek až v pátém stupni příbuznosti.

Tehdejší doba nezná u nás posvátnosti manželství. Otec sv. VOJTĚCHA, SLAVNÍK, měl mnoho žen, které bydle-

ly podle důstojenství jim prokazovaného. KOSMAS, píše o únosu BOŽENY, ženy KŘESINOVY, praví, že ji kníže OLDŘICH pojal za manželku a staré manželství nerozvázal, „*poněvadž toho času každý, jak se mu líbilo, směl míti dvě i tři ženy a nebylo muži hříchem vzít si manželku bližního ani manželce vdáti se za chotě jiné ženy. A co se nyní přičítá slušnosti, to tehdy bylo k veliké hanbě, jestliže muž žil přestávaje na jedné ženě nebo žena na jednom muži; žiliť jako hloupá zvířata, majíce manželství společná.*“

Kromě toho měli pohané různé slavnosti, spojené s ročním cyklem přírodním, při kterých docházelo k volnému míšení pohlaví a k hromadné prostituci, například letní svátek Kupadla¹²² na sv. JANA KŘTITELE¹²³.

Říšská církev je pro jednoženství a pohlavní čistotu. Papež JAN VIII. píše KOCELOVI¹²⁴ do Panónie, aby byli exkomunikováni ti, kteří vypudí své ženy anebo s jinými ženami žijí za života jejich manželů. „*Tak jako je sňatek od Boha, tak rozvod je od ďábla.*“¹²⁵ OTO BAMBERSKÝ¹²⁶ vyzývá u severních Slovanů, aby muži, kteří mají více žen, vybrali si z nich jen jednu, která je jim nejmilejší, a s ní uzavřeli nerozlučný sňatek.

122 Kupadelné svátky je označení západoslovanské verze oslav letního slunovratu, u východních Slovanů známé jako *Kupalo*, *Kupallje*. Slavnosti letního slunovratu (něm. *Mittsommerfest*) slavily v příslušných etnoregionálních variantách všechny evropské národy. S příchodem křesťanství byly překryty nově zavedeným církevním svátkem Jana Křtitele („svatojánská noc“). Svátky spadají do období mezi 23. a 29. červnem. – p.v.

123 L. Niederle: *Život starých Slovanů*.

124 Kocel (833–876), původním jménem Gozil, byl kníže Blatenské-
ho knížectví, syn knížete Pribiny a jeho (zřejmě) bavorské manželky. Ve
svém sídle v Blatnohradě v Panonii přijal a ubytoval oba soluňské bratry
Cyrila a Metoděje, kteří putovali v roce 867 z Moravy do Říma. Jako spo-
jenec východofransko-bavorského krále Karlmana se zúčastnil tažení
proti dalmáckým Chorvatům, při kterém padl. – p.v.

125 Friedrich: *Codex diplomaticus Bohemiae*.

126 Otto von Bamberg (1060 nebo 1061–1139) byl německý biskup
a misionář. Dle skrovných historických pramenů pocházel ze šlechtické
rodiny sídlící ve Švábsku; mládí strávil ve službách polského knížete Vladi-
slava I. a římského císaře Heinricha IV.; christianisoval Pomoransko. – p.v.

Tento přísný postoj církve má zvlášť velký vliv na ženy. Proto neudivuje, že v první křesťanské společnosti nad Alpami jsou ženy často dříve křesťankami než muži, jako je to známo o ženě franského CHLODVÍKA nebo o ženě anglického ETHELBERTA¹²⁷. U nás v Čechách, v době před-slovanské, FRITIGIL¹²⁸, žena markomanského vévody, je křesťankou už v dobách SVATÉHO AMBROŽE MILÁNSKÉHO.¹²⁹ Je příznačné, že u nás první svatý je také žena, a to LUDMILA¹³⁰.

Naproti tomu přísnost církve v manželství způsobuje někdy i dočasné odpadnutí od křesťanství. Tak ETHELBERTŮV syn EADBALD se ožení s chotí svého otce a vrátí se proto k pohanství.¹³¹ Kult PANNY MARIE má pomáhat výchově lidstva k novému morálnějšímu pojetí manželství. Zdůrazňuje se v něm čistota PANNY MARIE a oslavuje se mateřství.

127 Ethelberht (kolem 552/560–616/618) byl na přelomu 6. a 7. století první křesťanský král anglosaského království Kent pocházející z dynastie Oiscingasů. Prameny o jeho životě se co do datování značně rozcházejí a jsou stále předmětem sporů. V roce 580 si tehdy ještě jako stoupenec původního náboženství vzal křesťanskou dceru merovejského krále Chariberta I. – p.v.

128 Fritigil byla ve 4. století královna Markomanů. Její existence je známa pouze z korespondence mezi Paulinem a Ambrosiem Milánskými. Z ní vyplývá, že biskup Ambrosius doporučil Fritigil přemluvit jejího manžela, aby uzavřel mír s Římany a podřídil se jim. Tato úspěšně uzavřená mírová smlouva je poslední známou smlouvou mezi Římem a Markomany. Římané v roce 397 přiznali Markomanům oblasti kolem Vídeňské pánve a Panonie. – p.v.

129 Ambrosius Milánský (339–397), původním jménem *Aurelius Ambrosius*, byl coby římský politik zvolen biskupem. Je jedním ze čtyř latinských církevních učitelů pozdní antiky. – p.v.

130 Svatá Ludmila (asi 860–921), něm. Ludmilla von Böhmen, byla česká kněžna, první křesťanská panovnice, jakož i první svěťice země. Život této babičky a vychovatelky sv. Václava je však popsán jen v legendách a bájích, které jsou taktéž jediným zdrojem české historie 9. a 10. století. Hlavním pramenem poznání života sv. Ludmily je Kristiánova legenda, jež vznikla skoro 100 let po její smrti. Nejobsáhlejší dobový pramen, Fuldské letopisy, sice pojednává o tehdejší situaci v Čechách, o Ludmile v něm však není jediná zmínka. – p.v.

131 Beda: *Ecclesiastical history of England*.

Tady má tedy církev velké pole působnosti čistě civilizační. Také první z pověstných slibů, které činí Češi před hrobem VOJTĚCHOVÝM v Hnězdně, týká se manželství: *„Totoť ať je hlavní a první přikázání, aby vaše manželství, jež jste doposud měli jako s lehkými ženami a nepořádná po způsobu hloupých zvířat, od této chvíle byla podle církevních ustanovení zákonná, soukromá a nerozlučná, a to tak, aby muž žil přestávaje na jedné choti a choť přestávajíc na jednom muži.“*

*

Jiný velký boj říšské církve platil krevní mstě. V tu dobu je však krevní msta ve společnosti tak zakořeněná, že církev musí postupovat jen velmi opatrně. Povinnost msty je pravým opakem křesťanské lásky a křesťanského odpouštění. BEDA vypráví ve své církevní historii Anglie, jak šlechtic zabil svého krále z rozhořčení nad tím, že král, řídě se zásadami křesťanství, odpouštěl svým nepřátelům, místo aby se jim mstil. Proto církev v oněch dobách raději své učení lásky a odpouštění nepřátelům nezdůrazňuje a bojuje tím, že pravomoc krevní msty přesunuje z beder rodu na bedra knížete země.

Ve Hnězdně se hned druhé přikázání týká vražd. Ti, kdož jsou nařčeni z vraždy, patří k soudu panskému. *„Arcikněz ať oznámí jejich jména správci svého hradu a správce ať je povolá na soud a budou-li se vzpírat, uvrhne je do vězení, až buď učiní vhodné pokání, anebo, budou-li zapírat, buďtež zkoušeni žhavým železem nebo očištnou vodou, zdali je na nich vina. Avšak bratrovrahy, otcovrahy nebo vrahy kněží a osoby z podobných hrdelních zločinů obviněné ať arcikněz označí hradeckému správci nebo knížeti, který je spoutané na rukou a v pase ze země vyhostí, aby tuláky a uprchlíky jsouce, bloudili jako Kain kolem*

po světě.“ Biskup ŠEBÍŘ¹³² pravil: „*Toto ustanovení knížete jako spravedlivé budiž klatbou stvrzeno. Neboť k tomu vám knížatům meč visí po boku, abyste ruce své častěji umývali v krvi hříšníkově.*“

Ale jak dlouho duch krevní msty je obecným názorem země i panovnické rodiny, je nejlépe vidět na vyvraždění celého rodu — i nevinných dětí — Slavníkovců a Vršovců.

Proti vraždám, z nichž větší část je zaviněna krevní mstou, bojuje církev nepřímým svým pojmem „hříchu“ a nutností z každého hříchu se zpovídat a získat od Boha odpuštění. Vrcholným stupněm tohoto tažení proti vraždě je hrozba peklem, která v popudlivém a vraždě stále nakloněném středověku se stává nakonec hlavní utkvělou představou lidstva. Pomníkem této duchovní atmosféry zůstalo DANTOVO Peklo.

Tehdejší člověk věří svým představám doslovně. Proto věří stejně v peklo jako v nebe, a to spíše, že obě představy si přinesl v náznaku už z pohanství. A proto také církevní mezistupeň, očištec, ze kterého je možno se pokáním, odpuštění a dary církvi vysvobodit, stává se pro církev největším zlatým dolem příjmů. Vzpomeňme jen, jak byl později

132 Severus (dat. nar. neznámé – 1067) byl pražský biskup, pocházející zřejmě z české šlechtické rodiny; zpočátku kaplan knížecího dvora vstoupil později do Řádu svatého Benedikta a stal se mnichem Břevnovského kláštera. V r. 1031 byl vysvěcen na biskupa. V letech 1038 a 1039 vytáhl kníže Břetislav I. do Polska a biskup Šebíř se musel výpravy účastnit. Tažení do Polska bylo zakončeno dobytím Hnězdna a uloupením ostatků sv. Vojtěcha, sv. Radima a dalších relikvií a stříbrných předmětů. Na žádost Polska požadoval císař Jindřich III. jejich navrácení. Jelikož tak Břetislav ve stanovené lhůtě neučinil, vytáhl císař 23. 8. 1040 na Čechy. Břetislav se postavil na odpor, avšak 8. 9. 1041, kdy Jindřichovo vojsko stálo před branami Prahy, byl nucen kapitulovat a uzavřít příměří, které zprostředkoval biskup Šebíř. Břetislav však byl s výsledkem nespokojen a Šebíř se cítil ohrožen, proto se společně s císařem odebral na cestu do Řezna. Zde následujícího roku císař zprostředkoval usmíření mezi knížetem a biskupem, který se poté vrátil do Prahy. Břetislav však příměří porušil a Šebíř byl uvězněn a propuštěn byl teprve po další intervenci císaře. – p.v.

hlavní boj valdenských a husitů, bojujících proti svatokupectví, namířen proti představě očistce!

Doba byla surová a křesťanství přináší s sebou ideály zjemnělé doby AUGUSTOVY. Hlasatelé této morálky jsou ovšem také jen lidé své doby. Tak jako kostely jsou vlastně kastely, tvrze, tak kněz je častěji vojákem KRISTOVÝM, než jeho pokorným služebníkem. Všechny prameny dlouho mluví u nás o „surovém lidu“. Ale knížata nejsou lepší než lid. *„Jak jen pozvolna ustupují pohansko-pohlavárské zvuky vyššímu pojetí úkolů přestanského panovníka“* — praví J. SLAVÍK¹³³ v *Počátcích českého národa* — „dosvědčují historie českých panovníků 10. a 11. století. Vedle svatého Václava, jenž sám se stal obětí pohlavárské morálky, v galerii českých panovníků 10. a 11. století není téměř jediného, jenž se nedopustil vražedného úskoku proti svým příbuzným nebo aspoň proti členům své družiny. Boleslav I. zavraždil úkladně Václava na svém hradě. Za Boleslava II. bylo užito lsti při záhubě Slavníkovců. Boleslav III. dal vyklestit Jaromíra, jenž později od bratra Oldřicha byl oslepen. Břetislav, jediný zbylý Přemyslovec, neměl příležitost osvědčit poměr k příbuzným, ale způsob, jakým ztrestal bílinského kastelána Prkoše vyloupáním očí, useknutím rukou i uší a utopením obviněného, že se dal uplatiti a chabě hájil saskou hranici, je ještě na výsost nekřesťanský. Před Břetislavovým nástupcem Spytihněvem II., byť tento kníže je v Kosmově kronice vychvalován jako panovník mimořádně zbožný a spravedlivý, musel se bratr jeho Vratislav spasiti útekem do Uher. Druzí dva bratři, Konrád a Otta, byli Spytihněvem

133 Jan Slavík (1885–1978) byl český historik a archivář. Zabýval se zejména moderními dějinami Ruska a SSSR. V letech 1925–1939 byl ředitelem Ruského zahraničního archivu při Ministerstvu zahraničních věcí, kde soustředil písemnosti ruských emigrantů a vytvořil tak středisko studia nových ruských dějin. Zpočátku tíhnul k marxismu. Po válce se s marxismem rozešel. Po únoru 1948 nesměl publikovat a jeho dílo patřilo mezi zakázané knihy. Ruský archiv, který vybudoval, byl odvezen do SSSR. – p.v.

zbaveni svých moravských údelů, když se úskokem zmocnil jejich vojenských družin. Okolnost však, že Spytihněv bratry nezahubil, nýbrž učinil svými dvorskými úředníky, je příznakem, že vladařské mravy v druhé polovině 11. století se značně zjemňují. Vraždy a mrzačení sourozenců se již neopakují, zato stále ještě pohlavářským způsobem knížata jednají s českými předáky. Vratislav II. se dopouští hrubého úskoku při usmrcení chrabrého bojovníka Benedy. Podobným způsobem Břetislav, syn Vratislavův, do zálohy vlákal a zavraždil otcova milce Zderada. Pro pokrok křesťanského vlivu na mravy panovníků je charakteristický výrok, který Kosmas vložil do úst Břetislava II., když se rozhněval na Vršovce Mutinu, dosavadního svého pomocníka: „Já, kdybych se nebál urazit Boha, věru bych ti dal vyloupati oči, jak sis zasloužil, ale nechci tomu, protože je veliký hřích zkaziti, co prst boží učinil na člověku.“ Mutina byl vypovězen pouze ze země. Je příznačné, že tento výrok pronáší u Kosmy právě kníže, za něhož byl proveden přísný krok ke konečnému vykořenění pohanských obřadů a slavností.“

Tehdejší doba si také libovala v obžerství a opilství. Sám BOLESLAV v legendě zdržuje VÁCLAVA na svém hradě poukazem, že má dobrý nápoj. Církev proti těmto zlovykům vystupuje. Opatovický penitenciář má řadu církevních trestů na nestřídme jedlíky a pijany. Ve Hnězdně směřuje třetí zákon proti místům těchto neřestí. „Ten, kdo by krčmu, jež je kořenem všeho zlého, odkud pocházejí krádeže, vraždy a smilství a ostatní nepravosti, zřídil, i ten, kdo by zřízenou koupil, budiž klet!“ A kníže dodal: „Který krčmář by byl postižen jako rušitel tohoto ustanovení, buď uprostřed tržiště ke kůlu přivázán, mrskán tak, až biřic umdlí, a na hlavě oholen; věci mu však nebudtež zabaveny, nýbrž pití toliko na zem vylito, aby se nikdo prokletým nápojem neposkvrnil. Pijáci pak, budou-li přistiženi, ne-

vyjdou dříve z vězení, dokud každý do důchodu knížecího nesloží 300 peněz."

*

Docela nesprávně si představujeme, že i to křesťanství, které přišlo do severní Evropy, bylo popřením života tohoto světa a přípravou na život posmrtný. Křesťanství tak, jak přichází do panenských končin Evropy, slouží také jako pohanství, které tu našlo vystupňování života. Právě uvedené civilizační úkoly říšské církve svědčí o tom, že severnímu křesťanství šlo o člověka rasově hygieničtějšího, nebojácnějšího, zdravějšího, střízlivějšího, pracovitějšího a lidštějšího, který si dovede cenit života svého i života svých bližních.

Tak jako kult pohanský, bylo i křesťanství celou soustavou úkonů, zasahujících ustavičně do denního života člověka. Moudří papežové usnadnili značně evropským pohanům přechod od pohanství ke křesťanství. Papež Řehoř radil anglickým misionářům — dvě stě padesát až tři sta let před pokřtěním Čech — aby neničili chrámy pohanské, nýbrž jen jejich bůžky. Doporučuje svcenou vodou pokropit pohanské svatyně a do nich umístit oltář a pozůstatky svatých, *„aby národ, vida, že jejich chrámy nejsou ničeny, odstranil ze srdce omyly a poznav a uctívaje pravého Boha, tím ochotněji se dostavoval na místa, na která si zvykl."* Tato shovívavost se sice všude a vždy nezachovávala, ale přesto se stalo zvykem, že církev nejen stavěla kostely na bývalých posvátných místech pohanských nebo použila ke stavbě kostelů i dřeva z posvátných stromů, ale přejímala mnohé pohanské zvyky a přizpůsobila je křesťanskému duchu. (Slavnost slunovratu letního a zimního, slavnost postřižin sv. VÁCLAVA aj.) Přitom křesťanství nežádalo hned, aby pohan věřil v jediného Boha a víru ve

staré bohy prostě z mysli vymazal. Postup byl mnohem jednodušší. Přišel Bůh, který byl mocnější. Dosavadní bozi a bůžkové byli prohlášeni za ďábly. „*Odřikáš se ďábla?*“ bylo první otázkou při křtu a ďáblem byli míněni staří bůžkové. A poněvadž ďábel zůstal i ve fantasii křesťanské, zůstali v ní i staří bůžkové, ale nyní jako poražení, nad kterými nový Bůh zvítězil. Zůstala i základní vlastnost pohanského kultu, víra v magickou sílu. Křesťanství v oné epoše evropského misionářství věří v ustavičné zasahování magických sil do života jednotlivců i národů. Pozůstatky svatých, které musely být v každém kostele, byly studnicí tajemných magických paprsků, uzdravujících nemocné a vykonávajících ustavičné zázraky, jako tomu bylo v pohanských posvátných pramenech, v hájích, amuletech a škapulířích¹³⁴. Uzdravovat nemocné bylo nejdůležitější, čemu se misionář musel naučit, proto také většina kněží je zasvěcena do všech věd lékařských, ale nadto také do léčení slovem, do psychotherapie, jak bychom řekli dnes. Svět středověkého kostela je plný zázraků. Znamenitě tuto atmosféru zachytil BEDA CTIHODNÝ ve svých dějinách církve v Anglii. Král ETHELBERT se bojí vejít s misionáři pod jeden krov z obavy před jejich kouzly a zajišťuje je napřed pohanickým protikouzlem. A misionáři se svým křížem a s obrazem Spasitelovým, které nesou před sebou zpívající litanie a žalmy, zda se nepodobají pohanským kouzelníkům, zaříkávačům a inkantatricím, připravujícím kouzla? Tak se skutečně také jevíli pohanům. Legenda „Zázraky sv. VOJTĚCHA mučedníka“ vypravuje, jak pohané, vidouce sv. VOJTĚCHA sloužit mši, říkají: *„Ejhle, tento přichází k nám kouzla a čáry provádí, aby nás zaklel a v nemoc uvedl. Pojďmež tedy a k záchránění sebe a k spáse vlasti zabijme jej.“*

¹³⁴ Malý váček na amulety nebo kouzelné a léčivé byliny, které chrání svého nositele či místo, kde je zavěšen. Věřící jich mohl na těle nosit i několik najednou. – p.v.

Všechno to vnější, co je ve složitém kultu křesťanském a co vzniklo během dlouhých staletí při styku abstraktní víry v jediného Boha se všemi pohanskými praktikami, nejprve řeckými a latinskými, pak germánskými a slovanskými, to vše umožňovalo bez velkého násilí přejít od málo vyhraněného světa pohanských bůžků a od ctění přírodních sil ke křesťanskému kultu, jenž měl nakonec s pohanstvím tolik podobného. V prvních dobách je to vlastně zjednodušený, v symboly oděný výtažek pokroků civilisace řecko-římské, co k nám přichází v rouše křesťanství. Vnitřní duchovní obsah křesťanství se dostaví jen velmi pozvolna a trvá staletí, než pronikne k lidu. Ten potom ovšem s údivem shledává, jak daleko je církev od ideálů evangelia, epistol a Starého zákona, a reakce se projeví prudkou revoltou, jak tomu bylo u albigenských a valdenských ve Francii, za husitismu u nás a za luteránství v Německu.

Takové je tedy křesťanství a způsob, jakým se k nám dostávalo.

Ze všeho je vidět, že docela jiné věci umožňovaly jeho přijetí než pouze jeho stránka jazyková. Ta byla vedlejší jak u národa franského, tak u anglického, saského a tak také u českého. Křesťanství přicházelo jako vyšší civilisace. A právě proto, že přicházelo jako civilisace, bylo to církevní jen obalem, nikoli jádrem. Dovedeme si představit, že i bez křesťanství by se byla časem tato civilisace prosadila, i když snad méně rychle a méně obrodně, neboť moc jen tehdy působí plodně, je-li jejím zvěstovatelem a křtitelem slovo. Vyšší civilisace jde od břehů Středozemního moře přes Gallii k Rýnu a od Rýna postupuje na východ. Na Rýně se vytváří její severská odrůda, strom, snášející drsné klima pohanského severu a středu Evropy. Říšská organizace německých císařů je jejím rýčem a mečem, říšská církev je jejím slovem. A právě proto, že je to více civilisace a méně

víra, zachvacuje nejdříve vršky lidské společnosti. Nejprve ji přijímá kníže, pak jeho „muži“, to znamená jeho šlechtici, a teprve potom se rozšiřuje do vrstev, které v tu dobu nejsou počítány ani do národa, ba téměř ani mezi lidi, poněvadž nejsou víc než prostým skotem domácím a zbožím tržním. Poslední fáze římské civilisace zvedá tyto nejspodnější vrstvy lidské společnosti z prachu a vede je k nové důstojnosti člověka. Ale tento proces je ještě dlouhý a uvidíme, že z labyrintu bloudění ke světlu je vyvede teprve nová civilizační forma, kterou přinese na severu městská obec středověká a její osvobození pracujícího člověka z ponížení otrockého poměru.

*

Je tu ještě jeden argument, kterého používají přívrženci mythu cyrilometodějského: že zrušením slovanské liturgie se stala značná újma na případném vývoji české řeči. Ale tu musíme s polským slavistou BRÜCKNEREM¹³⁵ konstatovat, že se nám ztrátou liturgie slovanské žádná újma nestala. Upozorňuje správně na to, jak všude tam, kde slovanská liturgie našla půdu, národy, které si ji osvojily, isolovaly se tím od Západu, a tak od hlavních pramenů vzdělanosti. Byla to právě liturgie slovanská, která mohutně přispěla

135 Alexander Brückner (1856–1939) byl polonisovaný německý profesor slavistiky. Více než 44 let působil na Berlínské universitě. Narodil se v Lembergu (dnes Lvov) v Rakouském císařství. Doktorát získal ve Vídni. Po jeho získání se začal v Lipsku a Berlíně věnovat slavistice, která se tehdy vyučovala jako dílčí oblast indogermanistiky. Během první světové války podporoval centrální mocnosti. Po jejím skončení dostal nabídky z Varšavy, Poznaně a Vilniusu; všechny odmítl a pokračoval v práci v Berlíně. Brücknerova oblast působnosti byla široká – zabýval se jazykovědou, literaturou, historií umění, folklorem, předkřesťanskými náboženstvími a archeologií. Byl zastáncem germánsko-normanské teorie o původu Rusi. Zdůrazňoval jazykové a historické záznamy o skandinávském spojení. Jako první zpracoval kompletní monografii historie polského jazyka a kultury. Seznam jeho děl obsahuje více než 1800 položek. Je pohřben v Berlíně-Wilmersdorfu. – p.v.

k tomu, aby východní a jižní Slované byli ke své veliké škodě odříznuti od kultury západní.

Na našich dějinách můžeme sledovat, jak každý pokus, odtrhnout se od všeobecné civilisace latinské a západní, přináší nám jen ztráty. Pád říše Velkomoravské je do značné míry zaviněn rozporem církevním, který v ní hlodal; zbaviv ji přátelství bavorského, učinil ji zralou pro první větší náraz z východu. Za BŘETISLAVA se u nás děje pokus oživit církev slovanskou — Sázava — a odpoutat se od Říše německé zřízením vlastního arcibiskupství. Ale právě proto, že tyto snahy o arcibiskupství byly spojeny se snahami separatistickými, jak říšskými, tak církevními, k ničemu nevedly a museli sme čekat na arcibiskupství až do doby KARLA IV.

Bohatá literatura latinská má velký význam pro rozvoj našeho jazyka. Už DOBROVSKÝ¹³⁶ upozornil, jak téměř všechna naše církevní slova pocházejí z latiny a jak podle latiny jsme si také utvořili abstraktní pojmy, které náš dřívější pastevecký jazyk neznal. A na kolika latinských překladech se náš jazyk vybrousil! Kolik jazykových novot si například vyžádaly ty četné žaltáře, evangeliáře, homilie svatých otců nebo takový objemný překlad COMESTOROVA¹³⁷ výkladu Písma svatého v jeho *Historia scholastica*

136 Joseph Dobrowsky (1753–1829) byl český kněz, filolog a historik německého jazyka. Je pověšován za zakladatele moderní spisovné češtiny, jakož i vědecké slavistiky. Jeho mateřštinou byla němčina, česky se naučil až na augustiniánském gymnasiu v Německém Brodě (dnes Hlavičkův Brod). Publikoval výhradně v němčině; v češtině se autorsky realizoval až krátce před smrtí. V roce 1772 se stal novicem jezuitského řádu. V roce 1818 odhalil *Rukopis zelenohorský* jako falsum. Jeho dílo pak čeští buditelé nepovažovali za hodné pozornosti, ačkoli jim vytvořilo teoretický podklad pro jejich činnost. – p.v.

137 Petrus Comestor (1100–1178) byl francouzský teolog a děkan Troyské katedrály. Jeho nejznámějším dílem je *Historia Scholastica*, biblické dějiny doplněné o výňatky z církevních Otců a starověkých dějepisců. Toto dílo vzniklo v letech 1169–1173 a bylo přeloženo i do staré češtiny někdy na konci 14. století, patrně pro potřeby Emauzského kláštera v Praze. Tento spis se nazývá *Český Komestor* a je psán v některých případech i hlaholicí (patrně původní verze). – p.v.

z roku 1400! Jaká je proti tomu chudoba vlivu staroslovanského na jazyk národů jiho- a východoslovanských!

Zastánci mythu cyrilometodějského a velkomoravského litují, že byla promeškána příležitost k samorostlé slovanské kultuře. Ale nemohlo být samorostlé kultury slovanské, poněvadž v Evropě jest jen jedna kultura, a ta je celoevropská. Její základ je řecko-římský v rouše křesťanském, a to bez ohledu na to, zda šlo o církev východní nebo západní. Znakem této kultury a civilisace jsou dvě věci: Vítězství ducha nad hmotou a svobodná práce.

Stará orientální civilisace, kterou přejal ještě pohanský Řím, stála pod vládou Osudu. *Fatum* ovládalo život. *Fatum* nezměnitelné, jak je známe z řeckých dramat. Filosofie poslední fáze římského impéria, již si osvojilo od řeckých a římských filosofů a vědců křesťanství, je útokem na toto *Fatum*. KRISTUS přišel, aby starý zákon Osudu porazil. Vykupuje nás z jeho neúprosnosti. Člověk jeho obětí nabývá milosti, kterou může určovat svůj osud. Zprošťuje se hříchů, hromadí zásluhy, svým vlastním počínáním může odvrátit od sebe zlo, které na něho číhá. Církev vypracovala celý systém spasitelných dávek milosti, jejichž získání závisí na vůli člověka. Člověk může tedy svůj osud zlepšovat. To je ono revoluční, co proti starým náboženstvím přináší křesťanství, opírající se o filosofické výboje ducha řeckého a římského.

Tento revoluční princip se zesiluje, jakmile se křesťanství dostává do styku s evropským pohanstvím. U žádného z pohanských národů není víra v osud vyhraněna, i když se vyskytují u nich sudičky a hadači osudu. U Slovanů vůbec zjišťuje PROKOPIOS¹³⁸ v šestém století po Kristu, že „o osudu

138 Prokopios z Kaisareie (kolem 500–562) byl pozdně anticko-řecký a raně byzantský historik; je považován za posledního antického historika. Jeho díla platí za nejvýznamnější pramen poznání doby císaře Justiniána. Pocházel ze zámožné rodiny a měl dobré vzdělání. Lze před-

nic nevědí a vůbec neuznávají, že by měl nějakou moc nad člověkem.“

Proti osudu mluví u pohanství evropského jeho silně zdůrazněný magický ráz. Pohan ustavičně zasahuje magií do osudu. Odvrací zla, přivolává okolnosti příznivé. To je v podstatě tentýž princip jako u křesťanství, ale na velmi nízké úrovni. Pohan věří v magii hmoty. Je otrokem živlů přírodních. Křesťan, vyrostlý z filosofie PLATÓNOVY, jej z tohoto otroctví osvobozuje. Věřící v magii ducha. Je jistě pozoruhodný naivní údiv obráceného německého křesťana, když se dovídá vrcholné tajemství vlády ducha nad hmotou, jak jej zachycuje modlitba vessobrunská: *„To jsem poznal mezi lidmi jako největší div, že nebylo země ani nebe nahoře, ani stromu ani vrchu, aniž co jiného. Ani slunce nesvítilo, ani měsíc nezářil, ani jezero se nelesklo. Když tu ničeho nebylo ani zde ani onde, byl tu přece však jeden všemohoucí Bůh nad všechny lidi nejmírnější; a s ním byli mnozí božští duchové. Ó, Bože svatý, Bože všemohoucí, který jsi stvořil nebe a zemi!“*

Země, nebe a vody, to bylo to primární, co znal a uctíval pohan. A to vše ustoupilo před PLATÓNOVÝM Logos, slovem, a křesťanským duchem, kterým je Bůh. Duch ovládl hmotu. To je ten hlavní základ evropské civilizace, rovnoměrně vyrůstající ze spojení křesťanského a staropohanského. Svět je ovladatelný, je jen třeba najít pro to pravou formuli. Na tomto základě vyrostla moderní věda a moderní myšlenka vývoje a pokroku a z něho pramení věčné snažení Evropy po zvládnutí svého osudu, věčná touha vyrůst nad sebe a nad síly, které evropského člověka ovládají.

pokládat, že navštěvoval proslulou řečnickou školu v Gaze, a osvojil si tu znalost klasické řecké literatury. Je také možné, že studia dokončil na právnické škole v Berytu. Prokopiovým rodným jazykem byla řečtina, ovládal však i latinu a do jisté míry i perštinu a gótštinu. – p.v.

K tomu přistupuje evropská víra v práci. Její kořen je v řeckém zbožnění umělecké práce, jež převzalo křesťanství. *Ora et labora!* Tyto dva pojmy stojí při zrodu evropské civilisace jako kmotři. Práce je kouzlo, poslední magická formule, která mění poušť v kvetoucí zahradu, hrubý materiál v umělecké dílo. Práce je milost, která je lidem dána. Ne už ono potupné stigma, jak jím bylo za starověku. Jí mění člověk svůj osud.

To je civilisace, které jsme tehdy v jinošském věku národa otevřeli svá srdce. Čím dále k západu, tím je její originální ráz důraznější a působivější. Čím dále na východ, tím matněji se jevil. Ale byl i tam, poněvadž tam bylo dědictví civilisace řecko-římské, ztělesněné v křesťanství. Evropanství vydávalo plody, postupujíc po polednicích od západu k východu. Postřehli jsme tento jeho zákon a odevzdali se Západu.

Domov jen pro jednoho?

Mythus o hostech jinonárodních

Třinácté století má pro střední a východní Evropu tentýž význam jako devatenácté století pro střední a západní Ameriku. Jako ze třinácti pobřežních států amerických vždy znovu a znovu vyrážel proud na západ, druhdy ve velkých kolonách s krytými vozy a s dobytkem, jindy v drobných a nevýznamných hloučcích a v neslyšných potůčcích lidských, tu dobrodružnými *trapery* a zálesáky, tu zas poklidnými a za novou plodnou půdou se ubírajícími rolníky, občas divokou lavinou zlata chtivých prohledavačů říčních toků a skalních žil, a pak zase inženýrů romantikou nedotčených a kolíčkujících budoucí trať napříč pevninou — právě tak pestrý a časově nestejnomyšlný, živelný a mnohotvárný byl proud, který vyšel z mozaiky drobných států německých a směřoval v plné šíři do rovin labských a oderských, za hradbu hor českých a do zemí východně od Alp, proud ovšem nejméně desetkrát slabší nežli proud ve století devatenáctém.

Ve třináctém století není ještě v středoevropských oblastech měst jako jsou v tu dobu v Itálii, ve Francii

a v západním Německu. Když se proud začátkem čtrnáctého století zastaví, v severní evropské préríi jsou rovněž města, české pomezí pralesy jsou vykáceny a močály odvodněny, v údolích hor jsou podél potoků cesty a ladné dědiny; svahy jsou pokryty pruhy obdělávané půdy, v zemi vyrostla jako houby po dešti města obehnaná hradbami a k nebi se začínají tu a tam tyčit věže jejich vysokých kamenných nebo cihlových kostelů. Země, jež dosud znala stavby jen dřevěné, staví lidská obydlí z kamene jako na slunném jihu, a hrady, které dosud byly obehnány dřevěnými palisádami a které zdolal snadno smolný věnec vržený na ně a na střechy dřevěných obytných domů, strmí vysoko na skalách za pevnými kamennými zdmi a dívají se do dálky vzdorně svými věžemi z kamenných kvádrů.

Je tu ovšem zásadní rozdíl mezi liduprázdnými, jen indiánskými kmeny obývanými oblastmi střední a západní Ameriky a mezi takovými Čechy a Moravou — abychom mluvili jen o nich — kde vládnou tou dobou králové s pevnou ústřední vládou, opření o silné vojenské družiny. Není tu zásadního rozdílu kultury, neboť králové už od staletí udržují velmi vřelý hmotný i duchovní poměr k zemím západním, neliší se rasově, mluví vedle své řeči zemské i řečí říšskou a universální řečí křesťanskou, uctívají stejného Boha a jejich země je rovněž jako Západ plna kostelů, majících nezřídka svůj vzor v Porýní nebo v Podunají. Jejich země není trpným objektem kolonisačním. Jsou to králové sami, kteří si zvou kolonisty. Právě proto, že se chtějí ve všem vyrovnat Západu, který je jim vzorem, chtějí mít také bohatou základnu života, jaká se mezitím vytvořila na Západě. Chtějí mít nadále zdatné vojáky, dotud vydržované otrockými velkostatkami a k nim přidruženými dílnami a zbrojírny s nesvobodnou prací robotnou; pozorují,

že tato dosavadní organizace hospodářská by záhy novým požadavkům nestačila. Západ vytvořil novou techniku zemědělskou a řemeslnou a nový útvar sociální — města. Panovníci si přejí, aby zde stejně jako na Západě vznikla města, aby se tu usadili bohatí měšťané, kteří mohou platit značné daně, a aby se zvýšil stav populace, neboť jen *in multitudine populi sit gloria principis* — sláva knížete se měří počtem jeho lidí.

*

Dosavadní pramen mimořádných příjmů začal vysychat. Až do začátku třináctého století byl hlavním mimořádným důchodem obchod s otroky. Ale pokřtěním Evropy se značně zmenšila lovná oblast na otroky, neboť církev zakazovala s křesťany obchodovat. Zbývaly oblasti baltických a polabských Slovanů, ale i ty už byly značně vylidněny. S otroky se u nás obchodovalo hlavně s Byzancí. V Čechách býval podle židovského zeměpisce Benjamina TUDELY¹³⁹ pro židovské otrokáře přímo Kanaán¹⁴⁰. Odtud mohli stejně volně vyvážet lidské zboží jako z krajů ruských a téměř každý v zemi prý byl ochoten za vzácné cizí tovary prodávat svou čeleď do ciziny. Toto staleté obchodní spojení se začalo v tu dobu hroutit. Kyjevská Rus je nejprve

139 Benjamin z Tudely (1130–1173) byl židovský cestovatel pocházející ze Španělska, který procestoval ve druhé polovině 12. století Evropu, Asii a severní Afriku. Informace o jeho životě pocházejí z jeho cestopisu *Massaot Binjamin mi-Tudela* (Cesty Benjamina z Tudely); napsán byl hebrejsky, později byl přeložen do latiny a z ní do ostatních jazyků. Jedním z cílů jeho cest bylo zmapovat životní situaci svých sousedů rozestětých po světě; v textu se tak objevuje mnoho měst, ve kterých žilo i hodně Židů, dále jména rabínů, ale i konkrétních Židů či celých židovských rodin včetně jejich povolání. – p.v.

140 Kanaán je v Bibli (1. Mojžíšova, kap. 12) označen za zemi zaslíbenou Abrahámovi a jeho potomkům; v 2. Mojžíšově se pak o něm hovoří jako o zemi, kde „teče mléko a med“. – p.v.

ohrožována Pečeněhy¹⁴¹ a Plavci¹⁴² – ohlas těchto bojů nám zachoval epos *Slovo o pluku Igorově* – Kyjev jimi trpí tak, že se začíná z něho kupecká kasta stěhovat a obchod vymírá. Rusové už nedělají otroky, sami se jimi stávají. Pak se dostaví katastrofa Byzance, která je obsazena křižáky a stává se doménou Benátek. Zmatky, jež následují, všechno dosavadní spojení ruší. A pak přijdou Tataři. Nejprve 1223, pak znovu a trvale už 1240. Země až k Čechám je zpustošena, téměř zbavena lidí, pokud se nezachránili do nepřístupných lesů a močálů, anebo nedobytných hradů.

141 Pečeněhové byli jedním z 24 kmenů Oguzských Turků. Původně pocházeli ze Střední Asie z oblasti jihozápadní Sibíře. V syrských kronikách je nalezneme pod názvem „Kangar“ uváděných už v 6. století. Početnější zmínky o nich však pocházejí z 9. století, kdy kočovali ve stepích mezi Volhou a Aralským jezerem. Jejich armáda v 10. století pronikla do Byzance a na území Bulharska. Bojovali také s Maďary, které v Etelköz u pontských stepí porazili a poté hnali přes Karpaty do Karpatské kotliny a Panonie, kde později vznikl Uherský stát. V roce 968 Pečeněhové napadli a obléhali město Kyjev; pobili většinu kyjevského vojska včetně knížete Svjatoslava, z jehož lebky si chán Kurja nechal udělat kalich. Výraznou porážku utrpěli od Byzance v roce 1091 při své invazi na Balkán; byli téměř vyhlazeni. Byzanc je porazila i později roku 1122 v bitvě u Beroe, načež coby nezávislá politická síla zanikla. V 15. století v Uhersku někteří obyvatelé přijali příjmení Besenyő, což maďarsky znamená Pečeněg. – p.v.

142 Kypčáci, starorusky *Polovci*, staročesky Plavci, v Byzanci a západní Evropě nazýváni jako Kumáni, byli turkickým národem, pocházejícím původně z oblastí na řece Irtyš. Od 7. stol. byli postupně vytlačováni na západ; v r. 1054 přišli do Povolží a stepních oblastí Ukrajiny, odkud vytlačili Pečeněhy až za Dunaj, načež v r. 1071 vpadli do Uher. Vedli několik válek s východoslovanskými národy Kyjevské Rusi. Ve 13. století ztratili pod tlakem Mongolů význam coby suverénní síly; část jich před Mongoly uprchla do Uher, kde za příslib svého pokřesťanství mohli sloužit jako žoldnéři; to se však nedařilo, a tak v důsledku zesilujících konfliktů s uherskou a německou šlechtou nakonec Uhersko opustili a odtáhli do Bulharska, kde jim car Kaliman nabídl sídelní oblasti. Pod tlakem Tatarů se v polovině 13. stol. do Uherska vrátili; král Bala IV. jim přidělil sídelní oblasti mezi Dunaj a Tisou. V následujících letech společně s Maďary čelili mongolským vpádům. Kumáni bojující ve vojsku uherského krále Lázslóa (Ladislava) IV. Kumána, který byl po matce sám poloviční Kumán, významnou měrou přispěli k porážce českého krále Přemysla Otakara II. v bitvě na Moravském poli roku 1278. Autonomie uherské Kumánie (Kunság) byla zrušena roku 1876. Kypčacké/kumánské kmeny se významně podílely na etnogenezi Kazachů, Nogajců, Baškirů a Tatarů. – p.v.

Lov na lidi, tento dosud nejvýnosnější český obchod, je tedy více méně v troskách.

Je třeba se ohlížet po novém obchodě. Od Východu se oči zájemců o mimořádné obchody začínají obracet k Západu, od lovu na lidi k lovu na práci. A Západ je tehdy pln chasy kupecké a řemeslné, a relativně přelidněn, je tam přitom dost bohatství pro investice za hranicemi a zároveň dost neklidu, aby lidé netoužili zakotvit někde jinde, kde by snad zápas o existenci nebyl tak tvrdý a vystaven tak četné konkurenci. Čeští králové zvou práci a kapitál do země. Slibují svobodu, jakou je vždy ochotna poskytnout země, která se teprve otevírá a je lačna pracovních sil. Zde v panenské půdě je možno z čista jasna založit město, kterému se dostane rázem svobod, o jaké je v Německu ještě nutno na mnohých místech úporně bojovat (Zikmund Winter). Město má možnost se usadit jako svéprávný kolektiv, do jehož práv se králové nebo páni zavazují nemluvit. Slibuje se přitom mnoho úlev daňových na první dobu a nabízí se vhodná místa dle výběru. Roboty pro městské obyvatele jsou rušeny, pozemky štědře a výhodně přidělovány, a kdo jde jako sedlák, má zaručeno, že poskytnutý pozemkový majetek zůstane v jeho rodu dědičně, zatímco v té době je ještě u nás zvykem, že po smrti rozhodne o statku pán a někdy se statku zmocňuje už za života rolníkova.

Králové jsou nuceni hledat nové zdroje příjmů také proto, že se církev osamostatňuje a považuje nadále církevní majetek za důchod nikoli králův, jako tomu bylo až dosud, nýbrž církve samé. Je už konec zásady, že kostel a kněz patří soukromníkům. Je to důsledek bojů o investuru, který svými důsledky došel až do Čech. A poněvadž králové i páni mnoho svých statků svěřili církvi, mají po památném a vzrušujícím boji biskupa ONDŘEJE s králem PŘEMYSLEM a s pány českými náhle prázdné ruce a musejí

se ohlížet po důchodech jiných. Kolonisují proto, co jim ještě zbývá. A je to v obou případech les. Pro krále je to dosud hlavně více méně zachovalý les pomezí a důležité křižovatky na starobylých cestách obchodních.

Panovníci a páni svěští i duchovní, kteří pochopili výhodu kolonisace, byli v té době totéž, co v Americe velcí kapitalisté, kteří získali celé kraje, aby je pak prodávali drobnějším obchodníkům s pozemky a ti teprve uživatelům. A záleží vždy na tom, jak výhodně je pozemek položen, zda je v kraji úrodném, při obchodní cestě, anebo v kraji slibném pro dolování.

„Pomezí hvozdu dosud nenese valného užitku krom kratochvíle lovecké“, říká J. V. ŠIMÁK v obsáhlé své studii Pronikání Němců do Čech kolonizační ve stol. 13. a 14. „Nepřímá výhoda, pro kterou druhdy býval šetřen a zachováván, obrana země jeho nepřístupností, již dávno pozbyla významu pokrokem válečnictví a také ji už od některého času nebylo dbáno. Ta spousta širých lesů mohla nyní přinést knížecí komoře skvělé nové důchody, byla-li obrácena v ornou žirnou půdu; ještě se netuší, že obsahuje i poklady rudné. Byl již dán vzor z ciziny, jež poslední knížata mohla znáti z vlastní zkušenosti, jak je výnosné pokročilejší zemědělství a co znamená pro korunu, má-li v zemi i průmysl i obchod i hornictví. Vlastně toho všeho už i tu byly začátky na velkostatech klášterních. Bylo jen třeba je mocně znásobiti a k dobru státu zvládnouti, aby vydaly žádoucí úspěchy. Tyto slibné vzory provést vlastními silami, domácím lidem slovanským, nebylo možné. Pohříchu pohromy, jež byly oslabily korunu, ublížily i jejich poddaným, neboť se, nemajíce ochrany knížecí, dostali davem v nesvobodu, v porobu panskou. Z ní je vyprostiti kníže síly neměl. Nezbyvalo tedy, nežli povolávati svobodný lid odjinud. Se všemi důsledky. Zajistit příštím pracovníkům veškeré výhody, kterých žá-

dali, tedy nejdříve je přijímati nikoli jako cizí hosty, nýbrž jako plnoprávné občany, které uvítá zde skutečný nový domov, ba lepší, aby neželeli vlasti původní.“

Města měla současně účel branné organizace. Doba je neklidná. Z východu se řítí příval Tatarů. Také z Uher a Polska hrozí útoky. Hrazená města se ukázala i vůči nepřemožitelným Tatarům znamenitou překážkou. Je proto bezpečné ono království, které má hojně měst obehnaných hradbami, ve kterých si měšťané sami staví svou brannou moc a vydržují si ji z vlastních prostředků. Královské nebo panské hrady s vojenskými družinami jsou ve srovnání s nimi velmi drahou investicí, vyžadující velkých vydržovacích nákladů.

*

Během necelých sto let je založeno přes 150 měst. A jsou mezi nimi naše nejčestější města, jako Hradec Králové, Chrudim, Písek, Kolín, Čáslav, Nymburk, Beroun, Kroměříž, Třebíč, Uherské Hradiště, Přerov a jiné a jiné. Nejsou to většinou ještě města veliká, ale přece jenom města. Jejich založení přineslo českým králům i panstvu a duchovním, kteří královu politiku napodobovali, značné bohatství.

Ale jaká byla hospodářská základna nových měst? Nelze si přece představit, že kupci a řemeslníci vydávali peníze jen, proto, aby se usadili a pak čekali, až páni za jejich peníze budou od nich nazpět kupovat zboží přivezené nebo v zemi jimi vyrobené.

Jedním z nejmohutnějších podnětů ke kolonizaci jsou nově objevené doly na stříbro a zlato. Klasicky krásně tuto stránku tehdejšího hnutí vylíčil Josef Šusta¹⁴³ v knize *Pоследní Přemyslovci a jejich dědictví*.

¹⁴³ Josef Šusta (1874–1945) byl český historik, spisovatel a politik. Byl profesorem všeobecných dějin na Karlově universitě, děkanem její filosofické fakulty a presidentem České akademie věd a umění. Jeho

„Těžení drahých kovů,“ píše ŠUSTA, „bylo tu sice odedávna domovem, ale teprve za posledních Přemyslovců v 13. věku nabylo míry netušené. Skoro současně s Míšní stávají se Čechy tehdy soudobému světu po výtce zemí stříbra a zčásti i zlata, a zejména od doby Václava I., když rudné bohatství Jihlavy a sousední vysočiny Českomoravské bylo dokonale poznáno, vyrůstají země naše v klasický kraj středověkého hornictví vůbec. Zde se zdokonalují metody výtěžné a vytváří po prvé ve střední Evropě skutečně kapitalistická organizace těžařská, t. zv. kverků, nutná k nákladnějším investicím důlním, zde dozrává nejprve důsledná svoboda kutací, a horní právo středoevropské dosahuje zde, v Čechách, vůbec první ucelené kodifikace v právé jihlavském. Odtud pak proudil drahý kov do vyprahlých žil zemí sousedních, až na sklonku století se chvílemi zdálo, jako by celá země byla zachvácená horečkou stříbra, podobně jako v devatenáctém věku některé kraje zámořské. Tlupy podnikavých horníků do země zevšad proudící, rozrývají veškeru oblast mezi středním Labem a Jihlavou. Zejména v Kolíně, Čáslavi, Chrudimi, v Německém Brodě, Šlapanicích, Bělé, Voděradech, Žďáru, Přibyslavi a na mnohých jiných místech vznikají o překot důležitá střediska důlní, vedoucí mezi sebou namnoze prudké spory „o vlastnictví a hranice hor mezi řečenými městy objevovaných“, jak praví listina souvěká.

Ale ruch hornický se neobmezuje nikterak jen na tuto vysočinu. Slyšíme o pokusech důlních v okolí Brna, které předem na králi vymáhá výsadu kutací v kruhu šesti mil

činnost měla klíčový význam v zařazení československé historie do kontextu světového vývoje a v oboru hospodářských a sociálních dějin. Kritizoval Františka Palackého za filosoficko-historickou koncepci českých dějin (vyzdvihl např. positivism německé kolonizace Čech). Byl členem „pátečníků“ – přátel T.G. Masaryka, Edvarda Beneše, Karla Čapka atd. Po skončení druhé světové války byl obviněn z „kolaborace“ (za Protektorátu se stal členem Ligy proti bolševismu). Dne 27. května 1945 spáchal sebevraždu skokem do Vltavy. – p.v.

od hradeb městských; slyšíme o olověných dolech na Opavsku a v severní Moravě vůbec, kde si biskup olomoucký ve smlouvách se svými many vybrazuje možný zisk z nově nalezených hor. V západních Čechách, ve Stříbře, jmenují se doly již r. 1188 a obce hornické, jako Plánice, Hory Kašperské a jiné táhnou se pomezím šumavským až do Loketska, kde páni z Rizmburka mají doly na stříbro a cín ve Slavkově i jinde, závodíce zároveň ve vlastním Rudohoří v hledání jich s klášteřem oseckým a pány ze Žeberka i Šumburka. V Krupě u Bíliny kvetou doly již v 13. věku stejně jako v Jílovém a jiných místech v povodí vltavském, a v listinách se stále setkáváme i s domácím „aurum rivale“, ryžovaným v přítocích vltavských, na Sušičku, Strakonicku i na zboží tepelském tak horlivě, že potulní ryžovci se mnohdy jeví hotoovou metlou ostatnímu obyvatelstvu.

A tak se stává již v první polovici 13. věku české stříbro, zlato i cín hledaným zbožím, jehož cena se sleduje i v tehdejší obnisků západoevropského obchodu, v nizozemském Brügge; do nejvzdálenějších zemí pronikají přemrštěné zprávy o stříbrném bohatství krajů tam za Šumavou, lákajíce k nám nové a nové horníky.

Svého vrcholu dosáhla tato horečka kutací ovšem až objevem zvláště mohutných couků rudných v Hoře Kutné. Již za Přemysla II. se tam sice dolovalo, ale z počátku patrně s nevalným úspěchem, neboť na místech dnešní Staré hory nevzniklo hned ani město, nýbrž jen obec hornická, z níž klášter sedlecký bral od počátku některé užitky. Teprve na začátku devadesátých let, za vlády Václava II., byla jižně od původní osady objevena ložiska tak úžasné vydatnosti, že předčila nade vše, co se dosud v střední Evropě v oboru tom vyskytlo. Václav II., vzdávaje pohnutými slovy Bohu dík za to, že právě jeho vládě dal do vínku dar tak vzácný, vytýká doslovně, že od staletí nebylo slechu, aby se zde, na kousku

země tak nepatrném jako jest Hora Kutná, tolik bohatství skrývalo, a rychle kolující zprávy o objevu působily patrně ve vší souvěké Evropě dojem nevšedním. Ze všech krajů sbíhá se tehdy lid lačný rychlého zbohatnutí k Hoře, která podle slov opata zbraslavského přímo „přitahovala k sobě ohromné zástupy z cizích národů jako hotový jícen lakomstva a propast hříchu“.

Zbožný opat tu ovšem nepřipomněl, že jeho vlastní řád jakožto podílník z propasti té mnohonásob zisky čerpal a že jeho zbožňovaný král Václav II. svou Horu nadšeně velebil jako místo spásy, kterým „nejen království České, ale vskutku i veškerén okršlek zemský jest oblažován“. I na slovo skoupý kronikář rakouský, Jindřich z Heimburka, zaznamenal v letopise svém jinak jen nejznamenitější události registrujícím k roku 1294, že tehdy „sběh se začal ke Kutné“ a brzy si vypravovali až na Rýně, že král český je nepřemohitelný, maje v Hoře přes šedesát tisíc havěřů, kteří mu ve dne v noci z dolů stříbro vynášejí.

Přímo nad šachtami, v samém poli důlním, vyrůstalo s hořečným chvatem neladné a ledabyly improvizované město, v němž, jak se později staříčků farář ze sousedního Malína rozpomínal, bylo třeba „pro nespočetnost lidstva z rozličných království sem se sbíhajícího“ na kvap stavěti dřevěné kaple, krčmy a lázně. Babylonskou věží, hlaholící nejružnějším jazyky, připadala Hora tehdejšímu veršovci štyrského, který tvrdil, že tam bylo na sto tisíc havěřů z Míšně, Pliseňska, Pomorán, Uher i Polska se seběhších. Při menší volnosti středověké byl zajisté tento „concursum“ do zemí českých za ziskem důlním zjevem stejně nevšedního rázu, jako novodobé chvatné sbíhání dobrodružného lidstva k ložiskům stříbra nebo zlata v dalekém zámoří náhle rozhlášeným, a není pochybnosti, že úžasnou úrodou hor se státu Přemyslovců dostalo postavení zcela výjimečného v kruhu zemí středoevropských.

Neboť zjev nebyl jen krátkého trvání. Vyvrcholil sice na sklonku století Horou Kutnou, ale již Jihlava předtím a jiné doly české zažily asi podobné, třebaž ne tak vzrušující chvíle velikých úspěchů, o nichž jsou nám svědectvím zprávy cizích kronikářů, na př. annalisty kolmarského, vytýkajícího úžasné bohatství, jež prý Václavovi I. a Přemyslovi II. z dolů plynulo. Čechy byly po celý 13. věk zemí stříbra a s pyšným sebevědomím vytýkal Václav II. ve svém Horním právě, že právě ve chvíli, kdy „téměř ve všech královstvích bohatství stříbrných a zlatých dolů vyschlo, jediné Čechy veškeren svět svým stříbrem a zlatém zúrodnily a zavlažily“. Byli si tedy v Čechách tehdy dobře vědomi toho, jaký význam mělo požehnání domácích hor pro všechno křesťanstvo, a také kdo uvažuje o společenských dějinách našich v době té, nesmí zapomínati této stránky, která sama o sobě byla s to, aby mocně urychlila hospodářský vývoj země a vtiskla mu ráz hotového přelomu.

Podivuhodný postup německého živlu směrem k východu, vyvrcholený v 13. věku, postup, jehož hrdinou byl německý sedlák i měšťan, bývá často srovnáván s dravým proudem osadnické okupace, který v 19. století tak rychle otevřel bílému plemeni širé plochy Severní Ameriky, zalidniv zemědělskými osadami a městy takřka přes noc vzrůstajícími ohromný kraj mezi horstvem alleghanským a Tichým oceánem. Souhlasíme-li s tím srovnáním, nezbude nám, leč přiřknouti zemím českým v celkovém rámci německého výboje hospodářského postavení podobné, jaké měla za oceánem v rámci Spojených států Kalifornie, předstihující svým kovovým bohatstvím mnohé bližší a snáze přístupné končiny a lákající mocně nejrozmanitější lid, a to nejen lid hornický, ale i jiné podnikavé živly. Podobně i v Čechách od počátku 13. věku neočekávané poklady hor způsobily, že proud německé kolonisace, širokým tokem k východu

se obracející, do našich zemí zašlehl účinněji než do krajů sousedních.“

*

V horách se tedy dělala rychlá bohatství, která žádala také, aby byla výhodně investována. Touto investicí byla spekulace se zakládáním měst. Havíři, zbohatnuvší v dolech, se stávají městskými „lokátory“¹⁴⁴.

Zprávy o tom sbíráme jen z kusých písemností, jako vůbec vše o této době, málo ještě probádané a plodné na vědecké debaty a spory¹⁴⁵, ale několik výmluvných příkladů pro náš účel stačí. Mincmistr a urbureř¹⁴⁶ krále VÁCLAVA I., zbohatlý měšťan EBERHARD, utvořil z přátel svých družstvo k založení nového města pražského u sv. HAVLA. EBERHARD má také význačnou účast při zakládání horní osady v Německém Brodě pro nejbohatšího tehdy pána českého, SMILA Z LICHTENBURKA¹⁴⁷. Pražský měšťan a nájemce mince královské JINDŘICH je lokátorem města Humpolce pro kapitolu vyšehradskou. (Šusta.)

144 Lokátor byla osoba, která ve středověku prováděla lokaci, jistě obdoba moderního developera. Majitel půdy ho pověřil založením vsi či města. Povinností lokátora bylo najít lidi ochotné se v novém sídlišti usadit, zastupovat je a zorganizovat veškerou činnost související bezprostředně se vznikem osady (vyklučení lesa, přesun osadníků, vyměření polností, případně parcel a ulic atd.). – p.v.

145 viz W. Wostry: *Kolonisationsproblem*, a Pfitzner: *Sudetendeutsche Geschichte*.

146 Urbura představovala ve středověkém horním právu podíl panovníka na zisku při dolování kovů. Podíl se nevyplácel v penězích, nýbrž ve formě naturálií, tedy části vytěženého kovu, jenž byl poté většinou použit na výrobu mincí. O výběr urbury se starali královští úředníci, zvaní urbureři. – p.v.

147 Smil de Luchtenburg, v centrálním archivu Řádu německých rytířů v r. 1261 uvedený jako *Zmilo de Luchtenburg*, *Baro illustris Regis*, provozoval od poloviny 13. stol. v oblasti Českomoravské vrchoviny výnosné stříbrné doly. Kromě německobrodských (dnes Havl. Brod) dolů a panství mu patřily také doly u Chotěboře a Příbyslavi. Jeho domovský hrad Lichtenburg (*Luchtenburg*), jenž mu od r. 1261 prokazatelně patřil, byl správním centrem rodu; dnes je znám pod počestěným názvem Lichnice. – p.v.

Lokátor, který zakládá města, potřebuje značné peníze. Při přeložení Staré Chrudimě na místo nové, kde měla vzniknout větší městská osada o 100 lánech úročné půdy, bylo třeba jen na podacím do dvou let složit vrchnosti značný peníz 1000 hřiven stříbra. Nymburk dostává 116, Nová Plzeň 168 lánů orné půdy. (Šusta.) Poličce se dostává dokonce orné půdy 800 lánů. Ne ovšem všechna města začínají tak nákladně. Tak biskupská města Roudnice nad Labem, Příbram, Český Brod a Pelhřimov jsou znovu vysazena mezi lety 1278 a 1296 se dvaceti až 54 lány orné půdy, dále Hranice (*Weiβkirchen*) po dvakráte s padesáti lány.¹⁴⁸

Lokátor, který vysazuje celé město, má vedle finančních výhod, které skýtá dobré uložení peněz do městského „společenstva“, také výhody společenské. Stává se šerifem města, a to doživotním. Tehdy se přirozeně neříkalo šerif, nýbrž rychtář nebo vojt. Je téměř rázem jakousi městskou šlechtou a také brzy dovede se skutečnou šlechtou závodit.

Jeho úkol nebývá ostatně snadný. Chce-li, aby mu investované peníze nepropadly, musí se snažit vybrat do městského společenstva lidi velmi zdatné a spolehlivé. A při tom nemá na to mnoho času. Někdy jsou to jenom dva roky, takže se zdá, že nejprve si lokátor získal kolonisty a pak teprve se ohlížel po vhodném místě k založení města (Zycha).

Měšťan, který se usadil ve městě, stává se sám obchodníkem s realitami. Kdo byl v Americe, ví, jak velký podíl bohatství plyne v koloniální zemi z „*real-estatu*“, ze spekulace s pozemky. Nově zakládaná města v Čechách a na Moravě počítají s tím, že z počátku bude mít měšťan potíže uhájit živobytí poctivou prací řemeslnou pro nedostatek zákazníků, anebo obchodem zahraničním pro překotnost vývoje. Proto každý občan získává pozemky, aby mohl být

148 Adolf Zycha: *Über den Ursprung der Städte in Böhmen.*

současné sedlákem. Mívá je buď přímo v hradbách městských nebo mimo ně.

Ale současně s městskou kolonizací postupuje kolonizace venkova. Do Čech jdou nejen zástupy kupců a řemeslníků, ale mnoho selského elementu, který se chce usadit na nové panenské půdě. A tento stále svěží proud hledatelů půdy je předmětem měšťanské spekulace. Zatímco v mateřské zemi mít půl lánu znamená už velký majetek, zde na výměru půdy nejsou skoupí, a proto naše země přitahuje zemědělce od západu. *„Ve většině lokátorů (vesnických) poznáváme měšťany, hlásící se k té nebo oné nově vzniklé nebo starší obci měšťské,“* praví Šusta.

Vesnice je jakési město v malém. Je ovšem jinak budováno. Zatímco města vznikají kolem geometricky přesně vyměřeného náměstí — tržiště — do něhož ústí hlavní cesty, vesnice je stavěna při silnici. Lány běží vedle sebe kolmo k cestě, statky se kladou jeden vedle druhého na počátku lánů při cestě a táhnou se často nudně daleko. Celým svým tvarem se tedy liší vesnice koloniální od vesnice starousedlé, která byla stavěna v kruhu z branných důvodů. Statky jsou všechny jednoho typu. Vzorem není statek dolnosaský, který má všechny hospodářské budovy společně s budovou obývací, přičemž z obývací budovy jde vchod do přilehlých budov hospodářských; jednomyslně je uznán za účelnější statek franský, který klade budovy hospodářské každou zvlášť a se zvláštním vchodem, a umožňuje tak stále nové přístavby. Lokátor bere na sebe úřad rychtářský, má právo na hospodu a případně na mlýn. Stává se tak v obci osobou přední, a když sám nemůže nebo nechce rychtářství vykonávat, předává je svým synům. (Schmidt Mayer.) Jakmile se městům podaří kolonisovat vesnicemi kraj, jehož jsou středem, mají svou hospodářskou základnu značně zajištěnou. Sedlák se stává odběratelem městských výrobků.

Postupem doby si získává město právo na veškerá řemesla a obchody venkovské právem milovým, takže nakonec sedlák musí do města, i když se chce napít piva.

*

Jedním z důvodů, proč chtěli mít králové a páni v zemi města, byl nedostatek peněz, za který by si mohli opatřit nutný luxus, spojený s jejich královskou nebo panskou důstojností. Jakmile byli měšťané v zemi, daly se dobře zpeněžit naturalie na městském trhu a mohlo se nabývat peněz pronájmem pozemků a potřebný luxus si za ně opatřovat přímo na místě.

Nejvyhledávanějším módním zbožím té doby byla sukna, dovážená z Flander. Jsou to hlavně sukna yperská, gentská, později tournayská a lovaňská. Češi té doby znají jen plátno a kožešiny a jimi se také strojí. Soukenný oblek je znakem blahobytu a důstojnosti. A Češi šli vždycky rádi s módou. *„Už za časů krále Jana počíná nárek kronikářů, že cizí oblek znenáhla plně zatlačuje starý oblek domácí, který byl právě tak slušný jako je cizí neslušný, takže ve 14. století už navenek nebylo možno Čecha rozeznati od cizince.“* (Lippert.)

Se sukny kvete i obchod se zbožím z Levanty – hedvábím a kořením. Založením měst převzali králové na sebe povinnost dělat dobrou obchodní politiku. Také vidíme, že hlavní zakladatel měst, PŘEMYSL OTAKAR II., záměrně šíří své panství dolů k Itálii, aby opatřil krátké spojení s Itálií svým kupcům, zvyklým na Rýně odedávna obchodovat s městy italskými. Později za císaře KARLA IV. se osa obchodu podstatně obrací. Kolonisovaný sever mezeitím bohatě rozkvetl a střediskem obchodu se stávají města hansovní. Proto KAREL záměrně proniká přes Slezsko a Lužici do oblasti severní Hansy. V tu dobu se také naplno uplatňuje

Labe jako hlavní obchodní cesta. Jde po ní dřevo, všelijaký kov, cín, olovo, měď, kovové výrobky českých řemeslníků, jako meče, pluhy, kuchyňské nádoby a jiné.

Velkým odbytištěm zůstává ovšem jak potřeba královská, tak panská. Jestliže král nebo pánové chtěli mít svá města, museli se však vzdát vlastní výroby, jako se musel sedlák vzdát průmyslu domácího. Do založení měst obstarávali králové a páni své potřeby ve svých otrockých a nevolnických dílnách, villikacích¹⁴⁹ a v ženských gyneceích¹⁵⁰. Byly to dílny v podhradí nebo na velkostatecích. Pracovaly pro veškeré potřeby pána a jeho družiny vojenské. Poněvadž tyto družiny bývaly u Čechů značné, bývaly i dílny rozlehlé. Bývali v nich řemeslníci nesvobodní, buď zcela otroci nebo nevolníci. Nebylo ovšem možno ponechat tuto konkurenci vedle mladých měst dosud hospodářsky nezakotvených. Proto se villikace a *gynecea* postupně ruší a přecházejí do nově utvořených měst. Tak podle A. ZYCHA v případě Dobrušky a Žiželic přechází staré robotnické obyvatelstvo do města a tvoří četnou část obyvatelstva. Z. WINTER uvádí jiný příklad z Hradce Králové, kde král VÁCLAV v roce 1297 dal bez okolků svým poddaným, příslušníkům starého dvorového hospodářství, půdu k měšťanskému vlastnictví. Ty různé „*Boehmgasse*“ nebo „*Boemergasse*“ v rozličných městech svědčí o vtažení těchto sil do měst nově zakládaných. „*Jinak nebylo také ani možné, aby města tak rychle vyssála řemeslnou výrobu venkova a monopolisovala ji právem milovým, leč přitáhla-li z venkova do svých valů živly řemeslné.*“ (Šusta.) Ovšem na německý ráz měst to v oné době nemělo ještě vliv. Nejméně do poloviny 14. století je německý ráz českých měst nepochybný.

149 Korunní, panovnické statky. – p.v.

150 Gyneceum byla místnost ve starověkém řeckém obytném domě obývaná ženami. – p.v.

Také církve a kláštery se musely přizpůsobit. Nemohly městům dělat konkurenci. Měšťané žádali, aby odbouraly své rozsáhlé dílny. Je zcela přirozené, že s příchodem měst a laických kolonizátorů získávají u měšťanů oblibu ony mnišské řády, které se vzdávají veškeré výdělečné činnosti ať v dílnách nebo na polích a žijí jen z příjmů církevních — řády žebrevých mnichů, chudí františkáni a dominikáni, ony řády, které vznikly po velké reakci jihoevropských měst na dřívější výdělečné církevní ústavy. Zbraslavská kronika nám velmi živě líčí spojení těchto řádů s měšťany a jejich spiknutí proti starým základům církevním v Čechách.

Přes tuto reakci zůstává církev a její instituce nejmocnějším kapitalistou středověku. A kdykoli se dostaví v řadách měšťanstva krise, obracejí se o pomoc v „nezaměstnanosti“ na církevní místa mrtvých kapitálů. Všude jsou přinucena svých kapitálů využít k blahu obecnému. Tak jako na Západě jsou gotické chrámy stejně památkami hrdého sebevědomí tamní společnosti jako občasných pracovních krisí, tak i u nás jsou stavby městských gotických chrámů jak přínosem církve k řemeslné zaměstnanosti nově vzniklého lidu tvořivých rukou, tak i znamením četných krisí měst. Chrámy jsou stejně pomníky středověkého majestátu církve, jako hladovou zdí středověkých řemeslníků.

*

Vzniká otázka, kterou si dávali stejně němečtí jako čeští historikové: Králové a páni potřebovali osadit zemi novými vesnicemi a městy. Proč to neudělali svým vlastním lidem?

Alfred SCHMIDTMAYER¹⁵¹ v knize *Der Weg der Sudetendeutschen* soudí, že Čechů na tyto úkoly bylo málo. „*Mluví se rádo o národech s hojnými porody, a proto také se*

151 A. Schmidtmayer: *Der Weg der Sudetendeutschen*.

slibnou budoucností v protikladu k národům s porodností slabou, anebo dokonce ‚vymírající‘. Vcelku toto rozdělení spočívá na omylu. Musí se říci správněji: každý národ má svoje plodné a neplodné doby tak jako se pod božím sluncem střídají žně bohaté a hubené. Četné okolnosti poukazují na to, že v 12. a 13. století, právě v dobách kolonisace, proti silnému množení německého národa stojí zastavení nebo dokonce úpadek národa českého. O přistěhovalectví ve velkém se přičiňovaly státy jen tehdy, když je k tomu nutil nedostatek obyvatelstva vlastního. Český rolník je pilný a obratný, nepochybují, že zakládání nových vesnic, ždárčení velkých lesů by se mu také nějak podařilo, kdyby jen jich tu bylo dostatečné množství a kdyby znal nástroje ke zpracování obtížného území. Nezadržitelné vystěhovalectví směřuje vždy tam, kde je nedostatek pracovních sil a také středověká kolonisace vznikla z hospodářských nutností a ze žádného rozmaru knížecího.“

SCHMIDTMAYER má tu pravdu asi jen na polovic. Byl tu nedostatek pracovních sil, ale nikoli proto, že porodnost Čechů v té době se zastavila, ale proto, že jejich životní názor byl tehdy ještě docela jiný, Češi jsou především národem vojáků a nikoli národem pokojných rolníků a řemeslníků, jak tomu chtěl PALACKÝ. Jejich společenské uspořádání bylo podobné, jak říká ŠUSTA, vojenským družinám Rusů, jak je vylíčil z té doby letopis NESTORŮV. Až do kolonisace byla tato vojenská organizace vlastně v podstatě také organizací obchodní, poněvadž lov otroků byl do té doby obchodem nejvýnosnějším. Ve 13. století dochází k rozlomu této životní orientace následkem událostí jak v Byzanci, tak v Rusku, ale zato je tu zvýšená potřeba vojska u králů českých, kteří vstoupili do velké evropské politiky a kteří v těch neklidných dobách přejímají svrchovaně významný úkol říšský: stát tu na stráži pro-

ti přívalu od východu, který visel nad Evropou v podobě ČINGISCHÁNOVÝCH hord. Životním ideálem Čechů zůstává tedy vojenská služba. To, co pracuje na polích a v dílnách, to jsou opovrženíhodní nevolníci a otroci. Vojenská družina nikterak nemíní tyto své dělné parohy uvolnit pro nové kolonizační dílo, pokud je proud sám nestrhne. Český člověk je tehdy naplněn onou neúctou k práci, která předtím vyznačovala raný středověk, kterou marně odstraňovala církve a kterou teprve nová kolonizační vlna měla zlomit definitivně. Bujná, neklidná, statečná, ale lenivá válečná chasa se dívala i na nově příchozí s despektem. Svědkem toho je ještě ve 14. století kronikář DALIMIL¹⁵², jeden z té zbrojné chasy vladýcké¹⁵³, který zapomíná zcela, jak praví ŠUSTA, *„jak velikou oblast si Němci na své zpětné pouti k východu podmanili s mečem v ruce, ironicky je nazývá plemenem nevolnickým, které prý lstivě své služby nabízejí a „služebný lid všem sousedům opatřujíc“ po veškerém světě se rozlézá a vetřevši se někam, ovšem pak obchodem a obratností v zápětí i moc na sebe strhuje.“*

Tento veškerý kolonizační ruch byl tedy pro tehdejšího Čecha záležitostí chasy nevolnické. V tom byli tehdejší Češi asi podobní americkým indiánským kmenům, které nedovedly opustit své lovecké zvyky a na zemědělskou a průmyslovou činnost kolonistů se dívaly svrchu. Češi nechápali, že tu přichází nová civilisace svobodné práce a řemeslné zdatnosti, které je souzeno — i když pozvolna — vytlačit starý svět vojácký.

152 Dalimil je fiktivní, vědecky nedoložená postava autora Dalimilovy kroniky – nejstarší česky psaného veršovaného díla tohoto druhu. Kronika je anonymní; přívlastek „Dalimilova“ se objevil až v 17. století. Řada údajů svědčí o tom, že autorem mohl být spíše duchovní s nižším svěcením. Text je laděn silně chauvinisticko-antiněmecky. – p.v.

153 Vladýka se nazýval příslušník nižší staročeské šlechty (např. „učený vladýka Tomáš ze Štítného“). V širším smyslu pojem znamená náčelník či stařešina (rodového, kmenového společenství). – p.v.

A tu se ovšem dostáváme k základní otázce významu této středověké amerikanisace naší vlasti pro náš národ. Čeští dějepisci přecházeli v dílech určených pro širší obec čtenářskou toto období se zřejmými rozpaky. Kolonisace byla cosi cizího, co se přelilo přes nás a co k nám uvedlo cizí národní prvky. Bylo trapné doznávat, že městskou civilisaci jsme přejali od Němců a že také svoboda rolníková je s tímto velkým hnutím osudově spjata. Jako by nebylo pro národ ctí umět se učit a osvojit si cizí příklady a jako by civilisace nebyla vůbec pochodná, kterou jako při štafetovém běhu národ předává národu. První, naprosto klamné stanovisko určil PALACKÝ. Poněvadž vycházel z veskrze libovolného, ničím nedoloženého a dokonce pravdě naplno odporujícího stanoviska, že původní společenský řád Čechů byl demokratický, svobodný a pokojně zemědělský, neviděl v kolonizaci příchod nové civilisace práce, ale příchod feudálních nesvobod Němcům vlastních.

„Palacký,“ praví ŠUSTA, „posuzoval dobu posledních Přemyslovců vůbec se zřejmým příměskem trpkosti. A ta byla zaviněna nejen žalem nad tehdejším vzrůstem německého živlu v Čechách, nýbrž také domněnkou, že ve 13. věku i obecná svoboda lidu utrpěla osudnou pohromu. Palacký uznával sice, že vznikem měst a skvělých hradů veškeren život v zemi zbohatěl, věřil však, že zároveň podle cizích vzorů původní demokratický ústroj našeho národa ustoupil tuhému kastovnictví „feudálnímu“, které vedlo znenáhla, ale jistě k úplné porobě lidu venkovského, dotud svobodného. Vlivem germánské panovačnosti pohynula prý tehdy v Čechách vrozená laskavá povaha slovanských řádů a veškeré další zlo i osudné sklony našich dějin měly v tomto převratu svůj kořen.

Odborné bádání otráslu ovšem již nejedním základním kamenem tohoto názoru. Nevěříme v idylu původního mírumilovného a rabů neznajícího Slovanstva tak pevně, jako v ní věřila generace vyrostlá za červánků liberalismu, kdy v pravěku byl vůbec spatřován zlatý věk demokratické rovnosti lidstva, ještě nezkaženého šlechtickými předsudky a výsadami. Víme dobře, že již původní ústroj slovanský znal tuhé rozdíly svobody i nesvobody a že nadto před třínáctým věkem cizí zřízení společenská měla značný vliv na vývoj státního života u nás. Než přes to přese všechno některé základní rysy nazírání Palackého na dobu posledních Přemyslovců utkvěly tak pevně v našem písemnictví, že brání spravedlivému a správnému ocenění velikého věku, který přinesl novou pronikavou změnu společenského bytu v zemích českých, ale nezpůsobil zde nijak vzrůst nesvobody, nýbrž naopak umožnil rychlý vznos tříd nejtíže porobených.“

A J. V. ŠIMÁK, poukázav na to, že samovolnou kolonizaci provádíme také jaksi samovolnou germanizaci země, shrnuje svoje studie této epochy ve slova: „Než netřeba naříkati ani žalovati. Nebylo tehdy možná jinak, bylo nezbytno se nevyhýbati nebezpečenství menšímu, aby se předešlo zlo horší, zkáza všeho státu. Podobně jako před 300 lety nezbyvalo našim knížatům, nežli se narychlo přikloniti k silnějšímu Západu a opustiti teplé, utěšené, ale ještě příliš slabé počátky osvěty východní. Na štěstí kořeny naši národní svéráznosti byly silnější a také, pravda, okolnosti příznivější nežli jinde, takže z tohoto nového soužití dvou různých živlů plemenných v jednom státě vzešlo opravdu víc užitku nežli ublížení.“

Velkostatek, který vedle obchodu s otroky je hlavním udržovatelem otroctví, se rozpadá. Přechází v ruce drobných sedláků, na pánu ovšem stále závislých. Děje se tak pod vlivem německé selské kolonisace, která příkladem

dosvědčila, že svobodná práce selská vytěží z půdy více nežli práce otrocká. A v této změně je zárodek jedné z revolučních změn v Evropě — zárodek svobodného sedláka.

„Velkostatek ztrácí v 13. věku svoje vůdčí postavení v národohospodářském vývoji,“ píše ŠUSTA. „Přestává býti uzavřenou společenskou jednotkou a mění tím svou povahu. Kdežto v dobách dřívějších velká část půdy byla na účet pánů vzdělávána, zmenšoval se nyní tento „Salland“ stále víc a více rozdělením mezi drobné kolony. Průmysl dosud na velkostatku pěstovaný potáhla na sebe svobodná města právě vznikající; obchod rozvážel jeho výrobky po zemi, rozdíl života venkovského vzniká ve své ostrosti. Tím ztrácí otrok pole své působnosti a proto mizí. Velkostatkář přestává býti hospodářem a ztrácí spojení s produkcí. Velkostatek jest již příliš venkovem od té doby, co život v městech se koncentroval, a proto opouštěn vrchností světskou i duchovní. Nastává doba turnajů a minnesängrů, o produkci hospodářskou se stará již jen malý venkovan“ — a o produkci řemeslnou drobný svobodný řemeslník ve městě.

Dvě základní vrstvy nové evropské civilisace, svobodný zemědělec a svobodný řemeslník, kladou základy své existence. Peněžní hospodářství, které vytlačilo staré hospodářství naturální, je motorem jejich dalšího vývoje.

*

Ostatně otázka kolonisace se nedá posuzovat jen z hlediska prospěchu německého nebo českého národa. Měřítkem nám musí být otázka vyšší nebo nižší úrovně evropské civilisace. Pro pokrok civilisace možno žádat i dočasné oběti od toho nebo onoho národa, neboť vyšší civilisace nakonec jiným způsobem nahradí národu to, čím na ní zpočátku doplatil.

Není pochyby, že osadnické hnutí na východ ze zemí německých mělo významné následky. Jím se dovršuje a zpe-

četuje vývoj, který už na jiných místech byl začat a který je svérázností středověké evropské kultury. Pod přívalem tohoto hnutí hynou poslední zbytky staré otrocké civilizace. Řecká a římská civilizace byly civilizacemi, spočívajícími na práci otroků. Na sklonku říše římské stali se otroci sice kolóny¹⁵⁴, ale mohutné působení polootrokářské civilizace arabské na vznikající civilizaci evropskou a bohatá loviště lidí na evropském severu a východu mohly snadno vésti k tomu, že na severu zakotví cosi, co mohlo být severskou odrůdou římské otrokářské civilizace. Vznik měst na západě a jejich lavinovité rozšíření na východ dalo však základ zcela jiné tvářnosti klíčící nové severoevropské civilizaci. Ve městech vyrůstá nová vrstva, která práci považuje za radostný úděl života a ne za kletbu. Je na ni hrda, i když je ještě omývána vlnami opovržení, jehož se jí dostává od vojenské kasty. Nezřídka povznáší práci na umělecké dílo, jemuž církev svým magickým pohledem na věci dává polobožskou hodnotu. Vdechuje život mrtvému materiálu, mění a ztvárňuje jej podle své myšlenky, dává mu svého ducha, je pyšná na pracovního a tvůrčího génia. Vyrůstá nový člověk. Na západě, kde ještě je těsně spjat s feudálně vojenskou základnou společnosti, je omezen v mnohých svých právech. Ale každá kolonisace znamená širší dech, větší volnost, důraznější sebevědomí. Řemeslník a sedlák je vyhledáván. Může si diktovat své podmínky. Oč musí na západě ještě s velkým úsilím bojovat, v novém prostředí se mu dostává jako samozřejmosti. Zákupná práva příchodního sedláka — *more teutonico* — nová městská privilegia německých zakladatelů měst stavu kupeckého a řemeslného, a proslulá horní práva německých horníků v Čechách

154 Kolóni byli kategorií zemědělského obyvatelstva rozšířenou především v pozdní Římské říši, kdy začal být velký nedostatek otroků. Kolón byl svobodný zemědělec, který si pronajímal k obživě půdu i s inventářem. – p.v.

a na Moravě mají proto v sobě cosi dobyvatelsky a objevitelsky smělého, co z nich činí vzory svobod a práv a co působí zpětně i do výchozí vlasti. Ne každý sedlák v Německu měl dědické právo, ne každé město v Německu mělo potvrzené svobody, zbavující je robot, ne každá horní obec měla tolik pravomocí, kolik nově založené obce v Čechách. V tom je velký přínos českých králů a pánů k evropské civilisaci, že svou velkorysostí, ať bezděčnou či vědomou, přispěli k pevnému zakotvení nových svobodných řádů, které se měly stát základnou evropského života.

Když se kolonizační hnutí zastaví, je stará otrocká civilisace nadobro mrtva. A v Evropě přicházejí ke slovu nové národní vrstvy, které až dosud ve všech předchozích civilisacích byly jen ve společenském přítmí. Vedle národa meče přichází ke stejným právům národ práce. Základna společenské pyramidy se vydatně rozšiřuje.

*

Německá kolonisace u nás rozšířila základnu českého života o pracovní vrstvy. Kdo nepatřil k poměrně tenké vrstvě zemanské a vojácké, ten až dosud do národa nepatřil. Živořil jako otrok nebo nevolník v panských villikacích a *geneceích*, nebo se plahočil na půdě, kterou mu pán mohl kdykoli odejmout a která mu proto nepřirostla k srdci. Německý sedlák přichází sebevědomě: *„Půdu, kterou dostávám za ten a ten roční poplatek, jsem ochoten s láskou a podle nových metod západních obdělávat jen tehdy, když mám zaručeno, že po mé smrti zůstane v mém rodě.“* Chce mít z půdy pro své děti **rodnou dědinu**. Také řemeslník žádá ke své zdatnosti a majetku, který z ní nabude, poměr dědičný. Zásada dědičnosti přesekává jako sekera panskou libovůli. Člověk teprve teď zakotvuje. Teprve právem dědičným stává se doopravdy usedlým. Až dosud bylo vše

u něho nejisté, nyní se vše upevňuje. To umožňuje lásku k půdě a k práci. To je příčinou větší zdatnosti. Český otrok a nevolník to vidí a žádá něco podobného. Vzor působí epidemicky. Možno říci, že 13. století je stoletím práva dědičného. Nejen robotník chce trvalý dědičný poměr k půdě, k práci a k majetku, ale i vojáci, sloužící pánům, žádají konec dosavadní libovůle. A od takzvaného *ius Conradei* na rozhraní 12. a 13. století dokonce i panstvo volá po ustálených poměrech majetkových. Až dosud jsou pánové jakýmiisi královými úředníky se svěřenými statky a po jejich smrti se král může rozhodovat, jak mu libo, a zbavit jejich rod svěřených lén a beneficií, nebo je při nich ponechat. Ve 13. století si osobují páni trvalé právo dědičné na svěřené statky a jdou ve svých požadavcích často až příliš daleko, jak ukazuje jejich neblahý spor s PŘEMYSLEM OTAKAREM II. a s panovníky následujícími.

Panský řemeslník, pracující jen více méně za živobytí, touží se dostat do města a požívat veškerých jeho svobod. Jako ve všech koloniálních zemích, kde je pracovní síly nedostatek, nejsou řemesla ještě spjata cechovním řádem a umožňují každému zdatnému vcelku snadný přístup. Králové tyto „otevřené dveře“ do stavu řemeslného a obchodního podporují a dlouho potírají organizaci cechovní. Pro Čechy je to velká výhoda. Německá města se stávají Čechům velkými útočišti a také velkými učilišti. Po zastavení kolonisace začátkem 14. století čerpají města stálý dorost z venkova, který je ve vnitrozemí český. A proto brzy český element ve městech roste a sílí a před válkami husitskými v nejednom městě se dostává do jeho vedení. Tak nám německá města objevila a vychovala tu naši druhou vrstvu národa, odlišnou od dosavadního národa chasy vojenské, tu vrstvu národa řemeslníků a rolníků, kteréžto dědictví v nás zachovalo stopy nevyhladitelné.

Tak tedy u nás, jako v jiných zemích západní a střední Evropy, dala kolonisace národní práva druhé vrstvě národa — národu práce a řemesel, vyvolala v život národ práce svobodné a práce, která je zdrojem lásky a životní pýchy. Pracovní vrstva, která až dosud žila v jakýchsi sociálních katakombách, dostává se poprvé na povrch společnosti.

*

To byl velký a nikdy dosti nezaplacený zisk, který náš národ má z kolonisace, jež přešla našimi zeměmi. S jakousi lítostí si však každý náš vlastenec připomíná, že od té doby — i když to snad začalo dříve — stává se půda naší vlasti domovem nejen národa českého, ale i německého, že od té doby se stáváme dvojjazyčným politickým útvarem, a na svém malém životním prostoru se musíme tísnit spolu s národem německým.

Tato lítost vidí ovšem jen jednu stránku věci, a přehlíží jinou, mnohem důležitější. Tím, že bylo otevřeno bohatství našich hor, tím, že lepším hospodářstvím a vytlačáním pralesů a močálů se značně zvětšila orná půda a výnosnost země české, tím, že založením nových měst se společenská pyramida značně protáhla jak do své základny, tak do své výše, **rozšířil se neobyčejně český životní prostor**. Země mohla pojednou uživit a blahobytně udržovat mnohonásobný počet obyvatelstva proti dřívějšímu počtu. **Náš domov se přistěhovááním Němců nezmenšil, nýbrž zvětšil**. Byla-li to dříve došková chalupa, kde se tísnili tři lidé, je to nyní pyšná gotická radnice, v níž se usazují s pohodlím stovky měšťanů a patriciů, pánů a sedláků. Náš životní prostor se tak zvětšil, že přítomnost druhé národnosti nám není na obtíž. Blahobyť plynoucí z německých měst proměňuje zemi jako kouzelným proutkem. Panstvo zbohatlo, usazuje se na nových pevných hradech, vyhledává

cizinu a otvírá své hradý pěvcům a umělcům. Upevňuje se postavení vojáckých vladyků. Selská třída bohatne. Množí se třída řemeslná. Králové se stávají nejmocnějšími evropskými knížaty. Národní sebevědomí roste nově nabitou kulturou evropskou, až dosáhne oné pýchy, jež nás strhne do zmatků válek husitských. „České sebevědomí,“ jak píše PEKAŘ¹⁵⁵ v Žižkovi, „nabylo vznešené povahy, že zcela přirozenými a přesvědčivými jevily se mu učené výklady kronikářů, že Čech, t. j. Bohemus, má své jméno od Boha, že jeho národ je původu zvlášť ušlechtilého, že jeho jazyku vydal privilegium již Alexander Veliký... Toto opojení to bylo, jež stvořilo pýchu, jež neměla daleko do velikášství.“

Tak tedy působila kolonisace našich zemí německými kolonisty. Nepředpojatý badatel musí přiznat, že teprve od té doby jsme vstoupili oběma nohama do evropské civilisace.

*

Ale místo, abychom byli Němcům vděční za tuto velikou službu nám prokázanou, přecházeli jsme toto významné období mlčením a nikdy je řádně neocenili. A národní pýcha nás dokonce vedla k tomu, že jsme nakonec razili potupné heslo pouličního politického boje, že totiž Němci jsou u nás pouhými hosty a že jejich pobyt závisí konec konců na trpělivosti a dobré vůli nás, hostitelů.

Jakmile se tato otázka dostala na tak nízkou úroveň, nebylo konce politických licitací. Němci se přirozeně hájili, že jestliže oni jsou hosté, pak čím jsou v tomto prostoru Češi, kteří podle své nejnárodnější tradice o praotci Čechovi přišli do této země medu a strdí v šestém století po KRISTU. A nepřišli do země prázdné, nýbrž do země, kde se předtím vystřídalo několik kmenů německých a kde, jak dokazuje řada převzatých názvů — Vltava, Labe, Říp —

155 J. Pekař: *Žižka a jeho doba*.

zbytky germánských kmenů zůstaly sedět. Přišli tedy Češi jako kolonisté do země původně germánské a je možno o nich rovněž říci, že jsou tu hosty.

Ale ani na tom ovšem nezůstalo, neboť obě strany, opírajíce se o archeologické objevy, připouštějící široký výklad podle temperamentu vykladačova, jaly si navzájem dokazovat, že jsou autochtonní — to jest od nepaměti v této zemi usedlí.

Pro naše stanovisko musí být rozhodující to, čemu nás učí období kontrolovatelné, historické. A to jednou činí kolonisty z nás, podruhé z Němců. Ale učí nás zároveň, že když k nám Němci přišli v 13. století, přišli jako nositelé nových životních možností, osvoboditelé práce od její kletby, budovatelé nového hospodářského řádu, který odstranil natrvalo otroctví z našich zemí, učitelé nám neznámých zemědělských a řemeslných metod, zakladatelé městských svobod a rozmnožovatelé bohatství našich králů a jejich politické moci. Jejich příchod vyhnal přízemní budovu naší země do pater, rozmnožil náš národ o vrstvy dříve vyloučené z národa pro jejich neurozenost, přinesl do země rychlejší životní tempo a rozšířil znamenitě životní základnu našeho národa. Větší životní možnosti, které s sebou přinesli, umožnily našemu národu zvýšenou populaci. Tehdy poprvé jsme prožívali pozoruhodnou zkušenost, že se náš domov příchodem nových osadníků nijak nezmenšuje, nýbrž podivuhodně zvětšuje. A nebyla to poslední zkušenost toho druhu. Ještě jednou jsme tento paradoxní zjev prožívali ve století šestnáctém, kdy nová vlna přistěhovalců ze zemí německých opět neobyčejně rozmnožuje bohatství země a zjednává Čechům větší možnosti životního rozmachu. A totéž se opakovalo ve století devatenáctém. Tehdy jsou to sudetské země, které první u nás zavádějí průmysl a znovu otevírají bohatství útrob

země české, tentokráte ne ovšem bohatství zlata a stříbra, nýbrž bohatství uhlí a kovů. Tyto objevy a přínosy zase znamenitě rozšiřují našemu národu jeho životní prostor, umožňují rychlý růst jeho populace a zvyšují tím jeho sebevědomí, které zase nemá daleko do velikášství a obrací se nakonec proti těm, kteří mu jeho sebevědomí vlastně umožnili.

V našich dějinách tedy zůstává jedna konstanta: a tou je skutečnost, že čím více je u nás Němců, tím lépe se českému národu daří. Docela podle přísloví: přejte a bude vám přáno. Ale pokaždé jsme nakloněni tuto skutečnost nevidět a plnit se strachem naprosto zbytečným nebo naprosto neodůvodněným velikášstvím.

Utajený nový národ

Mythus o slovanské sounáležitosti

Vybudování českých měst německou vrstvou obchodní, řemeslnickou i selskou v časovém prostoru poměrně tak nepatrném byla událost vpravdě revoluční; do značné míry ji můžeme srovnat s normanskou okupací Anglie za VILÉMA DOBYVATELE a po něm. Při veškeré různosti mají obě události společné to, že se dostávají vedle sebe v jednom životním prostoru dvě národní a jazykové vrstvy, z kořenů naprosto rozdílných, a jsou nuceny prožívat stejný historický osud.

Pozorujme, jaký výsledek tato stejná událost dala v Anglii.

Obě vrstvy, které se nejprve srazily válečně a mezi nimiž dlouho vybuchovalo „národní“ nepřátelství, poznenáhlu srůstaly a během tří set let z nich vzniká **nový národ**, anglický, který si z onoho splynutí vytvořil **novou řeč**, jež je splynutím řeči germánské a románské. Prvním uměleckým dílem této nové řeči jsou CHAUCEROVY¹⁵⁶ veršované *Povídky Canterburské*.

156 G. Chaucer: Povídky Canterburské.

Zdá se, že k onomu chemickému procesu splynutí dvou rozdílných jazykových — a patrně i biologických — vrstev je třeba — nebo aspoň ve středověkém prostředí bylo třeba — průměrně tři set let. Anglický příklad není jediný. Románské řeči vznikly jednak z umdlení spisovné řeči latinské a z vítězství lidových nářečí, jednak působením germánských dobyvatelů. První spisovnou památku francouzské řeči najdeme ve verdunské smlouvě, která i politicky odděluje od sebe živel germánský a francouzský. Je to také průměrně tři sta let od doby, kdy Francii pod svůj vliv dostali CHLODVÍKOVÍ Frankové. Spisovná italština se vynořuje také nějakých tři sta let po dobytí převážných částí Itálie germánskými Lombardy. Podobný zjev můžeme sledovat na španělštině, a hlavně na perštině, která je stejně jako angličtina složeninou dvou řečí, rozuměj staré íránské a dobytelské arabské.

Vezměme tedy 300 let jako dobu potřebnou k chemickému srůstu dvou národů a dvou řečí v primitivnější minulosti, a pozorujme, k jakým výsledkům se došlo u nás.

Anglii za tu dobu dochází k dokonalé synthesi. U nás se všechno vyvíjí více méně obdobně jako v Anglii, ale v poslední chvíli je tento proces přerušen a na dně dějinného tyglíku¹⁵⁷ leží zdánlivě vedle sebe obě vrstvy tak odděleně jako na počátku.

*

Ve 13. století přichází k nám vrstva německá. Nejsme kompetentní zde rozhodovat, kolik je pravdy na tvrzení historika BRETHOLTZE¹⁵⁸, že tato vrstva tu byla od prvo-

¹⁵⁷ Z něm. *Schmelztiegel* – menší nádoba ve tvaru obráceného komolého kužele na tavení kovů. – p.v.

¹⁵⁸ Salamon Berthold Bretholz (1862–1936) byl německý písař židovský historik, editor a archivář. Narodil se v Příboře, studoval ve Vídni, žil a pracoval v Brně. V roce 1892 byl povolán do funkce moravského

počátku a že kolonisace zvenčí vůbec nebylo. Fakt je, že teprve ve třináctém století zaznamenáváme neobyčejné rozšíření této vrstvy po celé naší zemi. Za tři sta let po této události, tedy ve století šestnáctém, mělo dojít k synthesi. A opravdu všechno nasvědčuje tomu, že k ní dojde. V sousedním národě německém vzniklo luteránství, který objevilo, že vlastně ten tak vykřičený husitismus českého národa je jakýmsi jeho předchůdcem (srovnej řeči a dopisy LUTHEROVY). Stoupenci husitské víry u nás, kteří za válek husitských spojili novou víru s nenávistí proti „křížáckým Němcům“, shledávají, že pojednou se jim dostává vítězství reformace v Německu velké posily a že jsou vlastně před očima světa ospravedlněni. Němci se jim stávají bratřími jedné víry. Šestnácté století je stoletím neobyčejně přátelského poměru mezi Čechy a Němci, neboť většina českého národa je stejně jako Němci protiřímská. Tehdy se Češi dobrovolně vystavují vlivu a styku se sousedním německým národem. Dochází k nové kolonizační vlně, města přijímají nové řemeslníky, venkov nové osadníky. Po husitských válkách vládla u Němců nechuť ke stěhování do Čech, poněvadž Čechy byly nechvalně známé jako země kacírská a spočívala na nich jakoby kletba. Luteránství tuto přehradu odstranilo. V zemi stoupá opět blahobyť a životní prostor se novou prací opětovně pro oba národy rozšiřuje. Je to tedy víra, která v první řadě je dobrou

zemského historika (*Landeshistoriker für Mähren*). Byl ředitelem Brněnského městského archivu a Moravského zemského archivu. V roce 1905 se stal členem Komise novějších dějin Rakouska a v r. 1914 korespondujícím členem Rakouské akademie věd. Na Německé technické universitě v Brně působil jako mimořádný profesor historie. Těžištěm jeho zájmu byly dějiny Čech a Moravy, o kterých sepsal monumentální čtyřsvazkové dílo. Zmapoval středověkou historii Židů na Moravě. Zkoumal taktéž Kosmovu kroniku. Vypracoval teorii o tom, že Němci do Čech nepřišli při kolonizacích, ale žili tam spolu se Slovany od jejich příchodu na území. Ve zpochybnění této teorie se výrazně angažoval Josef Pekař. – p.v.

základnou k synthesi. Je to první vrstva synthesisy, kterou tu pozorujeme.

Společná víra nás vede k tomu, že v době, kdy dochází k velkému střetnutí románství a germánství za války třicetileté, jsme my v táboře německém, a to jedním z vedoucích živlů.

*

Je tu dále i značné biologické splynutí. Není pochyby, že mezi oběma národnostmi docházelo k vzájemným sňatkům a že tím nastal snadný přechod z jednoho tábora do druhého. Byla právě doba, kdy se na jazykovou a národnostní stránku nekladl velký důraz; mnohem větší propast tvořily rozdíly stavovské a v době husitství a reformace k tomu přistupují ještě rozdíly náboženské. Husitské války a doba po nich se obecně pokládají za přerušení tohoto procesu, ale ne docela oprávněně. Mnohý Němec v té revoluční atmosféře, která se snadno z náboženského přenášela na pole národnostní, použil své znalosti české řeči a splýnul s okolím českým (na toto mimikry upozornil W. WOSTRY), takže protiněmecká zášť doby husitské do jisté míry proces splývání urychlila. Bohužel, ani bádání historické, ani sociologické, ani jazykozpytné, ani biologické nám neumožňuje zjistit biologické změny v časovém rozsahu tak krátkém jako je námi předpokládaných tří stalet. Místo toho je nutno sledovat tento proces průběhem půl druhého tisíciletí.

Ukazatelem smíšení národnostního a tedy biologického jsou četná rodová jména německá v Čechách a na Moravě. PEKAŘ mluví o celé čtvrtině Čechů, kteří nosí německá jména a jsou „*dokumentem nikoli germanisace, nýbrž čechisace, ukázkou, kolik asi Němců odcizeno bylo své národnosti na tomto historickém česko-německém zápasišti.*“

Připomeňme jen jména našich národních velikánů, JUNG-MANNA, RIEGRA, VRCHLICKÉHO (FRIDY), ZEYERA, FIBICHA, FOERSTRA aj.

Ale tato jména jsou ukazatelem spíše pro změny období od 16. století až po nynější dobu, neboť teprve v 16. století se začíná užívat jmen rodových [tj. příjmení – p.v.]. Předtím se lidé odlišovali křestním jménem, přezdívkou, a pokud se odstěhovali z rodné vesnice do města, používali zhusta za své jméno označení podle rodné osady. A celý ten velký proces míšení ve století třináctém a čtrnáctém i doby pozdější až do století šestnáctého je pod těmito jmény utajen. Česká jména mohou snadno skrývat osadníky původně německé. Dokladem toho je 23 osad pojmenovaných Němčice a Němčí, které původně byly osadami s německými zajatci a otroky, ale ve kterých se dnes stěží najde nějaké německé jméno. To ukazuje ještě do doby velmi staré, neboť Němce bylo možno zajímat za doby avarské a SÁMOVY a jen výjimečně za doby Přemyslovců. Tu je nutno také připomenout, že všichni historikové se shodují v tom, že když jsme přišli do země české, zůstaly tu zbytky obyvatelstva germánského, jak svědčí četné názvy místní, které jsme od nich převzali, a tito pozůstalí jistě splynuli dříve nebo později s nově příchozími. Ale ještě ani to není počátek míšení našeho národa s německým. Už v dřívější životní oblasti, v Polesí, žijeme po několik století v těsném sousedství, ne-li v poddanství Gótů, a při tehdejších volných mravech a otrokářské organizaci bylo společenské míšení jistě značné.

Po kolonizaci ve století třináctém dochází k novým přistěhovaleckým vlnám. Mnoho Němců k nám přijde ve století „kosmopolitickém“, kterým bylo století šestnácté, a pak znovu po stagnaci, vzniklé válkou třicetiletou. Ovšem sama válka třicetiletá je velkým procesem míšení,

uvážíme-li, kolik soldatesky se přes naše kraje přehnalo a kterak přitom rozvrátilo všechny svazky rodinné. Po třicetileté válce je obcovací řečí ve městech, která ovšem ztratila na významu, řeč německá, a to bez ohledu na to, šlo-li o Čechy nebo Němce. Karl Valentin MUELLER¹⁵⁹ uvádí, že po válce třicetileté byl poměr Němců k Čechům 5:3, ale v době republiky byl jen 3:5. Změnu vykládá tím, že mnoho Němců využilo české konjunktury, která nastala v 19. století při vítězství české řeči ve školách a úřadech, k tomu, že se prohlašovali za Čechy, aby zaplnili velké mezery v řadách mladé vedoucí vrstvy českého národa. MUELLER soudí, že podle odhadu by se mohlo mít za to, že polovice národa českého má v sobě německou krev.

Dějiny v tomto prostoru jsou, jak ukazuje i jen letmý pohled na uplynulá staletí, dějinami brzy té, brzy oné „biologické *iredenty*“, jak říká MUELLER, a proto není divu, že biologové u dnešních Němců a Čechů neshledávají rasových rozdílů.¹⁶⁰

Byly učiněny pokusy zjistit biologickou proměnu českého národa průběhem tisíciletí. Výsledky jsou sice ne docela spolehlivé, ale jistě zajímavé. Klíčem ke zjištění změn bylo zkoumání starých pohřebišť.

L. NIEDERLE dokázal na tomto podkladě, že staroslovanské kmeny a národy se vyznačovaly dlouhou lebkou a světlým typem. Vývoj v našich zemích ukazuje, že tento typ stále víc a více je nahrazován krátkou a širokou lebkou alpinskou a typem tmavým.

Hroby z „pozdní doby slovanské“ z 8.—12. století čili první doby křesťanské ukazují velké míšení. *„Tak značné pomíšení nepozoruje se ani v nějaké starší době, ani později;*

¹⁵⁹ K. Valentin Mueller: *Die Bedeutung des deutschen Blutes im Tschechentum a Deutsche Lebensströme im Aufstieg des Tschechentums.*

¹⁶⁰ Srovnej s Beer, Lukáš: *Hitlerovi Češi*, kap. *Mýtus o „méněcenném“ českém národě*, guidemedia etc, Brno 2014, ISBN 978-80-905310-7-9 – p.v.

dovedeme je pochopit! po úvaze o mocných pohybech lidu za tzv. „stěhování národů“ v předcházejících stoletích,“ praví MATIEGKA¹⁶¹. Snad ještě více působily při tom výpravy na otroky, jež v tu dobu kvetly, a tím stálý lidský přítok do našich zemí.

Složení lebek z nejstaršího českého kmenového hradu, Levého Hradce, svědčí pro slovanskou povahu: Je tu převa- ha dlouholebých. „Máme zde před sebou obyvatelstvo, které se velmi podobá onomu v středním Polsku a onomu v oblas- ti mezi horním tokem Warthy a tokem Pilicy, vyjma to, že podíl mediterranního prvku zdá se býti poněkud silnější.“ (Matiegka.)

V době prvního období křesťanského byl vlastní slovan- ský element podle MATIEGKY vysokorostlý, s lebkou dlou- hou nebo prostřední.

„Změny zjištěné v anthropologickém složení obyvatelstva pro první křesťanskou dobu trvaly ještě v dalších stoletích; o tom svědčí materiál z XVI. století, který se mi [MATIEGKO- VI] podařilo prozkoumati. Jde o 20 lebek z krypty bývalého kostela Panny Marie před Týnem v Praze, která byla podle posudku J. Heraina naplněna mrtvolami asi z r. 1520 při tehdy panujícím moru.“ Mezi lebkami nebylo nadměrně dlouhých tvarů, které v první době křesťanské byly zastoupeny ješ- tě v 4,5 %. Temné pigmentace na úkor světlé přibýlo. Další pokles některých typů v pozdějších stoletích možno zjis- tit v materiálu ze staropražských hrobek a hřbitovů, jakož i z našich venkovských kostnic, které byly v užívání do konce 18. století. „Zdá se tudíž, že v XVII. století mezi staropraž- ským obyvatelstvem subnordický typ ještě značně převládal, v XVIII. století pak ustoupil zvláště typu alpinskému. Tento proces postupoval patrně i v XIX. století, nejspíše současně s přibýváním temné komplexe, hlavně temných odstínů vlasů.“

161 J. Matiegka: Čs. vlastivěda: Člověk.

„Celkem možno tudíž říci,“ uzavírá MATIEGKA, „že jest obyvatelstvo na území československém na počátku našich dějin, t. j. v první době křesťanské, plemenně značně promíšené a že v několika stoletích nastává jakási asimilace starších, předhistorických typů, jakési vyrovnání ve prospěch brachycefalů (krátkolebých). Souběžně přibývá patrně i temného typu na úkor světlého.“

Kdo zná podíl Bavorska a Podunají na kolonisaci našich zemí, nebude se tomuto výsledku divit. Rasový obraz zemí bavorských a rakouských a zemí českých je vcelku stejný. Přitom průběhem staletí nejde jen o otázku míšení, nýbrž patrně značně také o otázku přírodního výběru, o místní ekologii. Podle MATIEGKY tento prostor nejlépe vyhovuje rase alpské, krátkolebé, takže staletí působila tu jako velká biologická odstředivka, účinkujíc na jiné typy než alpské odstředivě, na alpské dostředivě.

Tento anthropologický obraz vývoje poměrů v našich zemích ukazuje, třebaže dosud nedostatečně jasně a plasticky, že se tu staly velké změny. Rozhodně však možno počítat s tím, že ten lidský typ, který přišel do zemí českých, odděliv se od ostatní masy slovanské, prodělal velmi zásadní změny. Proto Adolf HELBOK právem nadhazuje otázku, zda budoucí výzkum nezjistí, že národy menšího rozměru mohou nově vzniknout z výběru, určovaného instinktem vzájemné sounáležitosti, a že Češi jsou vlastně produkt pozdějšího vývoje.¹⁶²

A to je právě to, co nám vyplývá i z naší analýsy a ze srovnání našeho případu s případem anglickým. Češi sem přišli jako Slované, ale průběhem staletí se z nich stal národ, vzniklý chemickým procesem dějinným z krve slovanské a německé. Do tohoto prostoru přišli sice Slované, ale zde z nich vznikl národ Čechů, národ dějinně zcela nový.

162 F. Heiss: *Das Boehmen und Maebrenbuch.*

Přitom nastalo také značné vyrovnání mezi vlastnostmi a schopnostmi obou národů. Když ve třináctém století přicházeli k nám Němci, byli jsme národem především vojáckým. Němci, kteří přicházeli k nám, pokud nepatřili k poloněmeckému dvoru Přemyslovců, byli převážně společensky opovrhovanou vrstvou horníků, řemeslníků a kupců. Ale tato vrstva práce se prosadila proti vrstvě vojácké. Češi se naučili mnoha řemeslům, vsákli do sebe pracovní morálku, seděli v ceších a městských radách společně s Němci a také šlechtická vrstva se vzájemně i s městským patriciátem promísila tak, že neznala mezi sebou rozdílu, vyjma náboženských.

V životě národů společná **kulturní krev** je často stejně silným poutem jako krev rasová. A jak hluboko jde tato společná krev kulturní, toho nejlepším svědectvím je filologický rozbor jejích krvinek.

Už v době kočovné lze sledovat kulturní společenství. Pro jednoduché dřevěné zbraně má náš jazyk názvy slovanské, pro zbraně kovové pocházejí výrazy od Germánů. Také kotel, tak důležitý pro život skupin kočovných, byl převzat i s názvem od Germánů.

Slovo dům je sice všem indogermánským řečem společné, ale od Germánů jsme přejali název „chýše“, která představovala patrně nějaký lépe zařízený dům, než byl náš, a proto jsme s ním přejali i název. Rovněž krb s roštem a kamna jsou přejata od sousedů. Kuchyni jsme převzali i s názvem od Němců, stejně chlév a stodolu. Zeď je ze slova německého a znamená pletenou stavbu vymazanou „těstem“ (*Teig*). Stěna je z německého *Stein*. Také cihla a vápno je téhož původu. Talíře a mýsy, tyto předměty civilizačního pokroku, jsou jak věčně, tak jmény společné s Němci.

Jsou tedy hlavní předměty usedlého života získány z přímého styku s Němci, jak nám ukazuje lingvistika. A stejně tak je tomu s ještě vyššími stupni společenského života. Názvy kníže, král, císař, šlechtic, jež jsou svědectvím pevnějšího státního života, jsou veskrze cizího, německého původu. Je jistě charakteristické, že jsme v našem jazyku neměli slova pro povinnost, slova „museti“ [*müssen* – p.v.]. Přejímáme jej od Němců. Vedle „museti“ říkalo se staročesky též „drbiti“ podle slova *dürfen*. A se slovem přejímáme asi také pojem. Jediným slovem, vyjadřujícím trvalé úsilí, bylo u nás slovo „třeba, potřeba“, jež vzniklo ze slova „tříbení“, což byl pojem vyjadřující mýcení lesů, jak svědčí Třeboň, Třebová.

I začátky obchodního života jsou plně pod patronací německou. První obchod je výměnný. Proto slovo „plat, platiti“ souvisí se slovem „plátno“ (z původního polt-srovn. něm. *falt-en*; plátno = něco složeného, co se dá skládat). Plátno bylo po určitou dobu jakousi peněžní jednotkou a podle něho se určovala cena jiných předmětů. Ještě IBRAHIM sděluje, že platidlem v Praze jsou jemně tkané šátky. I jinak jsou české názvy peněz původu germánského; „peníz“ je ze slova, z něhož vzniklo dnešní *Pfennig* a staročeské „četa, cetka“ vzniklo z gótského *kintus*.¹⁶³

Tato slova jsou ukázkou, jak kulturní krev, nám a Němcům společná, jde neobyčejně daleko a je závazkem, kterého je třeba dbáti.

Jiným měřítkem společné kulturní krve je návyk čistoty. PROKOPIOS říká o Slovanech v 6. století, že tráví život drsný, hrubý, a žijí v nečistotě. Naproti tomu překvapovali Germáni svou čistotou i Římany. TACITUS o nich říká: *„Vstávají obyčejně pozdě a hned se teplou vodou*

163 Fr. Trávníček: *Jazyk a národ*.

myjí, poněvadž zima u nich trvá velmi dlouho; po koupeli jedí.“

Čistota je doprovodný znak německého vlivu. Čím dále na východ, tím méně čistoty. Také my jsme přejali od Němců návyk čistoty. To více než co jiného hned na první pohled prozrazuje dávný vliv německé civilisace u nás a také to každému cestovateli padne hned do oka. Ale naučit čistotě vyžaduje celé věky přímého a nepřímého vlivu, jenž mluví velmi zřetelně o společné kulturní krvi.

Kulturní krev je poutem velmi těsným a sahá u nás do dob nepamětných. Máme v sobě nejen polovic krve německé, ale máme s Němci jako sousedy společnou krev kulturní, a tedy všechen důvod k úctě a k vděčnosti k nim jako k našim velkým učitelům.

*

Ale k tomu, k čemu došlo v Anglii — k synthese jazykové — nedošlo. Nebyl vytvořen jazyk nový. Naopak, v době století šestnáctého je náš jazyk na vrcholu. Je, alespoň pokud jde o jazyk spisovný, nejčistší, výrazově nejbohatší, hudebně nejpružnější, jak zjistil náš první literární dějepisec DOBROVSKÝ a neváhal proto nazvat onu dobu zlatou dobou jazyka českého. A podobně je tomu u jazyka německého. Němcům se dostává jednotného jazyka spisovného. Oněch tři sta let, nutných k synthesi jazykové, se u Němců projevilo tím, že provedlo synthesu určitých německých nářečí ve společnou spisovnou řeč. Na rozdíl od dřívějších názorů, které soudily, že spisovný německý jazyk vznikl v nějakých dvorských kancelářích usilovnou snahou pilných písařů — první taková řeč se klade na dvůr KARLA IV. v Praze — je dnes zjištěno, že je plodem východní městské kolonisace ve třináctém století, kdy se dostaly k sobě různá, téměř sobě nerosozumitelná německá nářečí, která si vytvořila pro nutnost

dorozumění jakýsi německý *volapük*¹⁶⁴, jenž v době LUTHE-ROVĚ vyzrál v řeč spisovnou, všem Němcům společnou.

U nás je v té době ovšem velká propast mezi řečí spisovnou, pěstovanou uvědomělými puristy, a vzdělanou a obohacenou zejména na klasických vzorech, a mezi řečí lidovou. V řeči lidové byla snad do jisté míry provedena syntéza německého a českého jazyka. Jakého asi druhu by byla ona nová řeč, kdyby došlo k podobné jazykové syntézi jako v Anglii, toho vzorem může být česká řeč hornická. Z příbramských protokolů o nehodách vybíráme na ukázkou:

„Já a kamarád jsme naráželi (shrabovali) forot (rubaninu) do šturclochu (výšypného otvoru). Jak kamarád ten forot nabíral, utrhla se z pravý strany flec (kus skály, něm. Flötz) a padla mu na nohu. Tato flec byla až nahoru chatrná, a proto byla asi dva metry nad forotem jochem (příčným břevnem) chycená. Jak to na kamaráda spadlo, tak jsem odvalil z něj jednu flec a běžel jsem na ort (místo, kde se pracuje), aby mi šli pomoci a vyndat z toho forotu kamaráda. Potom jsme ho vyfetrovali (vypuzli) ven. — Dávali jsme kašnu (lešení, něm. Kasten) na vosmej štros (porubiště; místo, kde se rubá, něm. Strasse). Potřebovali jsme fály (kůly, něm. Pfahl), na těch fálech byly ještě do půl perky (kamení, jalovina), ty jsme scházeli do toho zasazuňku (zavážky). — V noční šichtě (směně) byl sem na baldě (místo, kam se sype jalové kamení). Měl jsem votvírat víka huntů (vozíků), který dovaželi odbírači (hoši, kteří tlačí vozíky); běhat rudu ve vozíku (srovnej něm. Erze, Berge, Hunde werden gelaufen, zutage ausgelaufen). Po votevření víka vodbírači hunt nadzvednou a štercujou (vysypou, něm. stürzen), a když je prázdnej, já zase víko zavřu.“¹⁶⁵

164 *Volapük* byl prvním mezinárodním pomocným jazykem, který se svého času naučilo několik set tisíc lidí. Jeho autorem byl německý prelát Johann Martin Schleyer (1831–1912), který jazyk uveřejnil v r. 1879. V češtině se volapüku věnoval filolog a polyglot František Vymazal (1841–1917). – p.v.

165 František Oberpfalcer.

Že ve století šestnáctém byla česká lidová řeč plna těchto germanismů, svědčí u KOMENSKÉHO „*Lusthaus srdce*“¹⁶⁶ místo ráj srdce, ač byla řeč spisovná čímsi výlučným a takové výrazy jen zřídka do ní pronikaly z řeči lidové. Naproti tomu v Anglii byl tento druh řeči lidové povznesen na řeč spisovnou.

Ovšem i v našem slovníku zůstalo mnoho slov původu německého trvale. VÁŇA ve svých *Zrnkách* počítá, ovšem libovolně, že naše řeč vykazuje 20 000 germanismů, bez kterých se nemůže obejít. Také slovní přízvuk, který je u nás na první slabice, zatímco u Rusů je proměnlivý, se považuje za důsledek vlivu němčiny. Jenomže, je-li tomu tak, pak vliv působil již mnohem dříve, poněvadž tento přízvuk je u nás už domovem ve století dvanáctém nebo třináctém. I věcná skladba vět, jdoucí rovnou k předmětu a ponechávající každému slovu plného uplatnění na rozdíl od skladby latinské, kde je nutno přehlédnout celou větu, chceme-li pochopit smysl, je u nás společná se skladbou vět německých, takže VÁŇA mohl být stržen k nadsázce, že čeština je vlastně přeložená němčina. V naší řeči najdeme tedy mnoho stop německých vlivů, vlivů jistě silných, ale to vše nevytvořilo onen stav věcí, jaký je v angličtině, kde složení obou řečí je očividné, kdežto u nás vliv německý byl češtinou tak dokonale stráven, že v ní žije, pro neoborníky utajen.

*

Je třeba se na proces synthese dívat jako na proces přírodní a analyzovat jej, jako by šlo o pokus ve zkumavce. Vždyť dějiny jsou nejednou experimenty s národů a se zeměmi, které jako by prováděl neviditelný fyzik a chemik

166 Název prvního vydání slavného díla Jana Amose Komenského *Labyrint světa a ráj srdce* z roku 1631 zněl *Labyrint světa lusthaus srdce*. Slovo *lusthaus* Komenský nahradil českým slovem „ráj“ až ve druhém vydání v roce 1663. – p.v.

Prozřetelnosti. Určeme si, proč se tento český pokus Prozřetelnosti nepodařil, zatímco se jí dokonale podařil pokus anglický.

Za jeden z hlavních důvodů, proč nedošlo k jazykové synthesi, mohlo by se považovat časné zrození spisovného českého jazyka a s tím spojené předčasné zrození nacionalismu u Čechů.

Naše spisovná řeč se rodí současně se spisovnou řečí italskou. Je to právě v době, kdy se kolonisace zastavuje. U Italů je jejím pomníkem DANTOVA *Božská komedie*, u nás *Dalimilova kronika*. Ale vliv časného spisovného jazyka nelze přeceňovat. Také Anglosasové měli spisovnou řeč a její četné literární projevy ještě než přišla normanská kolonisace, a přece to pro vývoj k řeči nové nebylo žádnou překážkou.

Mnohem závažnější by se mohlo jevit předčasné probuzení našeho vlastenectví. Jsou dokonce hlasy, že tento nacionalismus je českou specialitou a že v žádném národu jako u nás se tak brzy nezrodil cit národní, obyčejně považovaný za plod až století osmnáctého a devatenáctého a za dítě francouzské revoluce. Už u českého duchovenstva v době německé klášterní kolonisace sice nacházíme národní tóny — u KOSMASE např. — ale téměř fontánou český nacionalismus vytryskl právě ke konci kolonizační epochy.

Dokladem je veršovaná kronika tzv. DALIMILA a téměř současná česká *Alexandreis*¹⁶⁷. Oba tyto hlasy se zdají být

167 Alexandreis je epický poem přibližně z roku 1180 napsaný v latinském jazyce francouzským básníkem Gautierem de Châtillon (kolem 1135 – kolem 1190). Dílo, napsané v hexametrech, staví na nejstarším latinském prameni *Historiae Alexandri Magni Macedonis* (nicméně obsahuje některé anachronismy), dělí se na deset knih a je věnováno remešskému biskupovi Vilémovi z Blois. V roce 1270 se českoněmecký dvorní básník Ulrich von Etzenbach nechal původní *Alexandreis* inspirovat k vlastnímu, ve středoněmčině napsanému veršovanému eposu *Alexandreis* (známém také jako *Alexander*). Z něj pak vychází ve staročestíně psaná *Alexandreis* z roku 1300, která platí za první významné dílo v českém jazyce; její autor je neznámý. Hlavním hrdinou děje je Alexandr Veliký. – p.v.

čímsi neslýchaným v době, kdy se zdál být určujícím motivem názor krále GEJZY II. UHERSKÉHO (1141–1161), který povolává do své země sedmihradské Sasý¹⁶⁸, praví, že „říše, ve které se mluví jen jedna řeč, je chatrná a slabá.“ Středověk má jinou logiku než národní. Je to logika dynastická. Dynastie chce mít především silné království. A králové přitom vycházejí z dlouhodobé patrné zkušenosti, že každá národnost má své přednosti a své doby největšího vypětí. Kdyby Říše byla složena jen z jedné národnosti, pak by následovaly po dobách vypětí doby přirozené umdlenosti a poklesu. Ale ve státě, ve kterém je více národů, v dobách vyčerpání národa jednoho nastupuje s novou a svěží silou národ jiný a vzestupná linie státu pokračuje. Zkoumáme-li vývoj celé Evropy, shledáme oprávněnost tohoto názoru. Evropa se vyznačuje právě tím, že vždy nový národ přejímá vedení a posunuje pokrok světadílu opět o něco dále kupředu. Ve středověku se dynastie snažily tento zákon vývoje uplatnit v rámci jednoho království.

Středověk neznal rozdílů národních, poněvadž tehdy všechny národnosti v jedné zemi pojila jedna dynastie a jeden nadnárodní jazyk, latina. Vzplanutí národnostních bojů byl tedy docela nový jev. Naši dějepisci kladou začátek národnostních bojů do roku 1309, kdy dojde k zápasu o moc mezi městským patriciátem německým a šlechtou českou. „*Rok ten,*“ píše J. ŠUSTA, „*stal se pak vlastním rokem*

168 Sedmihradští Sasové (něm. *Siebenbürger Sachsen*) jsou německá etnická skupina, která se ve 12. století usadila v uherské Transylvánii (dnešní Rumunsko). Po genocidě Němců v Evropě v letech 1945–46 jde o nejstarší dnes existující německou sídelní skupinu na východě Evropy. Jejich území leží mimo kontinuální německy hovořící oblast; nikdy nebylo součástí říšskoněmeckého teritoria. Příchod Sedmihradských Sasů byl na pokyn krále Gejzy II. Uherského profesionálně organisován místními lokátory. Putovali přes Slezsko, Sasko, Čechy a Spiš. Během staletí vyvinuli vlastní kulturu, jazyk, zákony a autonomní správu; svojí kulturní úrovní několikanásobně převyšovali všechna ostatní etnika v Uhrách. Jejich hlavním městem je Hermannstadt (rum. *Sibiu*). – p.v.

zrození vědomého boje obou kmenů, zemi obývajících, který pak, ač druhdy mocněji, druhdy přitlumeně se projevoval, zůstal již trvale spjat s osudem naší vlasti. Prudká srážka českého panstva s německým patriciátem za vlády korutanské jeví se jaksi jeho prvním jednáním, při němž v popředí stanuly zatím jen vůdčí vrstvy toho i onoho tábora...”

Jiná část našich dějepisců popírá, že tu šlo o národní uvědomění. Povídání o národnosti v té době je jim anachronismem, poněvadž myšlenka národní je teprve dítě věku moderního: Šlo tu tehdy jen o boje stavovské. Česká šlechta se dívala zprvu na německý živel toliko jako na robotníky, kteří mají zvyšovat bohatství království a jejich panství. Začala mluvit o češství až tehdy, když se městský patriciát hlásil o stejná práva, jaká měli šlechtici. Byl to pak ovšem konflikt spíše stavovský než národní.

Známe ještě jinou stránku tehdejšího národního konfliktu. Slyšíme ustavičné zehrání na to, že králové se opírají o poradce cizí, mnohdy je slyšet náрек na to, že i králové jsou cizinci a že se úmyslně dávají vést radami cizinců, kteří nakonec nemají jiný zájem, než vypudit všechny Čechy ze země, aby pak na mostě pražském nebylo vidět jediného Čecha, jak naříká souhlasně DALIMIL i česká *Alexandreis*; dokonce se mluví o úmyslu krále vystěhovat ze země všechny Čechy a jejich místa osadit Němci, jak to znamenal Peter ŽITAVSKÝ v kronice Zbraslavské. (Jak vidíme, národní obavy mají u nás stále stejné motivy.) Tady jde o zájmy konkurenční v řadách jednoho stavu samotného. Ale že tu při vyslovování Čech a Němec nešlo o národnostní problém toho rázu, jak jej známe v době moderní, toho nejlepším svědectvím je právě jak DALIMIL, tak *Zbraslavská kronika*. *Dalimilovu kroniku* si totiž okamžitě přeložili, a to nejednou, Němci usedlí v Čechách, a byla to pro ně kniha stejně milá jako pro Čechy, ač přepsána do naše-

ho moderního cítění, je nabita záští proti všemu cizímu, tj. německému. Ale charakteristická je právě malá změna, které použil německý překladatel DALIMILA. Rozlišuje mezi Němci v Čechách usedlými a mezi Němci, kteří do Čech přicházejí jen jako do země dobrého plenu, ať už obchodního nebo daňového nebo vojenského. A ve stejném smyslu žehrá *Zbraslavská kronika* na cizince v království, ač je psána čistokrevným Němcem. Nesmí se zapomínat na středověký lokální a dynastický patriotismus, a o ten tady šlo. Každá země chtěla mít plody své půdy především pro sebe, pro své trvalé usedlíky. Tak v téže době porýnský publicista Alexander VON ROES vytýká a žehrá na přemíru vlivu francouzského a žádá návrat k mravům a zvykům německým. A ještě výmluvnější je štýrská kronika Otakara HORNEKA, s *Dalimilovou kronikou* téměř současná. „*Jako Dalimilova kronika proti Němcům v Čechách, tak brojí kronika Otakarova proti Čechům a proti králi Přemyslu Otakarovi II. ve Štýrsku. Obě kroniky směřují k jednomu a témuž cíli: bičovat cizáctví ve vlastní zemi. Chceme jen některé ukázky z kroniky štýrské zde uvést. Tak praví na jednom místě, že známo jest, kterak Čechové naplnění jsou nenávistí, zlostí a závistí proti Němcům, a to pro žádnou jinou příčinu, jediné prý pro jejich (Němců) statečnost; jinde vytýká Čechům nevěru a zrádnost (Verrratnisse, ungetriven grueze, beheimische galle), králi Otakarovi přičítá lži – několikero zločinů a líčí jej co jednoho z nejohavnějších despotů, kteří kdy v Evropě královali.*“ (Tadra.) A přitom šlo o téhož panovníka, o kterém Dalimilova kronika píše, že chtěl Čechy ve prospěch Němců vyhladit — „*Petrín šarlatem pokrýti a na pražském mostě nebude Čecha viděti.*“

Středověk žije svým stavovskými zájmy a čeští stavové dovedli „vlasteneckou notou“ dosáhnout znamenitého úspěchu pro sebe. Šlo to tak daleko, že když král KAREL IV.

přišel do Prahy, byly všechny královské statky a hrady rozebrány českou šlechtou, a král, když přišel, našel zemi tak, jak to vyličil plasticky ve svém životopisu. „A my jsme našli království tak opuštěné, že ani jednoho hradu ne-
nalezli jsme svobodného, který by nebyl zastaven se vším zbožím království, takže jsme neměli kde bydlet, leč v domech městských jako jiný měšťán. A hrad pražský byl tak zkažen, zničen a pobořen, že od času krále Otakara byl až do země zhroucen. Protož znovu kázali jsme vystavět palác velký a krásný s velikými náklady, jak se dnešního dne jeví divákům. Neboť šlechtici téměř všichni se stali násilníky, aniž se báli krále, jak slušelo, protože království byli mezi sebou rozdělili.“

Vláda české hrabivé šlechty zemi nijak neprospěla. Té vyhovovala sice taková vláda slabého JINDŘICHA KORUTANSKÉHO, ale lid, který při volbě Jindřichově tančil radostí na ulicích a veselil se z nastávající zvěle, brzy proklínal tento okamžik. Bylo třeba pevné ruky panovníka tak moudrého a přitom rázného jako byl KAREL IV., aby vytvořil pravou rovnováhu mezi zájmy krále, šlechty a lidu v zemi.

Má tedy vlastenectví ve středověku docela jiný ráz než v době moderní, kdy se stalo hnutím lidovým. A jak z uvedených příkladů vysvítá, nebylo specialitou výlučně českou, nýbrž trvalým zjevem nerozlučně spjatým s lokálním a dynastickým cítěním.

Ale připusťme i to, že šlo o něco velmi podobného vlastenectví modernímu. Konečná synthese obou národností nemusela jím být nijak navždy ohrožena. Je přirozené, že dvě vrstvy obyvatel, zvykem a jazykem si tak cizí, jaké se ve třináctém století u nás náhle dostaly k sobě, budou vykazovat mnoho třenic. I v Anglii byl dlouho stav otevřeného i skrytého nepřátelství mezi Normany a Anglosasy, dokonce také podbarvený stavovsky — Normané byli šlechtici —

a přece to konečné synthesi nevadilo. Snad právě synthesa, stejně jako chemický proces sloučenství, vyžaduje, aby obě různorodé složky se slučovaly v žáru a napětí. Dějinný pokus se děje jaksi podle HEGELOVSKÉ formule; akce — reakce — synthesa. Akce: kolonisace; reakce: husitství; synthesa: stejná víra a stejný zájem v šestnáctém století. V Anglii probíhá děj obdobně — akce: invaze Normanů; reakce: stoletá válka; synthesa: nový jazyk a nový národ. Hledáme-li proto příčinu, proč k dokonané synthesi nedošlo, pak sotva podle toho, co jsme uvedli, můžeme vidět v probuzeném národním citu hlavní překážku.

*

Téměř všeobecně je rozšířeno přesvědčení, že husitské války se staly rozhodujícím mezníkem v našich národních dějinách. Poněvadž křížácká vojska se skládala povětšinou z Němců, vzala brzy náboženská válka na sebe povahu války národní a skončila prý vyhnáním Němců z Čech a tak odčiněním toho, co způsobili poslední Přemyslovci městskou kolonizací německou. Města se počestila. A poněvadž se po skoro celé příští století Němci vyhýbali Čechám jako zemi kacírské, český ráz země se utvrdil a Češi vyhráli svou národní existenci tak dokonale, že ani pohroma pobělohorská nemohla její základnou otrást.

Tak zní populární výklad. Kdyby věci byly tak jednoduché, jak tomu chce tento názor, pak bychom měli vlastně v husitských válkách hlavní příčinu, proč nedošlo ke konečné synthesi.

Skutečnost je ovšem docela jiná. Husitství se nedá ztotožňovat s protiněmeckým odbojem, jak tomu chtěl romantismus národní doby PALACKÉHO. U kolébky husitství stojí jak odboj krále VÁCLAVA IV. proti papeži a mnohaletá papežská klatba, která pro VÁCLAVA IV. visela nad

královstvím českým, tak němečtí kazatelé, kteří připravovali půdu pro Husa, a konečně pak velká role německého valdenství, které už před sto lety se uplatňovalo v jižních Čechách a v době předhusitské se tam dosud skrývalo a bylo podporováno početnými přívrženci valdenství¹⁶⁹ v Rakousku. Tábor je v podstatě valdenský. Husité proto nerozlišovali mezi Čech a Němec, nýbrž mezi Čech a Říman. Římanem byl každý stoupenec papeže a pravověrného katolictví, a to bez rozdílu, jakou řečí mluvil. Němečtí přívrženci kalicha byli právě tak vítáni jako přívrženci čeští. Poněvadž ovšem Čechů byla většina a Němci ve městech se cítili svým vyšším sociálním postavením spíše přitahováni k římanství, bojujícímu proti vzpouře dolních vrstev, cítili husité svůj boj velmi často jako boj Čechů proti Němcům, zvlášť když křížácká vojska bývala většinou německá. Ale to nebyl pocit převládající. V každém okamžiku mělo označení Říman a ne Němec význam rozhodující.

Přirozený vzrůst českého živlu ve městech a jeho pozvolný, ale jistý přechod od vojáckého zaměstnání k dříve opovrhovanému umění řemeslnému způsoboval, že češství jako osmosa stoupalo stále výše a výše v sociální nádobě. A k jeho konečné převaze nebylo třeba žádné revoluce. PEKAŘ správně říká: *„Čteme častěji, že zásluhou revoluce je, že nám počestila česká města. Pravím proti tomu, že nebyti revoluce, byla by se počestila, pokud ležela v českém okolí, zcela jistě cestou pokojnou a přitom zachovala větší měrou svou hospodářskou potenci. Ano, troufám si tvrditi, že by se byla počestila i města moravská: v nich příklady revolučního počestování českých měst musely zvýšiti opatrnost v přijímání nových sousedů české krve a moc panovníčí sotva byla nadále ochotna nadiktováním polovice českých kon-*

¹⁶⁹ Valdenství bylo středověké náboženské hnutí směřující k reformě křesťanského života inspirované původně bohatým lyonským obchodníkem Petrem Valdesem. – p.v.

šelů, jako se to dalo v Čechách v době Václava IV., přispěti k vítězství českého živlu.“ Možno si proto docela dobře představit, jak se Čechy počestují, i kdyby nebylo válek husitských a kdyby se Češi s německou vrstvou měřili jen v soutěžení mírovém. Přitom je možno dělat dalekosáhlé kombinace o vlivu Čech, revolucí hospodářsky nepodloměných, na ostatní země, neboť za KARLA IV. byly Čechy nejbohatší a nejmocnější zemí ve střední Evropě. Probírejme se dějinami kteréhokoliv českého a přirozeně i německého města v Čechách: stereotypně u každého čteme, jak jeho velký vývoj byl náhle skosen v dobách husitských a jak jen velmi těžko se zotavovalo. Kdyby se dal znázornit tento vývoj konjunkturním diagramem, byla by to od založení křivka rychle stoupající a pak náhlý zlom a pád do propasti za válek husitských, potom pozvolný vzestup, který se znamenitě urychlí ve století šestnáctém, aby opět prudce klesl až na dno za třicetileté války.

Vyhnání Němců za husitských válek, pokud k němu došlo — W. WOSTRY mluví o častém mimikry Němců v českých městech, které vlastně urychlovalo míšení — nebylo přirozeně žádným národním řešením. Městské království české na čas kleslo na úroveň zemědělskou. Města se vylidnila a měšťané se museli věnovat spíše zemědělství než svému řemeslu. Scházel hlavní nerv řemeslné práce, kupecký odběratel. Tím býval Němec, který měl spojení s Německem, a ten byl tedy pryč. Čechům samým bylo těžko navázat s cizinou spojení. Byli v ní ostatně bojkotováni jako kacíři. Obchod německo-polský a německo-uherský se od té doby Čechám vyhýbá. A třebaže se brzy do měst nahrnuli noví čeští řemeslníci, na všechny řemeslné práce nestačili. Pavel ŽÍDEK z doby JIRÍHO PODĚBRADSKÉHO doznává otevřeně: *„Čechové sú hlaupí na mnohá řemesla, zvláště co se tne hor k rudám a hutěm a ke kovům strieborným, zlatým,*

*měděným, mosazným i cínovým... Čechové sami bez Němcův se nehodí.*¹⁷⁰ Králové, páni i města si museli brzy volat znovu Němce, aby se z hospodářské krise opět dostali a mohli soutěžit s německými městy za hranicemi, která zatím této krise českého království a jeho hospodářství využila ke svému povznesení. Tehdy je ještě celá střední Evropa ve znamení vzestupu. Jen Čechy, vklíněné mezi prosperující města německé hansy a mezi města renesanční Itálie, kvasící životem a prací, se z této prosperity na čas samovolně vyřadily.

Česká města se stala nádobou, která byla naplněna sotva ze třetiny své kapacity. A tu došlo ke zjevu, který je stejně paradoxní jako pro nás nesmírně poučný. Právě to hnutí, které podle našich národních romantiků nás zachránilo před poněmčením, otevírá tomu německví brány zešířoka. Husitské Čechy uvítají luteránství jako svého duchovního příbuzného a také Němci se začínají dívat na Čechy ne už jako na kacíře, nýbrž jako na bratry ve víře. Wolfram von Wolmar¹⁷¹ k tomu ve své bohatě dokumentované knize Praha a Říše poznamenává: *„Je něco podivného, nikdy nevysvětlitelného v této zemi, v Čechách. Jistě by pro sta-*

170 J. Klik: *Národnostní poměry v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské.*

171 Wolfgang Wolfram von Wolmar (1910–1987) byl německý žurnalista a publicista, v době nacionálního socialismu vysoký státní úředník v Protektorátu Čechy a Morava. Narodil se ve Vídni, studoval ve Vratislavi, Berlíně a v Praze. Byl členem DNSAP, pražského buršáckého spolku *Albia Prag*, jakož i Nacionálněsocialistického německého studentského spolku. V roce 1933 ho československé úřady držely ve vazbě a krátce nato vyhostily z ČSR. Později se stal členem NSDAP; u SS dosáhl hodnosti *Hauptsturmführer*. V protektorátní správě byl vládním radou a vedoucím tiskového oddělení, kde měl na starosti dohled a koordinaci českých pišících novinářů. Aktivně podporoval protizidovský tón českého tisku. V roce 1942 zorganizoval výpravu osmi českých šéfredaktorů do obsazených sovětských území, o níž dotyční napsali reportáže, jež vyšly v protektorátním tisku. V roce 1971 byl von Wolmar obžalován ze spolupachatelství na popravě třech českých občanů v r. 1939; obžaloby byl v plném rozsahu zproštěn. – p.v.

ré národní předsudky spíše přijali reformní snahy z Řecka nebo z Persie, než ze sousední země od Němců... A přece našlo luterství rychlé přijetí i mezi českým obyvatelstvem. Snad padla původní národní předpojatost účinkem četných písemných a ústních, veskrze příznivých prohlášení Lutherových o Husovi a husitismu, a časem se dokonce změnila v nadšení pro Luthera.“ Nastává velký příliv Němců do Čech. Městské nádoby se opět naplňují. Také selská kolonisace se zvětšuje. Co vyhnalo husitství, to přitáhla nazpět reformace. Mezi přílivem a odlivem možno položit rovnítko. Je jistě příznačné, že jako reakce na to za osmdesát až sto let se znovu tiskne DALIMIL a národní alarm, který zdvihá na příklad Pavel STRÁNSKÝ¹⁷² v roce 1619, má pathos podobný národnímu alarmu z roku 1309: *„V horách a podlesích při mezích vlasti naší vůkol a vůkol podél i na šíř národ náš pomalu jest vypíchán a vyležen, jazyk náš naprosto vybit a vytlačen, rodové starožitní právě a vlastně čeští v těch místech se zněmčily...“*¹⁷³

Je tedy vidět, že považovat husitství za hlavní příčinu, proč nedošlo k dokonalé synthesi, je velmi ukvapené a nedomyšlené. Husitství přineslo k této synthesi právě ten prvek nejdůležitější: společenství zájmů (víry), jež

172 Pavel Stránský ze Záp (1583–1657) byl český exulantský spisovatel. V roce 1607 se stal bakalářem artistické fakulty Karlovy university, o rok později mistrem svobodných umění. Poté působil jako děkan v Litoměřicích, kde se roku 1614 stal konšelem. Zúčastnil se protestantského sněmu v Broumově (1618). Povstání českých stavů se neúčastnil, proto mohl vykonávat funkci konšela i v letech 1620–25. Po vydání generálního pardonu byl odsouzen ke ztrátě čtyř šestin majetku a poté, co odmítl přestoupit na katolickou víru, byl vypovězen z Čech (1627). Odešel s celou svojí rodinou, následován dalšími litoměřickými měšťany. Měsíc po jejich odchodu údajně zbylo v Litoměřicích 165 prázdných domů. Marne se pak snažil vymoci zpět zbytky svého litoměřického majetku. Žil v Perně, odkud byl roku 1631 luteránským knězem vypovězen. Poté žil v Drážďanech, Lipsku, až se usadil v polské Toruni (patrně okolo roku 1635), kde se stal profesorem (1647) a později i vizitátorem tamního evangelického gymnázia. – p.v.

173 Pekař: Bílá hora.

v šestnáctém století poutalo oba národy a jež jim sjednalo základ k přátelskému vyrovnávání a splývání.

*

Vyskytlo se mínění, že humanismus šestnáctého století byl do jisté míry příznivý pro uchování naší řeči v tom, že vrátiv vzdělance latině, zamezoval tak jejich poněmčení. Díváme-li se na tento zjev z hlediska synthese dvou řečí, je opravdu nutno se ptát, zda humanismus nezabránil vytvoření nové řeči ze řeči české a německé po způsobu řeči anglické, a to hlavně tím, že ponechal jak vzdělavcům německým, tak vzdělavcům českým v království možnost utéci se ke třetímu vyjadřovacímu prostředku — k latině. To muse- lo přirozeně tempo jazykového přizpůsobení zpomalovat.

Ale oč latina zpomalila vzájemné přizpůsobení jazykové, o to humanismus latinský zase přispěl k snášenlivosti obou národů. Měl podobný význam jako luteránství: odstraňoval národnostní překážky. Co luteránství vykonávalo v lidu, to humanismus prováděl mezi inteligencí. Humanismus byl světovým názorem kosmopolitickým. „*Ve svém až nekritickém zanícení pro jazyk i vzdělanost antických národů dívají se humanisté, prodchnuti zcela kosmopolitickým světovým názorem, příliš spatra na jazyk i literaturu nových evropských národů a v povýšenosti nad barbary mají pro domácí řeč toliko pohrdání a útrpný úsměv. U nejvzdělanějších vrstev nastává tím odklon od myšlenek nacionálních, místo nichž jsou posouvány v popředí všelidské ideály mravní i umělecké*“ (J. Klik). Typickým příkladem takového kosmopolitického humanisty u nás je Bohuslav HASIŠTEJNSKÝ z LOBKOVIC¹⁷⁴, který přikládal národnímu

174 Bohuslaus Lobkowicz von Hassenstein (1461–1510), český Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, byl humanistický básník, prelát, prozaik a cestovatel ze šlechtického rodu Lobkowicz. Podporoval vědu a umění. Psal výhradně latinsky. Češtinu považoval za barbarský jazyk. Napsal

tak málo významu, že se považoval jednou za Čecha, po druhé za Němce.

Vcelku možno však říci, že humanistická latina měla na proces případné jazykové synthese právě tak nepatrný vliv, jako normanské kněžstvo mluvící latinsky nemohlo zadržet konečnou synthesu obou řečí v novém jazyce anglickém.

*

Je to nakonec katolictví, které si přičítá za zásluhu, že národ český „se neponěmčil“. Ukazuje na to, jak se následkem přátelského postoje husitství k německé reformaci země rychle plnily Němci a jak se Češi kvapem poněmčovali. Kdyby Bílou horu vyhráli luteráni, říkají, byly by Čechy spojeny se severoněmeckým luteránstvím, a poněvadž společná víra otupovala národní ostražitost, byly by dříve nebo později podlehly němectví; Habsburkové byli národně vlašni a katolictví jesuitské bylo cítěním románské a na germanisaci zájmu nemělo.

To je argument právě tak vratký jako argument, že nás po kolonisaci středověké zachránilo od germanisace husitství. Válkou mezi římanstvím a luteránstvím byly naše země zničeny tak, že v Čechách samých z dřívějších dvou milionů obyvatel zůstal jen milion. Úbytek milionu obyvatel, převážně jistě českých a duchovně nejsmělejších (KOMENSKÝ, STRÁNSKÝ aj.) k utužení českého živlu nijak nepřispěl.

Po válce třicetileté žila naše města podobně jako po válce husitské v lethargickém spánku, který byl o to hlubší

přes 500 básní, 200 listů a tři traktáty. Na svém domovském hradě Hasenstein (Hasištejn) zřídil jednu z největších a nejlepších soukromých knihoven tehdejší Evropy, jež obsahovala kolem 800 svazků. Žil přísně katolickým duchovním životem. V dopise svému příteli Adelmannovi napsal „Ego me Germanum esse et profiteor et glorior“ (Vyznávám veřejně, že jsem Němec a jsem na to hrdý). – p.v.

nežli v době pohusitské, že tehdy vůbec mizí ze střední Evropy bývalá hospodářská prosperita. Příčinou toho je to, že se hospodářský zájem přesunul do zámoří, a proto najdeme hospodářské těžiště v tu dobu v zemích, ležících při Atlantickém oceáně. Ta tam byla slavná doba hansy a slavná doba měst při Středozemním moři a na italském poloostrově! Dříve kvetoucí města byla pohlcena venkovem a velkostatkem. Kohoutek plamene městského života byl ve střední Evropě přitažen na nejnižší stupeň. A pokud u nás v Čechách vyvolávaly válečné úkoly protiturecké nové oživení městské řemeslné práce, děje se tak za přílivu živlu německého. Jen Praha žije požívačným a intenzivním životem šlechty a také venkovská sídla šlechtická, přejímající do značné míry hospodářské úkoly měst, se naplňují novou energií životní. Ale tato šlechta mluví více francouzsky a španělsky než německy a česky.

*

Vraťme se k našemu pokusu Prozřetelnosti. Dala do tyglíku Čech dvě národnosti jako svého času do tyglíku Anglie, ale zatímco se jí v Anglii podařilo vytvořit nové sloučenství a tím nový národ po všech stránkách, jak biologické, tak jazykové, u nás se jí pokus podařil jen ze dvou třetin. Vytvořila nový národ jen biologicky a kulturně ze dvou původních prvků, ale jazykově se jí pokus nepodařil. Když určená doba pokusu uplynula, oba jazyky tu žily vedle sebe každý dále svou vlastní existencí.

K dokonalému zdaru se tu nedostávalo jedné základní podmínky. Jaká to byla podmínka?

Na stopu nás přivádí proces vzniku jazyků románských. Lidové jazyky románské se začaly tvořit, jakmile ustalo působení kultury a řeči římské při úpadku římského impéria. Části impéria se jaly žít každá pro sebe svým vlastním

životem. Přihlédneme-li ke vzniku francouzštiny, tento život pro sebe, tuto izolovanost možno nazvat soběstačností. Románské oblasti franské říše žily téměř samostatně jak hospodářsky, tak kulturně, což se projevilo také téměř přirozeným odloučením části německé a francouzské od sebe ve Verdunské smlouvě¹⁷⁵.

To nás vede na stopu oné základní podmínky. K novému sloučenství je zřejmě třeba, aby se oba prvky po určitou dobu od ostatního světa isolovaly. Anglie svou ostrovní povahou byla k tomu obzvláště uzpůsobena. Isolace ostrovní nepřišla sice najednou, došlo k ní až po skončení Stoleté války, za které byla Anglie vytlačena z evropské pevniny, ale bez francouzských držav nebyla by splněna druhá podmínka, které je patrně také třeba ke zdaru experimentu, totiž aby oba elementy byly v přibližně stejném množství. Stoletá válka po určitou dobu svou clonou nepřátelství nahrazovala ostrovní přehradu proti převaze francouzského živlu.

Při zrodu nové řeči spojením řečí dvou je tedy jistá soběstačnost, izolovanost a více méně stejný poměr sil nezbytnou podmínkou zdaru. Příklady Ruska, Itálie i Španělska ukazují, že když jeden partner je ve velké menšině, bývá pohlcen většinou téměř beze zbytků. Vikingové v Rusku se poslovanštili, jako se poitalštili Langobardi a pošpanělštili Gótové, nebo jako se poslovanštili tělesně i jazykově mongolští Bulhaři nebo tělesně, i když ne jazykově, Maďaři.

175 Verdunská smlouva uzavřená v roce 843 ve městě Verdunu rozdělila Franskou říši na tři království ovládaná syny Ludvíka I. Pobožného. Každý z bratrů se na základě této smlouvy usadil v jednom království: Ludvík II. Němec (usadil se v Bavorsku); Východofranská říše – vše na východ od Rýna a na severovýchod od Itálie), hodně z jeho území se stalo dnešním Německem; Karel II. Holý (usadil se v západní Francii): Západofranská říše – západní část říše, z jeho království vznikla nynější Francie; Lothar I. (usadil se v Itálii): Středofranská říše – oblast mezi řekami Rýnem a Rhónou a Itálie. – p.v.

Jak velká byla kolonisace u nás ve středověku, lze těžko odhanout, ale najisto možno říci, že nebyla ani tak malá, aby se v českém živlu utopila, ani zas tak veliká, aby se český živel utopil v ní. Bylo to pravděpodobně množství, které bylo asi v témže poměru jako poměr obou národností v Anglii.

Co nám však scházelo, byla možnost izolace. A zde jsme zase u našeho starého a hlavního problému národního v tomto prostoru. Naše země nebyla chráněný kotel uzavřený před světem. Byla to křižovatka. Jejím *nervus rerum* nebyly hradby s pohraničním hvozdem kolem země, nýbrž zemské stezky. My jsme potřebovali svět a svět nemohl jít mimo nás. Kdykoliv jsme se stáhli do sebe, menšil se náš životní prostor, hospodářství zkomíralo, krev přestávala proudit. Doby největšího našeho blahobytu a duševního růstu jsou epochy, kdy jsme křižovatkou vědomě, kdy žijeme s vůkolním světem v nejživějších stycích, jako tomu bylo právě v obou vrcholných chvílích našeho národního života, kdy v Praze bylo sídlo říšské koruny za KARLA IV. a za RUDOLFA II.

Byli jsme vždycky národem příliš malým, abychom mohli být soběstační i v dobách samozásobitelského hospodářství. A byli jsme vždy na místě příliš exponovaném, aby mohl ostatní svět jít klidně kolem nás a vynechat nás. To je naší kletbou i naším štěstím. Ale ať štěstím nebo kletbou, je to náš osud, osud potud nezměnitelný, pokud budeme chtít zůstat v tomto prostoru i nadále. A poněvadž zde zůstat chceme, je to nejen osud, ale i úděl — dědictví věků i pohled do budoucna — náš neodbytný úkol.

*

Když Němci zkolonisovali kraje na východ od Labe, byli jsme pojednou obklíčeni německým živlem ze tří stran.

A tu spíše nežli o izolaci Němců k nám příšlých a o srůstu s nimi v nový jazykový národ bylo by se mohlo mluvit o tom, že se znenáhla utopíme v převaze německého národa. Jak to, že se to stalo Slovanům polabským, pobaltským a slezským a ne nám? Čemu vdčíme, že ještě existujeme?

Odpověď byla dána všemi předchozími kapitolami. Proč utonuli Slované na sever od nás? Protože se nedovedli včas zaklínit do požehnané říšské organisace a poněvadž jejich pohanští kněží, kteří měli větší moc než jejich kmenoví králové, dovedli vždy znovu zmařit každý pokus zařadit se do velké rodiny národů říšsko-křesťanských. Znamenalo to pro ně, že se vždy znovu a znovu zakrváčeli marnými obrannými válkami. Říšské a křižácké výpravy, lovící zároveň pohanské otroky, vyliďňovaly jejich zemi „Sclavinii“ — Zemi otroků — takže když nastalo hnutí kolonistů na východ, byly tyto krajiny téměř liduprázdné, jak o tom svědčí nejedno líčení HELMHOLDOVO.

Pravý opak mohl se tehdy spatřovat u nás. HELMHOLD píše o nás jako o zemi poseté kostely. Proti takové zemi se ovšem křižácké výpravy nekonalý. Plnili jsme loajálně své říšské povinnosti, a to nám dodávalo klid potřebný k růstu a zdaru národa.

Když naši králové volali do země německé kolonisty, šlo o kolonisaci jen částečně územní. Kolonisace klášterní dávna léta předtím ukázala, jak se dá využít ladem ležící půdy, naše šlechta se tomu od ní učila, a tak, když dochází ke kolonisaci městské, je území české už kolonisováno domácím živlem. Kolonistům německým, pokud hledali obdělavatelnou půdu, nezbývalo, než se zakousnout do netknutých pomezních pralesů, které jediné zůstávaly volné. A tam se ovšem usídlili kompaktně. Ale hlavní proud kolonistů je složen z kupců a řemeslníků, z nové společenské vrstvy. Jde proto ve 13. století o kolonisaci spíše vertikální než

horizontální. A noví osadníci svou činností vyvolávají stále novou potřebu pracovní síly a tím českému živlu zjednávají stále větší a větší životní prostor. Následkem rozumné politiky Přemyslovců německá kolonisace, ať už klášterní nebo městská, ustavičně rozmnožovala životní prostor národa českého. Nastávala paradoxní situace, že čím více Němců k nám přišlo, tím více Čechů se uplatnilo a tím větší mohlo mít populaci. A toto stále zvětšování životního prostoru a tím stálý vzrůst české lidnatosti zachraňovaly náš národ před osudem Polabanů. Slované ve Slezsku zanikli, poněvadž byli ve svém životním kořenu silně oslabeni masakrem, který tam provedli Mongolové. Větší podíl Němců na Moravě než v Čechách lze rovněž přičíst značnému vyliďnění, kterému podléhala Morava v prvních dobách maďarských nájezdů a za vpádu mongolského.

Když se tam Němci stěhovali za městské kolonisace, byla hustota domácího obyvatelstva mnohem slabší, a proto také později česká osmosa nedosáhla toho, čeho dosáhla v Čechách.

Nestali jsme se tedy Němci proto, že jsme záhy zvedli národní odboj, jak říkal PALACKÝ, nýbrž jedině proto, že jsme se včas spojili s Němci, včas pochopili velké dobrodiní a velké poslání říšské myšlenky, že jsme se, jak řekl GOLL, pogermanisovali částečně, abychom unikli germanisaci úplné. Nezavdali jsme Němcům nikdy příčiny vážně pochybovat o naší loajálnosti, měli jsme hlavy otevřené pro včasné a oddané přijetí nové víry a vzali jsme záhy na sebe úkol Říše šířit ji tam, kde náš jazyk k tomu naléhal vhodné podmínky, nakonec jsme pak včas pochopili a dobrovolně se zařadili do velké městské revoluce, která odstranila s konečnou platností staré otroctví a vytvořila svobodná řemesla a svobodné rolnictví (vzato ovšem s relativností, platnou pro feudální středověk). Byli jsme ote-

vřenou křižovatkou jak pro feudální vojenskou evropskou obranu, tak pro duchovní svéráz křesťanské Evropy a tak i pro revoluci práce, kterou s sebou přinášela svobodná města. Pro žádný z těchto proudů jsme svou křižovátku nezatarasili. Přijímali jsme pochodeň a nesli ji dál.

Tím, že jsme to dělali dobrovolně, měli jsme vždy možnost zpracovat tyto evropské civilisační a kulturní proudy po svém. Zapustili jsme pak svoje vlastní národní a jazykové kořeny. Náš jazyk se těmito proudy obohatil, ztvárnil a zhudebnil. A čím více se náš jazyk obohacoval a rozrůstal, tím dražší se nám stával a s tím větší láskou jsme k němu lnuli. A snad právě proto, že vždy s jistou dávkou úzkosti o něj, pěstovali jsme jej oddaněji než jiní národové. Ale nebyla přitom zase sousední země inspirací? Náš hlavní poklad jazykový z doby humanistické, Bible kralická, vděčí podnětově mnoho obdobnému činu LUTHEROVU. A kolik z nás zapomíná při čtení BALBÍNOVY¹⁷⁶ Obrany jazyka českého a obran ostatních, že se v té době v Německu hemží jazykovými společnostmi a že psát Obrany jazyka v době pofrancouzštělé horní vrstvy se stalo časovou módou!

Vypěstovali jsme svůj jazyk v dokonalý nástroj, který v nás probouzí struny napjaté v tisíciletích a hovoří k nám hudbou sfér jen nám pochopitelných. Visíme na něm právě proto, že je naší nejvýraznější odlišností ve společném ústrojení evropské kultury. Proto naše vlastenectví možno nazvat s pochvalou i urážkou filologické a jazykově až samoúčelné.

*

Při lásce k vlastnímu jazyku je nutno si však uvědomovat, že ve dvou intelektuálních záběrech byla a je tato láska pro nás pastí vždy, kdykoli nejsme dost ostražití.

¹⁷⁶ B. Balbín: *Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého*.

Náš jazyk nám totiž nalhává příbuzenstva dávno vyprchalá a zakrývá příbuzenstva nová, výběrová.

Že jsme si uchovali svůj jazyk, zakrývá nám především to, že během staletí se stal s námi velký pokus Prozřetelnosti, který z nás vytvořil národ **biologicky nový**. Před pokusem byli v českém dějinném kotli Němci a Slované, po zdařilém pokusu vyšla nová dějinná hmota — nový národ, který povstal z obou směrů, ale který, jako každé sloučení, není už ani tím, ani oním prvkem základním, nýbrž něčím třetím. Také my nejsme už ani národ německý, ani slovanský, nýbrž něco svébytného, něco, co tu před tisícem let nebylo. Tak jako jsou Angličané národem vzniklým sice z původní směsi germánské a románské, ale jsou čímsi dějinně novým, tak i my jsme dějinně novou hmotou národní. (Normani byli sice také Germáni původem, ale v jejich krvi už, i v jejich řadách, bylo mnoho krve čistě románské, takže možno mluvit o sloučení dvou plemen.)

K tomu přistupuje kulturní krev, která nás přičlenila ke kultuře západní, ačkoliv jsme stáli těsně na rozhraní mezi Východem a Západem. Tato kulturní krev je stejně mocná jako krev rasová. Její sílu si uvědomuje každý Čech, kdykoli přijde do neevropských zemí. Rázem je mu Němec zvyky, životním názorem a povahou nejbližší ze všech ostatních národů. Projevuje se tu vědomě, co za pobytu v Evropě zůstává v podvědomí, jak totiž jsme oba utkáni ze stejných kulturních vláken.

Naproti tomu prožívá každý Čech opačnou zkušenost při delším pobytu ve slovanských zemích. Jeho řeč a jeho výchova jej svádí vidět ve Slovanech své bratry a on ke svému vlastnímu překvapení shledává, jak jsou mu bytostně cizí. Kromě té podobnosti v řeči není jinak podobnosti žádné. A právě toto předstírání národní příbuznosti tam, kde není, je onou druhou pastí, kterou nám nastražuje naše řeč.

Každý, pokud jde o slovanství, prodělává svého druhu školu vystřízlivění, jakou prošel dvaadvacetiletý panslavistický romantik Karel HAVLÍČEK BOROVSKÝ za svého pobytu v Polsku a na Rusi. Do obou těchto slovanských zemí jel pln ještě ohlasů KOLLÁROVY Slávy dcery, přesvědčen, že všichni Slované patří dohromady, že je nezbytné, aby jednou vytvořili společnou řeč a společný národ, jako je vytvořili Němci. Jak vystřízlivělý se vrátil domů, z toho se vyzpovídal v roce 1846 v Pražských novinách v článku „Slovan a Čech“.

„Za studentských let na universitě pražské, když člověk nejzpůsobilejší jest rozpáliti se až nemoudře pro novou oblíbenou myšlenku, v té době, když se jedna větší polovice mladých lidí zamiluje do děvčat a druhá, menší, do ideí, zablýsklo se mi teprve něco o velikém slovanském národu, o bratrstvu, stejném smýšlení jeho rozdílných kmenů mezi lidem, o budoucí vznešenosti jeho atd.; znělky ze Slávy dcery deklamovali jsme tiše a nables, tvořili jsme (avšak netiskli) také znělky, uchopili jsme se abeced a mluvníc všelikých slovanských nářečí a kladli jsme si za velkou čest zpívati dvě polské, jednu ruskou a dvě illyrské písně. V této blažené době, seznáv dle možnosti z knih jazyk, děje a obyčeje kmenů slovanských, umínil jsem si pevně procestovati všechny jejich kraje a seznámiti se se všemi bratry slovanskými osobně v jejich krajinách. Seznal jsem Polsko — a nezalíbilo se mi — s nenávistí a s pohrdáním opustil jsem Sarmatské kraje a po Novém roce v nej tužších mrazích klusal jsem na kybitce do Moskvý, zahříván nejvíce horkostí své srdečné všeslovanské vzájemnosti. Ruské mrazy a ostatní ruské věci uhasily ve mně poslední jiskru všeslovanské lásky; kosmopolitismu jsem beztoho neměl ani za mák v těle, a tak jsem se vrátil do Prahy Čechem, pouhým ne ústupným Čechem, ba s jakousi tajnou kyselostí proti jménu Slovana, které mi, seznavšímu dostatečně Rus i Polsko, jakousi ironií zavánělo.

Abych, jak se říká, i s dveřmi do domu vpadl, vyslovuji pevné a nevývratné přesvědčení své, že Slované, totiž Rusové, Poláci, Češi, Illyrové atd. nejsou jedním národem. Tato slova jsou jako výpověď vojny a tak rozhodná, že obšírnějšího vysvětlení potřebovati budou... Komu kdy napadlo mluvit o národu románském nebo germánském? Komu napadlo jmenovati Vlacha bratrem Španěla a Francouze, aneb Angličana s Němcem do stejného národu počítati? A zrovna tak jako Španělé, Portugézi, Francouzové, Vlaši dohromady jsou románští národové; a Němci, Dáni, Švedi, Norvézi, Holanďané germánskými národy slovou; zrovna tak jsme my, Poláci, Illyrové, Rusové atd. slovanskými národy, a jméno Slovan jest a zůstati má vždy jen jménem zeměpisným a vědeckým, nikoli však jménem srdečným, jménem sympatie, s jakou každý národ jméno své vyslovuje... Nesmíme přece zapomínat, že nejen jazyk, nýbrž také obyčej, náboženství, vláda, vzdělanost, sympatie a j. v. dohromady národnost a tedy i rozdíly mezi rozličnými národy tvoří... Čas a okolnosti rozdělily veliké množství lidu slovanského původu již odedávna na čtyry podstatně od sebe rozdílné národy, z kterých každý (vyjímaje Illyry) již od dávna jedním národem samostatným jest a všechno buď měl neb má, co zapotřebí jest, má-li se o národu mluvit. Upírati nebudeme, že jest to velké štěstí býti členem velkého rozšířeného národa, tak jako si mnohý malý člověk přeje být velký, tak jako by snad nikdo dobré vlastnosti, moc jmění atd. kdyby je míti mohl, od sebe neodstrkoval; s druhé strany ale slušně se od rozumného člověka očekává, aby s osudem svým spokojen byl a s tím, co má, se spokojil a nežádal toho, co míti nemůže... Poněvadž se s podivnou převráceností a nepraktičností ne Čechy... nýbrž celé Slovanstvo za vlast naši považovalo, myslilo se také, že Čech ku př. v Rusích a v Polsku tak dobře doma jest jako v Praze; a že opustiti řeč a národnost svou

a přijmouti jinou slovanskou, jest tak jako přestěhovati se z Chrudimska do Čáslavska! Přijmouti ku př. profesuru v Rusích nezdálo by se žádnému z takových Všeslovanů našich počínáním nevlasteneckým, a pracující pro jiné slovanské národy mínili tím o vlast svou českou již dostatečné zásluhy míti. Proti takovému záhubnému smýšlení zde určitě vystoupiti držíme za svatou povinnost a vyslovujeme zjevně, že Čech, přestoupivší k národnosti jinoslovanské, zrovna tak se proti vlasti své prohřešuje, jako by se byl přetvořil ve Francouze, Němce atd., a zrovna tak odrodilcem se stává... V tom musí být první zásada naší národnosti, že se jazyka svého nikdy odřící a jej nikdy za žádný příbuznější dobrovolně vyměnití nechceme. Kdo jinak smýšlí, není s námi, nýbrž proti nám.

Příznávám se, že mi Maďari co zjevně nepřátelé Čechů a Illyrů jsou milejší než Rusové, kteří s jidášským políbením přicházejí nás vstrčit do kapsy. Čechové jsme a Čechové hodláme zůstatí navždy a nechceme se státí ani Němci, ani Maďary, ani Rusy, a proto budme k Rusům chladni, nechceme-li dokonce je nenávidět. A právě tak chladní budme i k Polákům. Poláci jsou také Rusové, jenomže se svázanými rukama.

Aby jednou Slované všichni jediného jazyka v literatuře užívatí mohli, je věc nemožná, a proto každé snažení k tomu nesmyslné a jako maření času škodné. Nikdo zde nepoukazuje na Němce, že oni jsou nyní v jedné literatuře spojeni, ačkoli mezi jednotlivými nářečímí mnohem větší mezery jsou než mezi slovanskými. Němci byli dříve již politicky spojeni a okolnosti, které u nich literaturu jednu vytvořily, nejsou mezi Slovany. Zkrátka s hrđostí národní řeknu: „Já jsem Čech“, ale nikdy „Já jsem Slovan“.

*

K takovému zkušenoštem došel vyštrízlívlý HAVLÍČEK. Svůj článek psal, ještě když rozdíl obou světů v něm působil bezprostředně, živě a drásavě. Později se ovšem ani on neubránil tehdejšímu národnímu proudu a pomalu zase vplouval do tehdy utkvělých slovanských myšlenek, ale to pro věc není rozhodující. To, co prožíval HAVLÍČEK hned po návratu z Ruska, je typická zkušenost každého Čecha, vracejícího se ze slovanských zemí. V nich si vždy uvědomuje, že Moskván a Polák je Ostbalt nebo poloviční Tatar, jižní Slované poloviční Turci, kdežto my jsme upředeni z biologických vláken českých a německých. K tomu každý ze jmenovaných národů má zcela jiné zvyky a je uhněten zcela jinou dějinnou zkušeností. Proto Čech, vracející se z kterékoli slovanské země, nemůže jinak než cítit bytostný rozdíl mezi kterýmkoli Slovanem a Čechem. Každý svým způsobem, veřejně nebo jen pro sebe, říká si s HAVLÍČKEM: Čech — ne Slovan!

Ještě výraznější doklad toho, jak novým jsme národem, podává nám reakce kteréhokoli slovanského národa na naše zvyky, na naše jednání a na naši povahu. Ve všech slovanských zemích se o nás jednoznačně ujalo rčení, že jsme „slovanští Němci“. Tak hlubokou propast cítí každý národ slovanský mezi sebou a námi. Jsme jim příliš praktičtí, příliš chytří, příliš obratní v řemeslech a umění, příliš chceme všechno u nich organisovat a reformovat, jdeme na všechno s příliš ostrým nožem věcného rozboru, jsme pro ně suší, nemluvní, egocentričtí, chladní a účeloví. Zkrátka jsme rostlí v docela jiné zahradě, z docela jiné půdy a ze štěpu od nich příliš rozdílného.

Přijde-li Čech mezi Němce do Říše, cítí německé prostředí sice také, že přišel někdo, kdo není z nich, ale rozdíly jsou méně vyhraněné. Společná kultura a společný dějinný osud stírají mnohý rozdíl. Ale rozdíly se přece jenom cítí.

Čech je pro Němce přece jen trochu „bohémský“ v pořádku, vykazuje občasné slabiny v organizační zdatnosti, jeho čistotnost není docela na té výši jako německá, velmi rád si zageniálníčí, popustí uzdu své náladě, nemá vždy potřebné vytrvalosti a nese s sebou určitou zakřiklost malého národa, jež se projevuje nedůvěrou ve velké a smělé myšlenky, anebo, což je druhý pól téže podstaty, v tom, že je přijímá nekriticky a uplatňuje bombasticky.

Nechceme pokračovat, poněvadž se tu dostáváme na kluzkou půdu. Všechny dosavadní pokusy o určení české povahy — Emanuel CHALUPNÝ, Ferdinand PEROUTKA, Jiří MAHEN aj. — ukázaly se více méně duchaplnými rozpravami, které dokázaly jen jedno, že neexistuje dosud metoda, která by povahu národa dovedla přesně určit. Jsou to vždy konstrukce nepodložené a závislé na subjektivním názoru pisatelově. Pro nás je důležité jen to, že jak ve slovanském prostředí, tak v prostředí německém jsme považováni nikoli jen pro svou řeč, nýbrž pro svou povahu a schopnosti za něco **svého**.

Slovany jsme byli ještě před tisíci lety. V německém prostředí jsme se Němci nestali, nýbrž vytvořili jsme novou národní podstatu. Dnes už nejsme ničím jiným, než **novým, svébytným národem**, jehož jméno je Čech. Ani Slovan, ani Němec — Čech, se západní evropskou kulturou.

Náš pól činu

Životní otázka malého národa

V Čechách jsme měli dvě veliké umělecké doby. První byla doba gotická. Pomníkem nad jiné krásným je z té doby majestátní Svatovítský dóm. Mnoho gotických pokladů se nenávratně propadlo do hrobu času, ale mnoho děl je teprve v poslední době objevováno, sbíráno a oceňováno. Krátce před válkou vyšla nádherně vydaná sbírka deskové gotické malby, Česká gotická malba, která ukazuje, jak Čechy v době KARLA IV. i po něm byly uměleckým střediskem celé Říše. To, co bylo dosud nalezeno, dává naději, že bude ještě mnohem více vyneseno z velkého díla gotické doby ke slávě Čech na světlo dějinného uměleckého poznání.

Druhým uměleckým vrcholem je doba baroka. Tu netřeba vyhrabávat ze sutin zapomenutí. I dnešní Praha hovoří zvučně o její slávě, mluví o ní její paláce, její měděné kupole, její kostelní průčelí, její zahrady, tančící sochy na mostech i uvnitř chrámů. Vyprávějí o ní průčelí venkovských statků a téměř každý profil venkovského kostelíčka, šlechtické záměčky a u nich zasněné zahrady. Čechy stále ještě mají tvářnost barokní, zejména ve

dnech, kdy dívky vytáhnou národní kroje a zaskvějí se v nich v jarním slunci.

Vzpomínám si však na rozhovor s jedním z našich předních uměleckých historiků. „Bohužel — doznával — čím hlouběji pátráme v těchto dvou epochách, tím více poznáváme, jak málo je v nich skutečně českého. V gotické době jsou to díla německých mistrů, pokud jsou jejich jména známa. U mistrů neznámých si můžeme občas dělat naději, že snad některý z nich je Čech, ale pravděpodobnost je velmi malá. U mistrů barokních poměr víme zcela přesně: Nikdo nepochybuje, že Dientzenhofer je Němec, není také pochybnosti o Brockoffovi, Braunovi, Bendlovi, Jaeckelovi, Quitainerovi. Zbývá nám jedinou útěchou, že nikde jinde němečtí umělci nestvořili díla tak krásná a tak stylová jako v Praze a že tu tedy působil „genius loci“. Ale co je ten genius místa, kdo jej tvořil, smíšená společnost evropská u dvora nebo malí čeští řemeslníci a čeští sedláci?“ Závěr debatujícího byl hodně malomyslný. „Ale široké veřejnosti tohle říkat nemůžeme,“ stýskal si. „Ta by v nás hned viděla národní zrádce, zaprodance a člověk by byl úplně nemožný.“

Tento rozhovor je ostatně typický pro naše historické odborníky. Čiší z nich skryté zoufalství, že jsme se v kultuře až do 19. století ukázali hodně méněcennými.

Dodáme-li k tomu vše, co jsme poznali jako vliv ze říšského západu, ať šlo o zemědělskou kolonizaci, organizaci velkostatku, feudální zřízení, využití horního bohatství a založení měst, může tu být snad důvod ke stísněnosti. Ale jen pro toho, kdo si neuvědomí celou souvislost věcí. Nesmíme zapomínat na jedno. Němci mají v podstatě o tisíc let delší civilisaci než my. Na první pohled se to zdá být tvrzení poněkud smělé. Vždyť takoví Sasové například přijali křesťanství asi v téže době, z které známe PRIBÍŇUV kostel v Nitře. Ale křesťanství samotné nemůže nám

být východiskem. Germáni byli v ustavičném styku s říší římskou od jejího prvopočátku. Za Říma imperátorů panoval po obou stranách hranic mezi Římany a Germány čilý život. Když se nebojovalo, bylo to mírové pronikání předmětů římské civilisace do severních lesů, když se bojovalo, bylo to proudění germánské krve do římského impéria. Římská říše byla brzy Germány prosáklá, až nakonec její vojsko bylo složeno pouze z germánských bojovníků. Mezi nimi a pozůstalými na severu Evropy byl stálý čilý styk, rodová pouta nebyla nikdy zcela zpřetrhána a po nich se přenášela římská civilisace do sídlišť kmenů. Jak čilý byl tento styk, svědčí nejen vojenská výzbroj Gótů na počátku stěhování národů, jež nebyla za výzbrojí římskou pozadu, ale také jejich duchovní výzbroj, neboť Gótové přicházejí vesměs jako křesťané a mají svůj překlad bible skoro současně s překladem latinským. Římská civilisace proudila otevřenými i skrytými cestami ustavičně a po dlouhá staletí mezi Němce a působila na ně. Jejich duch byl touto věčnou otázkou Říma u nich kultivován svým způsobem. V té době však Slované žijí mimo jakýkoli styk s celým tímto světem kdesi v močálovitém Polesí, roztříštění na malé rodové skupiny, a s obtížemi uhajují svou holou existenci. Vliv Říma na ně začíná teprve v šestém století, když se posouvají na místa uprázdněná Germány.

Lidský duch tvoří čtvrtý rozměr člověka. A je velký rozdíl, byl-li u toho, s kým pojednou máte žít pohromadě, tento čtvrtý rozměr pěstován o tisíc let dříve. Těch tisíc let se musí stále znovu a znovu projevovat jako rychlejší pochopení nových potřeb, větší úsilí, jež třeba vyvinout, snadnější přizpůsobení novým poměrům. My jsme po celých tisíc let byli vůči Němcům v témže poměru, v jakém oni byli tisíc let předtím v poměru k Řekům a Římanům. Také oni byli po tisíc let spíše trpnými a učenlivými žáky,

zatímco Řekové a Římané byli pro ně mistry. V historické době se poměry změnily. Žáky se stali Češi a Slované, Němci po tisíc let byli pro nás učitelé a mistry. Musíme se spokojit slávou, že jsme byli žáky vtipnými a nadanými, a nemůžeme považovat za svou hanbu, že jsme ve svých žákovských a učenických letech nemohli ještě být sami kantory a mistry.

*

V našem mythu cyrilometodějském a velkomoravském a z toho vycházejícím mythu panslavistickém je skryto jakési mladistvé hazardérství, které jako by říkalo: Ano, po tisíc let byli jsme zatíženi vlivem německým, vlivem západním. Tento vliv cítíme na sobě jako břemeno. Není konečně čas zapomenout na vše, co bylo, a odevzdat se jednou zas vlivu opačnému, vlivu naší původní polovice, vlivu slovanskému, východnímu?

Celé devatenácté století až dodnes jsme s touto myšlenkou koketovali. Ale nic víc než koketovali. Nebylo možno větvemi utéci z kraje, ve kterém byly zapuštěny kořeny. A když se to nepovedlo ve století devatenáctém, ve století národnostních snah po samostatnosti, tím méně je to možné ve století dvacátém. V Sovětech vznikl útvar, který svým internacionalismem a volným míšením ras znamená pro všechny národy v Sovětech žijící brzký nebo pozdější zánik ve velkém státním kosmopolitismu. Toužit tam na východ rovná se poddávat se sklonům národně sebevražedným. Sověty se svým internacionalismem komunistickým jsou právě tak jako Spojené státy americké se svým internacionalismem liberalistickým a kapitalistickým rozkladnou žiravinou, ve které se každý národ rozloží. A s národem přirozeně i celá jeho dosavadní kultura. A my přece právě teď začínáme cítit ve všech údech, že těch tisíc let velké

kulturní školy postavilo nás na vlastní nohy a začínáme ve všech oborech cítit jinošské sebevědomí a touhu svérázně se uplatnit. Našli jsme vlastní národní individualitu a poprvé z národa stavovského utváříme národ všech vrstev. Nikdo nemůže smazat svou minulost, i kdyby po tom sebe více toužil. Zákon dědičnosti je neúprosný. Rodové geny se projevují, ať se tomu bráníme sebevíc. Oč rozumnější je oddat se jejich dynamickému působení a růst podle zákona svého vlastního nitra a vlastního prostředí!

*

Ano, podle zákona svého nitra! To je právě to, co chceme, namítne se. To je právě to, co nás hnalo k samostatnosti i státní. Považujeme se prostě už za dospělé. Uznáme, chcete-li, naplno, čím jsme Němcům po tisíciletí povinni. Jsme ochotni jim i slavnostně poděkovat, jako to dělají žáci, když vystrojí svým profesorům slavnost po maturitě, ujistíme je svou trvalou vděčností a láskou, ale od nynějška se už chceme postavit na vlastní nohy a jít vlastní cestou.

Tento úmysl by byl docela chvályhodný, kdyby tu nebyla otázka takřka existenční. Stát na vlastních nohou znamená mít existenční základnu. A tím se dostáváme k našemu nejzákladnějšímu národnímu problému.

Naším základním faktem a *fátem*¹⁷⁷ je, že jsme národ malý. Číselně malý. To nás pronásleduje už od samého počátku naší národní existence ve středu Evropy.

Dobře vystihuje tuto naši osudovou záležitost Heinz ZATSCHEK, když praví: *„Přehled pokusů založit slovanské státy, nebo dokonce z nich vytvořit jeden velký stát musí vycházeti z toho, že už v 9. století ve středu Evropy byly německé kmeny sloučeny v jednom státě a že tento za časů Heinricha I. a Ottý I. přejal vedení Evropy. Prostor Němci*

¹⁷⁷ *Fatum* = lat. osud. – p.v.

*obydlený byl mnohonásobně větší než sídla jednotlivých slovanských národů a počtem obyvatelstva a jejich hustotou nemohli se teprve se svým velkým sousedem měřit. Tam, kde my musíme počítat s miliony Němců, tam čítaly slovan-
ské národnosti jen desetitisíce, nanejvýš statisíce.“*

V době BOLESLAVŮ počítá ŠIMÁK Čechů sotva kolem čtvrt milionu. Co mohl tento tak malý národ dělat uprostřed země porostlé lesy a pokryté bažinami a jen málo vzdělané?

Čím jsme byli proti tehdy milionovému národu německému?

Tento poměr potrval po celou dobu našich dějin. Vždycky jsme vůči Němcům byli v poměru nejméně 1:10.

Svou malostí byl a je náš národ nucen se zříci touhy uskutečňovat to, co je dosažitelné jen velkému národu.

Ohlédněme se jen do naší minulosti. Byli jsme jedním z prvních národů, který se pokusil o reformaci. Ale přes všechnu důmyslnost husitských vojevůdců a statečnost celého národa mohli jsme dosáhnout jen toho, že jsme nebyli nuceni naplno se zříci svých „bludů“, ale po století jsme mezi evropskými národy žili jako prašivá ovce. Až když totéž sémě vzklíčilo ve velkém německém národě, mohla se reformace uskutečnit a státi se dalším kamenem v duchovní stavbě Evropy.

V moderní době byla naše malomocnost zvlášť výrazná. Měli jsme u nás kupříkladu reakci na marxismus a jeho internacionalismus, která ideově měla mnoho obdobného s podobnou reakcí v Německu o třicet let později. Ale co z této jinak zdravé reakce národní a socialistické zbylo u nás? Strana, která se jmenovala národně-socialistická, ale která se brzy stala parlamentním nástrojem na lovení mandátů a jednou z mnoha zbytečných stran, které měly nastaveny ruce na státní subvence. Naproti tomu ve ve-

likém národě německém a italském z toho vznikla velká převratná hnutí. V Německu toto hnutí, vedené geniálním Vůdcem, provedlo na podkladě svých zásad revoluci v hospodářském životě světovém, neboť hospodářství založilo na práci a národě a tak podlomilo dosavadní kapitalismus, který znal jen zlato a soukromý zisk. Teprve velký národ udělal ze stejné záležitosti velký dějinný čin!

Jiným příkladem jsou naše sociální snahy po válce. Nelze pochybovat, že jestli v kterém národu byly po světové válce aspoň v prvních letech upřímné touhy po odstranění kapitalismu a uskutečnění socialismu, bylo to u národa našeho. Ale byli jsme na to příliš slabí. Památkou na toto záhy odumřelé úsilí zůstal nám jen státní den práce, pozemková reforma, více méně zašantročená vlivem kapitalistické ciziny, a nedochůdné sociální pojištění. Více nám cizina nedovolila.

Nemůže borovice závodit s výškou věže, dokud zůstává zasazena v zahradní kádi. Nezbytně v ní nakonec zakrtní. Každý malý národ je takovým zahradním kořenáčem, v němž se zmrzačuje jakýkoli rozběh k velkému činu. Má-li borovice činu narůst do normální lesní výše, potřebuje půdu volnou a širokou.

Naše malost a naše postavení na křižovatce ochromuje náš pól jednání. To cítili už různí naši národní myslitelé, a proto vzniklo kdysi heslo, že smysl našich dějin je určen nikoli pólem činu, nýbrž pólem ducha. A skutečně, v oblasti ducha máme bilanci mnohem silnější než v oblasti činu. Třeba jen připomenout jména sv. VÁCLAV, sv. VOJTĚCH, HUS, CHELČICKÝ, KOMENSKÝ, BŘEZINA, ALEŠ, SMETANA, DVOŘÁK, MYSLBEK. Naproti tomu pól činu, vyžadující ve velkých věcech mohutných kolektivů, nemůžeme hledat jen v sobě. Pól činu nám splývá s pólem Evropy.

*

Tato kniha se snažila to dokázat seč mohla. Oněch pět až šest set let, které jsme žili ve středověku v rámci hrdiného období Říše, dalo nám příležitost k mnoha velkým činům. Tenkrát, za Přemyslovců, mohli jsme být vojáky, kteří jsou bytostnými představiteli pólu činu. Tenkrát jsme mohli mít proti vysokému pólu činu také hluboký pól duchovní, jak ukazuje slavná u nás doba románská a gotická. V rámci Říše jsme vyrostli na království, které ve své době nemělo soupeře v Evropě. Vydutně jsme se zúčastnili křížových výprav a chránili Říši proti přívalům z východu. Naše srdce bilo tepem evropským, naším organismem proudila evropská kulturní krev, naše čela byla zabýdlena duchovními proudy evropskými, naše oči vyšlehovaly vůli evropskou. Byli jsme málo početní, ale byli jsme velkým národem.

Obrat nastal, jakmile se evropská jednota počala trhat. Západ se znenáhla osamostatňoval a obracel se zády ke středu Evropy, čelem pak k tajemným a mnohoslibným dálavám oceánským. Každý národ začal pracovat na uplatnění jen svého a nikoli evropského kolektivu. Také my v tomto soumraku evropské jednoty ohmatáváme slepě kořeny svého národního bytí, ohrazujeme je proti všem rušivým živlům, bojíme se o ně a bijeme se za ně. Za Říše jsme se plnili hrdostí a vůlí k činu, za národnostního rozpadu Evropy jsme se prolínali úzkostí o sebe a svůj drahý jazyk. Staletí trvá tento pochod Evropy k vyhraněným národnostem a staletí trvá naše proměnlivá a aprílová existence, kdy si více a více uvědomujeme svou malost v zápolišti jednotek národních jen do sebe soustředěných, na které se Evropa roztříštila. Dvakrát jsme za té doby klesli až na dno a po každé jen jakoby zázrakem jsme se zachránili. A jestliže jsme zcela v časech skleslosti nezahynuli, pak děkujeme za to právě jen dobrým géniům Říše, jež nad celou střední

Evropou ponechala pavučinu své tradice, upředenu z dřívějších privilegií a práv. Ve Francii, kde tato tradice první zmizela, národy, jako bretoňský, provensalský a baskický se staly obětí výlučnosti francouzské národní myšlenky. Zmizely v centralistickém a národním francouzském státě téměř beze stopy.

Éra samostatných národů prospívala jen národům velkým. Jen ty mohly uplatnit svůj pól činu, zatímco malé národy cítily svou bezmocnost, a energii svého myšlení stravovaly v obavách o svou národní existenci.

*

Ale osud malých národů hrozí postihnout i národy velké. Mezinárodní rychlíky, neznající hranic, letadla, smršťující celé kontinenty v jedno velké území, potřeba mnohých a různorodých surovin, jež je nutno hledat po celém světě, to vše a mnoho jiných okolností k tomu činí z dřívějších států velkých státy malé. Vývoj válečné techniky dovede i velký stát vyřídit v několika týdnech, jako jsme to zažili na Francii.

A k tomu přistupuje vznik velmocí, jež možno nazvat kontinentálními. Je to na jedné straně téměř soběstačný kontinent Severní Ameriky, spojený více méně v jeden politický útvar s jedinou mocnou kontinentální vůlí, na druhé straně kontinent eurasijský, představovaný Sovětským svazem, rovněž soběstačný a rovněž ovládaný jedinou vůlí. Mezi těmito giganty je každý jiný útvar malý. Dřívější velké evropské státy pociťují neodvratnou nutnost spojit se rovněž v jeden kontinent, který má všechny jeho obyvatele zbavit hrozícího komplexu méněcennosti. Jedině toto spojení odvrátí od nich nebezpečí, že podobně jako malé státy mohly by přijít jednoho dne o svůj pól činu.

Pro nás jsou v tom červánky lepší budoucnosti. Můžeme jen vítat, že se znovu kříší myšlenka velkého kolektivu

evropského. Že se znovu mluví o Říši jako o velké rodině národů evropských, spojených stejnou myšlenkou kulturní tradice evropské a stavících si opět společné velké cíle, hodné minulé slávy dynamické pevniny.

To jedině nás může zbavit dosavadní nepotlačitelné úzkosti. Jen v této nové evropské jednotě můžeme znovu nalézt ztracený pól národního činu.

Evropská jednota je totiž jiná než jednota americká a sovětská. Je to jednota, jež nechce mít nic společného s kosmopolitismem a americko-sovětským internacionalismem. Vychází z národa jako jednotky vypěstované Prozřetelností dosud k nepostižitelným záměrům. Její svébytnost je nutno chránit. Spojení má národy posílit, ne rozpustit.

Nová Evropa, sjednocená v jediné vůli, ale přitom uchováající národní svéráznost, to je ta nová a dostatečně prostorná zahrada, v níž borovice našeho národního činu, zbavená obručí malé kádě, najde dostatek půdy pro kořeny a ponese opět svou korunu slavně do výše.

Walter Jacobi: GOLEM... metla Čechů

SS-Obersturmbannführer *Walter Jacobi* přišel do Prahy jako důstojník německé tajné služby Sicherheitsdienst (SD) již v roce 1939.

V říjnu 1941 byl pozván na jednání o situaci českého úřednictva konané na Hradě z podnětu protektora Heydricha. Hovořilo se zde mimo jiné o zednářích, od nichž měl být očištěn český úřední aparát. Velitel SD Geschke byl poté pověřen sestavením kompletních seznamů zednářských lóží a jejich členů a Jacobimu uložil využít spisy, které se SD podařilo shromáždit, pro účely osvěty obyvatelstva. Tak se zrodil spis o tragickém pádu českého nacionalismu, jenž vyvolal „židozednáři“ ve vedení Masarykova státu.

Jako hlavní faktografický podklad posloužil autorovi spis žurnalisty, politiky a zakladatele svobodného zednářství skotského obřadu v Československu Františka Sise, pojednávající o počátcích zednářství v ČSR. Pražský Sicherheitsdienst měl k dispozici přímo autorův rukopis. Ten jako příslušník německé zpravodajské služby pochopitelně mohl libovolně čerpat i ze všech českých civilních, vojenských a zpravodajských archivů, k nimž SD po zřízení Protektorátu z logiky věci získal přístup.

Pomocí konkrétních jmen aktérů a jejich funkcí je zmapováno nejtěsnější propojení České obce sokolské, jakož i nadstátního hnutí Slovanského Sokola se svobodnými zednáři a Židovstvem. Toto hnutí se ústy Židovské strany dokonce pokoušelo přimět Sokol k bojkotu berlínské Olympiády. Třebaže prezident Masaryk, narozený od Edvarda Beneše, k žádné zednářské organizaci oficiálně nepatřil, byl v kruzích svobodných zednářů přesto nazýván „svobodným zednářem bez zástěry“.

Byl československý stát po První světové válce šťastným vyvrcholením upřímné touhy českého a slovenského národa po „společné samostatnosti“, anebo jedním z řady umně kaširovaných internacionalistických projektů svobodného zednářstva vedeného šestipou hvězdou?

Lukáš Beer: HITLEROVI ČEŠI

Češi byli za Hitlera výslovně uváděni jako árijský národ v osobních průkazech s rodokmeny předků; z českých chlapců se měl vytvářet nový nacistický vůdcovský dorost na elitních školách NAPOLA; čeští muži měli být přijímáni do řad SS; „česká krev“ byla zákonem chráněna před míšením se Židy...

Etablovaná česká historiografie k těmto skutečnostem mlčí, jelikož se tato historicky podložená fakta nehodí do narýsovaného konceptu, podle nějž Češi v nové Hitlerově Evropě neměli fyzicky co pohledávat. Autor Lukáš Beer naopak demonstruje, že pro Čecha v „Nové Evropě“ bylo zamýšleno rovnocenné místo vedle Němce, a to nejen na příkladu masové ideologické převýchovy české mládeže v Protektorátu, která měla být na přání německých míst vychovávána ve stejném duchu jako německá mládež v Hitler-Jugend.

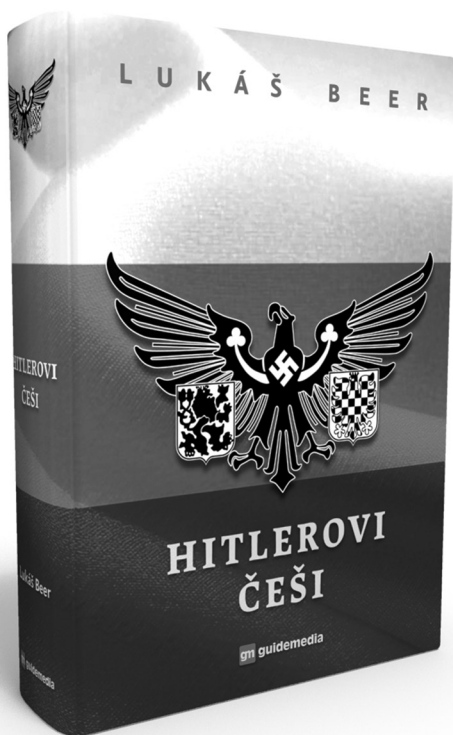
Víme skutečně, jak nacisté hodnotili rasové kvality českého národa? Ostatně i způsob, jakým se dnes běžně naprosto překrouceně interpretuje nacionálněsocialistická „rasová nauka“, svědčí o tom, že tento zásadní nedostatek – pramen mnoha mýtů i ahistorických smyšlenek – bylo již dávno potřeba napravit. Kniha čtenáře jako vůbec první historiografické dílo poválečné české literatury pravdivě, detailně a fundovaně seznamuje se základními principy dobové rasové nauky, obzvláště se zřetelem právě na český národ. Tímto dílem je nejeden z českých akademických historiků komunistické minulosti a polistopadové současnosti usvědčen ze lži.

Tím ovšem celý repertoár Beerových historických zkoumání dodnes tabuizovaných oblastí života Čechů v Protektorátu není ani zdaleka vyčerpán. Směli Češi za války studovat na německých vysokých školách a jaký byl o studium zájem? Chcete znát jména téměř stovky Čechů, kteří pomohli odhalit Heydrichovy vrahy a dostali za svou pomoc tučnou odměnu? Jaký obraz o Česích v Říši vytvářel tamější tisk? Kdo by chtěl odpovědi na tyto otázky najít v učebnicích dějepisu, neuspěje. Kniha *Hitlerovi Češi* kriticky, leč na základě fundovaných zdrojů, boří jeden protektorátní mýtus za druhým jako příslovečný domeček z karet.

Více informací na www.hittlerovicesi.cz

Vyšlo 4/2014

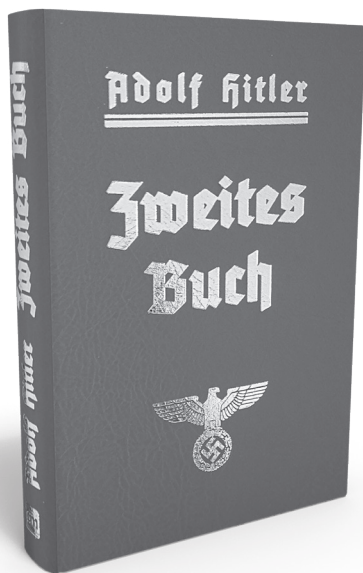
Lze objednat na www.eshop.nassmer.cz

Adolf Hitler: ZWEITES BUCH

Málokdo ví, že Adolf Hitler je kromě svého slavného *Mein Kampf* ještě autorem dalších dvou spisů: Takzvané „druhé knihy“ (*Zweites Buch*) coby zamýšleného třetího svazku *Mein Kampf*, jež osvětluje základní principy nacionálněsocialistické zahraniční a alianční politiky, a dále asi dvacetistránkové statě *Cesta k opětovnému vzestupu* z roku 1927, určené německým průmyslníkům a velkopodnikatelům.

Teprve nyní, v českém jazyce premiérovým vydáním těchto zbývajících dvou děl v rámci jedné knihy splácí nakladatelství guidemedia etc dluh, který čeští vydavatelé dosud měli vůči těmto neprávem opomíjeným, avšak cenným Hitlerovým dílům.

Vyšlo 7/2018

Lze objednat na www.eshop.nassmer.cz

ISBN: 978-80-907542-0-1

Věděli jste:

- Že původ a vznik českého národa není vědecky nijak doložen a stojí toliko na pověstech a bájích?
- Že německá kolonisace zvětšila teritorium Čechů a zvýšila jejich kvalitu života?
- Proč čeští králové a páni, kteří potřebovali zúrodnit zem a založit nová města, tak neučinili prostřednictvím vlastních lidí, ale pozvali Němce?
- Že Moskván a Polák je východní Balt nebo poloviční Tatar, jižní Slované poloviční Turci, kdežto Češi jsou upředeni z biologických vláken českých a německých?
- Že je historicky prokázáno, že čím více bylo v českých zemích Němců, tím více se českému národu dařilo a naopak?
- Že 16. století bylo stoletím velkého přátelství Čechů a Němců, protože většina českého národa byla, stejně jako Němci, protiřímsky založena?
- Čím to je, že Češi jsou mezi „slovanskými národy“ tím nejpořádnějším a nejčistotnějším?

Leckterým dnešním Čechům mohou shora uvedené závěry připadat provokativní. Dost možná se mezi námi najdou i tací, kteří se jich zaleknou a předkládané dílo **dr. Emanuela Vajtauera** dopředu odmítnou, aniž by se seznámili s vědecky podloženými fakty, o které autor své vývody opírá. Četba tohoto svižného průřezu společnou historií Němců a Čechů posledních tisíc let vyžaduje jistou míru odvahy nepředsoujatě se vypořádat s neobvyklými historickými informacemi. Ba co víc: vyvodit z jejich získání odpovídající důsledky.

